

ВЕРХОВНОГО *ВІСНИК* СУДУ України

Конституція Пилипа Орлика
як національна ідея побудови
демократичної держави

Лист Голови Верховного Суду України
В.Т. Малярєнка Президенту України
В.А. Ющенку

Про концептуальні підходи Ради суддів
України до подальшого здійснення
судово-правової реформи в Україні

Судові рішення у цивільних,
адміністративних, господарських
і кримінальних справах

Аналіз стану здійснення судочинства
судами загальної юрисдикції в 2005 р.
(за даними судової статистики)



2006

№ 6(70)

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Пилипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара,

В.П. Білоус (д.ю.н.),

О.Ф. Волков,

І.П. Домбровський,

В.В. Земляной,

Н.О. Киреева (к.ю.н.),

Л.М. Козаченко (відп. секретар),

В.В. Кривенко,

Н.С. Кузнецова (д.ю.н.),

В.Д. Лисак,

Ф.М. Марчук,

С.М. Міщенко,

В.П. Потапенко,

З.В. Ромовська (д.ю.н.),

А.О. Селіванов (д.ю.н.),

М.П. Селіванов (заступник голови редколегії),

Є.Ф. Стрекалов,

В.І. Шакун (д.ю.н.),

М.Є. Шумило (д.ю.н.),

А.Г. Ярема

Редакція не завжди поділяє
думку авторів статей.

За точність наведених у статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 1996—2006

2 До 10-ї річниці Конституції України 10-th Anniversary of the Constitution of Ukraine

- 2 Пилипчук П.П., Лакизиук В.П.
Конституція Пилипа Орлика як національна ідея
побудови демократичної держави
Pylipchuk P.P., Lakyziuk V.P. Pylyp Orlyk's Constitution
as national idea of democratic nation-building

7 На тему дня Issue of the Day

- 7 Лист Голови Верховного Суду України
В.Т. Маляренка Президенту України
В.А. Ющенку
Letter of the Chairman of the Supreme Court of Ukraine
V.T. Maliarenko to the President of Ukraine V.A. Yuschenko
- 9 Заява Ради суддів України від 26 травня 2006 р.
Statement of the Judicial Council of Ukraine of May 26,
2006
- 9 Заява Ради суддів України від 26 травня
2006 р. «Про концептуальні підходи Ради суддів
України до подальшого здійснення судово-
правової реформи в Україні»
Statement of the Judicial Council of Ukraine of May 26,
2006 "On conceptual approaches of the Judicial Council
of Ukraine to further administration of judicial reform in
Ukraine"
- 12 Ківалов С.В. Українська юстиція на шляху до
європейських стандартів
Kivalov S.V. Ukrainian justice on the way toward European
standards

17 Судова практика
Judicial Practice

- 17** Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases
- 22** Рішення в адміністративних справах
Decisions in administrative cases
- 25** Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases
- 29** Рішення у господарських справах
Decisions in commercial cases

33 Судова статистика
Judicial Statistics

- 33** Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005 р. (за даними судової статистики)
Analysis of the state of justice delivering by general courts in 2005

48 Міжнародні зв'язки
International cooperation

Адреса редакції:

01024 Київ 24, вул. П.Орлика, 4^а,
кімн. 231, 516.

Телефони:

голова редакційної колегії (044) 253-3502,
відповідальний секретар (044) 253-1683,
редактори (044) 253-7081, 253-1683,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори

**А.В. Гончарук,
І.М. Мариненко,
П.О. Мусієнко,
Н.М. Федоровська**

**Комп'ютерний набір
Ж.М. Колодченко**

Верстка

**С.І. Самкової,
В.М. Горобченка**

Репрографія

В.М. Горобченка

Фото

В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки

В.С. Жиборовського

Переклад англійською

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.

Телефони: (044) 434-8406, 449-9455.

E-mail:

istina _ bk@ukr.net

istina _ book@rambler.ru

Віддруковано:

ТОВ «Лігера-Графік»

03038 Київ 38, вул. М. Грінченка, 4.

Телефони: (044) 496-3742, 496-3743, 496-3744,

факс (044) 496-3745.

Підписано до друку 16.06.2006.

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 02031і.

Наклад 6360 прим. Ціна договірна.

До 10-ї річниці Конституції України

ВІД РЕДАКЦІЇ

Історія, традиції та практика конституційного розвитку Української держави — особливі, унікальні, багатковікові. Бо ж ми, українці, маємо споконвічні фундаментальні цінності демократії, які своїми витокami сягають початку тепер уже далекого нам XVIII ст. Саме про механізм державної влади, що спирається на демократичні конституційні засади та конституційно-правові акти, і йшлося у найдавнішій у світі Конституції Пилипа Орлика 1710 р. Ця визначна правова пам'ятка започаткувала на українських землях ідеї побудови демократичної держави, ідеї парламентаризму. Тому й не випадково, що в основу Конституції України 1996 р., перший ювілей якої будемо відзначати цього місяця, покладено багатковіковий український досвід та систему знань політико-правового характеру. А саме — визнання природних прав людини та суверенітету народу.

Конституція Пилипа Орлика як національна ідея побудови демократичної держави



П.П. Пилипчук,
перший заступник
Голови Верховного Суду
України,
заслужений юрист
України



В.П. Лакізюк,
начальник редакційно-ви-
давничого управління
Верховного Суду України,
старший радник
юстиції,
заслужений журналіст
України

Україна, з точки зору світових конституційних стандартів, здобула свою повну незалежність лише 1991 р., а Конституцію отримала п'ять літ по тому (останньою серед республік колишнього СРСР). Прийняттям Конституції України 1996 р. завершився складний і суперечливий конституційний процес, що тривав з дня прийняття Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України.

Конституція 1996 р., 10-літній ювілей якої відзначаємо цього місяця, увібрала в себе найбільш значимі досягнення цивілізації в галузі державотворення та забезпечення прав і свобод людини. У Конституції визначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Найвищою соціальною цінністю в Україні визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Зміст та спрямованість

діяльності держави визначають права і свободи людини та їх гарантії. Держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У Конституції знайшли відображення основні положення Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, інших міжнародних актів. Проте витоки Конституції треба шукати не тільки у світових стандартах; в її основу покладено багатковіковий український досвід та загальну систему знань політико-правового характеру. А саме — визнання природних прав людини та суверенітету народу.

Конституційний процес у нас має чи не найдавнішу у світі історію. Він базується на споконвічних фундаментальних цінностях демократії,

які своїми витоками сягають початку тепер уже далекого нам XVIII ст. Він почався з Договору між гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом і старшиною та всім Військом Запорозьким, датованим 5 квітня 1710 р. Саме положення цього документа, що були підтверджені гетьманською присягою, і стали відомі історії під лаконічною назвою Конституція Пилипа Орлика. Ця визначна правова пам'ятка започаткувала на українських землях ідеї побудови демократичної держави, ідеї парламентаризму.

Генеральний писар і найближчий помічник Івана Мазепи, останній володар гетьманської булави на Правобережній Україні, гетьман України в еміграції упродовж 32 років, Пилип Орлик став відомий світовій історії головним чином як автор першої у світі Конституції. Саме він у політичному меморіалі «*Pacta et constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis*» («Конституція законів та вольностей Війська Запорозького»), написаному латинською — «щоби уся Європа цю Конституцію знала», сповістив європейські уряди XVIII ст. про охорону національно-державних прав України, повідомив про «новітні для того часу зрушення суспільної думки (пов'язані з ідеями поділу влади, гарантії прав особистості тощо), які в Західній Європі пов'язують з іменами Дж. Локка та Ш. Монтеск'є»¹.

У тому, що текст Конституції, на щастя, повністю зберігся, ми повинні насамперед завдячувати генеральному хорунжому Війська Запорозького Михайлові Ханенку. Це він скопіював з документів архіву Генеральної військової канцелярії примірник Конституції 1710 р. Пилипа Орлика: як пояснював згодом — для себе та своєї сім'ї. 137 літ по тому (1847 р.) правнук Ханенка копію тексту орликівської Конституції передав визначному історикові Осипові Бодянському².

Ми маємо також завдячувати професорові Іллі Борщаку, котрий, перебираючи 1922 р. документи архіву французького замку Дентевіль, що колись належав невістці Пилипа Орлика, графині Олені Орлик, знайшов оригінал Конституції. Через три роки цей визначний документ опублікував львівський історичний журнал «Стара Україна»³.

Він починався зі згаданого вже Договору між гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом і старшиною та всім Військом Запорозьким, датованим 5 квітня 1701 р. Саме положення цього документа, що були підтверджені гетьманською присягою, і стали відомі під лаконічною назвою Конституція Пилипа Орлика.

Хто ж він, цей знаменитий конституціоналіст Пилип Орлик, прізвище якого цар Петро I заборонив навіть згадувати⁴.

Досить цікаву характеристику українському гетьманові подає французький амбасадор у Варшаві де Монті в листі за 9 листопада 1729 р. до французького прем'єр-міністра Флері: «Козацький гетьман Орлик, що служив під прапорами славетного гетьмана Мазепи, гетьмана України, як генеральний комісар і писар, що вважається першим, після гетьманського, урядом у козаків, був обраний козацьким гетьманом на місце вищезгаданого Мазепи після смерті останнього в Бендерах, П. Орлик залишився з кошем 7.000—8.000 чоловік на службі блаж. пам. його Величності короля Карла XII. Після насилля, яке турки виконали на особі шведського короля, козаки перейшли під опіку Порту, але гетьман Орлик пішов за королем у Швецію, де користувався привілеями і прерогативами «шефа союзної армії», і де знайшов разом зі своєю родиною підтримку навіть після смерті короля... Ми знаємо гетьмана [Пилипа Орлика] як людину великої ворожнечі до москалів, розумну й відважну, дуже поважану й люблену на Україні між козаками, у яких цар відібрав майже всі давніші вольності. Але козаки, хоч 18.000 московських драгонів тримає Україну в тяжкому гніті та неволі, тільки і шукають нагоди, щоби повстати проти гнобителів і повернути свою давнішу вольність»⁵.

У народних переказах та літописах Пилип Орлик постає як гетьман-творець, котрий відвойовує державу з-під гніту московського царя-тирана та з-під залежності польського короля у добу Руїни. Борячи рідні землі від колонізаційного наступу Петра I, гетьман розраховує на справжніх українських патріотів, на повсюдне розгортання та піднесення їх боротьби за своє національне та соціальне визволення та міжнародну підтримку⁶. Одне з авторитетних історичних джерел — «Чернігівський літопис» — відтворює образ Пилипа Орлика насамперед як талановитого дипломата, котрий понад усе мріє про звільнення усіх етнічних українських земель від поневолювачів. На жаль, невдалий для України Прутський договір на якийсь час поховав надії, «останні спроби протиборства з колонізатором Петром I, супротив справжніх патріотів, які опинилися поза юрисдикцією царя»⁷.

З історичних джерел до нас дійшли лише скупі відомості про перші 38 літ життя автора першої у світі Конституції, тобто до обрання його на козацькій раді неподалік молдавського міста Бендери

⁴ Див.: Пріцак Лариса. Знач. праця. — С. 67.

⁵ Січинський Володимир. Чужинці про Україну / Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — К., 1992. — С. 154—155.

⁶ Див.: Корпанюк М. «Слово. Хрест. Шабля / Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI—XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище — К., 2005. — С. 760.

⁷ Чернігівський літопис // Киевская старина. — 1890. — Т. XXIX. — С. 97.

¹ 100 найвідоміших українців / Під заг. ред. Ю. Павленка. — К., 2005. — С. 146.

² Див.: Пріцак Лариса. Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648—1657 рр. — X, 2003. — С. 67.

³ Див.: Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. — Львів, 1991. — С. 49.

гетьманом Війська Запорозького «обох сторін» Дніпра (5 квітня 1710 р.).

Народився Пилип Орлик 1672 р. в селі Косути Ошм'янського повіту (нині це Ошм'янський район Гродненської області, Білорусь). Дехто з дослідників стверджує, що майбутній гетьман мав батьків чесько-литовсько-польського походження⁸. У нас же є достатньо підстав вважати, що його рідні мали українські корені. Підтвердженням цієї гіпотези може стати хоча б таке.

Зазначені землі за княжої доби мали назву Чорна Русь, центром якої було місто Новоградок, що відоме з історії також під назвами Новгород, Новгородок, Новгородок, Литовський, Новий. У 1254 р. Галицько-Волинський князь Данило Романович (Галицький) завдав нищівної поразки литовським племенам князя Мендовга, внаслідок чого здобув кілька міст (серед яких і Городно). Мендовг змушений був віддати синові Данила — Роману — Чорну Русь з містами Новоградок, Слоним, Волковийськ⁹. І, як зазначає історик Н. Полонська-Василенко, «наприкінці правління Ольгерда у Великому князівстві Литовському (кінець 70-х рр. XIV ст. — *Авт.*) було 9/10 білоруської та української людности, яка ввійшла до цього князівства здебільшого шляхом мирних договорів»¹⁰.

Згадане вже нами місто Новоградок, що в кількох десятках кілометрів від рідного села Пилипа Орлика, на якийсь час навіть стало резиденцією митрополита Київського та Литовського. Так, у 1415—1420 рр. тут мав осідок митрополит Григорій Цамблак¹¹. До речі, 1489 р. «Березка Дольбнич з Новгородка» закінчив роботу над Мінеєю четью, що містить «виразні елементи української і білоруської мов». Ця так звана Кам'янець-Подільська пам'ятка дійшла до нас з Поділля¹². Цей рукопис, що нині зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, вважається однією із найвидатніших та найдавніших пам'яток староукраїнської літературної мови (для прикладу: Пересопницьке Євангеліє, на якому присягають на вірність народіві України її президенти, переписувалося протягом 1556—1561 рр. — *Авт.*).

Маємо підстави також гадати, що свою назву село Косути, отримало від прізвища його засновника, напевне, переселенця з порубіжної до Чорної Русі Волині — на території Волинської

області й зараз проживають сотні людей, прізвище яких — Косюта.

Коли вже мова зайшла про прізвища, то можемо також стверджувати, що одне з них — Орлик — аж ніяк не належить до числа литовських, польських, чи то чеських...

Освіту Пилип Орлик спочатку здобував у єзуїтській колегії столичної Вільни, а згодом — у Києво-Могилянській колегії (з 1701 р. — академія), яку й закінчив літа 1694. Упродовж 1698—1700 рр. був писарем канцелярії Київського митрополита. Наступні шість літ обіймав уряди (посади) старшого канцеляриста, керуючого справами Генеральної військової канцелярії Гетьманської України. 1706 р. Пилип Орлик став генеральним писарем при гетьманові Іванові Мазепі. Виступив разом з ним проти намагання Петра I остаточно поглинути Гетьманщину (російський сатрап «вважав англійське поневолення Ірландії придатною моделлю для здійснення своїх намірів щодо України»¹³) та за союз зі Швецією й іншими східноєвропейськими країнами з метою відокремлення України від Росії.

21 вересня 1709 р. Іван Мазепа помер на тогочасній турецькій землі — у молдавському місті Бендери. І через якихось півроку тут же приблизно «50 провідних представників старшини майже 500 козаків із гетьманщини та понад 4 тис. запоріжців»¹⁴ обрали Пилипа Орлика гетьманом Війська Запорозького «обох сторін» Дніпра. Трапилося це 5 квітня 1710 р.

При врученні гетьманської булави новому гетьману відбулася надзвичайно важлива політична подія, значення якої з плином століть тільки зросло: козацька рада схвалила Конституцію Пилипа Орлика.

Підготовлений особисто гетьманом документ розпочинався екскурсом у минуле української історії. Називалися атрибути державності — територія, судочинство, віра (релігія), фінанси... Як приклад «корисного устрою вільної нації» окреслено форму такого: гетьманську владу зі всіма її державними інститутами, в тому числі Генеральною радою (сенатом), інститутом «послів» від кожного з полків Гетьманщини та Запорозької Січі. Перед згаданими органами та гетьманом ставилось завдання вирішувати всі без винятку справи держави. Три щорічні сесії повинні були служити гарантом унеможливлення гетьманського «самоуправства» як і обмежень гетьманської влади (чому добре сприяла структурована система виборних урядів) та «викривлення прав і вольностей» козацтва. Останнє ж — як політичний народ країни та головний елемент державної правосуб'єктивності — називалося опікуном «посполитого люду» — селян та міщан.

⁸ Див.: Чухліб Т.В. Гетьмані Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663—1713). — К., 2004. — С. 246; Історія Української РСР. У 2 т. — Т. 1 / За ред. К.К. Дубини, І.О. Гуржія, В.А. Дядиченка та ін. — К., 1967. — С. 306.

⁹ Див.: Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. — Т. 1. До середини XVII століття. К., 1992. — С. 202.

¹⁰ Див.: Там само. — С. 312.

¹¹ Див.: Новгородская летопись по списку П.П. Дубровского. (Полное собрание русских летописей. Т. XLIII). Подгот. текста О.Л. Новиковой. — М., 2004. — С. 171; Московский летописный свод конца XV века. (Полное собрание русских летописей. Том XXV). — М., 2004. — С. 243, 248.

¹² Див.: З а п а с к о Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. — Львів, 1995. — С. 63.

¹³ Субтельний О.рест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; вступ. ст. С.В. Кульчицького. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К., 1993. — С. 210.

¹⁴ Там само. — С. 210.

Преамбула Конституції гласила: «Україна обох боків Дніпра має бути на вічні часи вільною від чужого панування». Щоби здобути таку довгоочікувану та вистраждану свободу, Військо Запорозьке погоджувалося бути під протекторатом шведського короля.

Одним із найголовніших елементів державної правосуб'єктності в преамбулі до Конституції Пилип Орлик називає віру. Тож не випадково, що вже у першому пункті документа йдеться саме про Віру Українську, Віру Православну. Віднині гетьман України зобов'язувався «всі старанья множити, жеби єдина Віра Православная Восточного Ісповіданія, под послушенством Святїшого Апостольського Трону Константинопільського, вічне утвержена била. І з помноженьем Хвали Божої, Церквей Святих, а з цвіченьем в науках визвольних синов Руських розширялася, і, яко крин в терни (як квітка в бур'янах), межі окрестними іновірними панствами процвітала. І не допускати жодного іновірія»¹⁵.

Ці слова перекликаються з покаєнням, вміщеним в преамбулі: «Праведний суддя Бог, за умножені неправди й беззаконня українців многими казнями (карами) покарав і той народ, Козацький, понизив, смирив і ледво вічною руїною не низверг... А на остаток воєнною зброєю державі польській поработил». Однак Господь «не до кінця гнівався, ні на віки ворогував, а хотів на первою слободу пом'янути народ Козацький з подтяжного на той час панування польського випровадити». Тому Бог «воздвигнул ревностного оборонця Святого Православія, отчизни, прав і вольностей войскових стародавних, валечного (хороброго) Гетьмана, славної пам'яті Богдана Хмельницького», котрий, визволивши Україну з-під польського ярма, захистив православну віру від католиків та уніатів¹⁶.

Віднині, зазначалося в Конституції, українська православна Церква переходить у підпорядкування від московської патріархії до візантійської.

Називалися й інші «права та вольності» відновлення попередньої межі Української козацької держави (до р. Случ); повернення Запорозькій Січі містечок та фортець: Келеберда, Кодак, Трахтемирів, Переволочна та прилеглих до р. Ворскли земель.

Загалом зростало значення козацьких рад, як і влада та самостійність гетьмана, генеральної старшини й полковників. Обнадійливе майбутнє відкривалося і перед козаками та людьми посполитими: для них податки та повинності істотно обмежувались.

Текст присяги гетьмана Пилип Орлик розмістив у останній частині Конституції. Віднині проводир українського народу зобов'язувався, окрім усього,

бути відданим та вірним «нашій Вітчизні», дбати про її недоторканність та благо.

У козаках Пилип Орлик вбачав опору нації та інших гноблених народів, свідомих оборонців Вітчизни, віри та волі, які уособлювали собою найпотужніше військо. «Козаки мають за собою право людське й природне, — зазначав гетьман, — одним з головних принципів котрого є: народ завжди має право протестувати проти гніту і привернути уживання своїх стародавніх прав, коли матиме на це слушний час»¹⁷.

Конституція вносила повну ясність у тогочасні українсько-російські відносини.

Ще гетьман Богдан Хмельницький «при своєму добrorозумному промислі, визволивши працями та відвагами з польського підданства Запорозьке військо та уярмлений і утиснений малоросійський народ, піддався з ним добровільно під самодержавну руку великих государів, царів та великих князів, повелителів російських, сподіваючися, що Московська держава, як з нами єдиновірна, дотримає обов'язків своїх, у договорах та статтях відбитих та присягою стверджених, і вічно збереже Запорозьке військо та вільний народ малоросійський непорушно при правах та вольностях під своєю обороною. Але після смерті того, славної пам'яті гетьмана Богдана Хмельницького, коли та Московська держава численними винайденими способами намагалася надвередити і до решти зруйнувати військові права та вольності, які сама ж потвердила, і на народ вільний козацький, якого вона ніколи не завойовувала, накласти невільниче ярмо, тоді, скільки Запорозьке військо в тому терпіло, скільки вимушене було кров'ю та відвагою боронити цілість своїх прав та вольностей і до такої оборони сам Бог — помститель нахилив. Напослідок, коли вже оце тепер, за гетьмана, славної пам'яті небіжчика, ясновельможного Іоанна Мазепи, згадана Московська держава, бажаючи довести свій лихий намір до завершення і віддаючи злом за добро, замість удячності й уваги за такі численні вірні служби і за гоніння на них до останнього знищення, кошти і утрати, за незчисленні відваги і воєнну криваву працю хотіла неодмінно перетворити козаків у регулярне військо, міста забрати в свою область, права і вольності поламати, Запорозьке Низове військо викоренити і ймення його навіки згладити, чого явні були і під сей час знаки, докази й початки»¹⁸.

На жаль, тим сподіванням на поновлення української державності за життя Пилипа Орлика не судилося збутися. Проте прийняття Військом Запорозьким власних «договірних пунктів», як зазначає доктор історичних наук, професор Н. Яковенко, «стало справді великою подією, оскільки засвідчу-

¹⁵ І в а н О г і є н к о (Митрополит Іларіон). Розп'ятий Мазепа / Упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик. — К., 2003. — С. 293.

¹⁶ Див.: Там само. — С. 293.

¹⁷ О р л и к П. Вивід прав України // Історія філософії України: Хрестоматія. — К., 1993. — С.149.

¹⁸ Ч у х л і б Т.В. Зазначена праця. — С. 247—248.

вало політичну зрілість Козацької держави, яка вперше «самоусвідомила» себе і на формальному рівні зафіксувала розподіл прав та обов'язків між гетьманом і «козацьким народом»¹⁹.

Щоби утворити повновладну державу, Пилип Орлик, як й інші гетьмани та козацькі маси у XVII—XVIII ст., загалом схвалюючи автономну форму правління в Україні, у своїй зовнішній політиці орієнтувався на традиційного спільника — Європу і, зокрема, Туреччину та Крим.

Один із таких союзників — король Швеції Карл XII, склавши протекцію «новоствореному урядові й парламенту, визнав і гетьмана Орлика, і проголошену Конституцію. Цим актом він надав українському урядові в еміграції першого міжнародного визнання»²⁰.

На жаль, передбачення Пилипа Орлика — здобуття свободи, об'єднання всіх українських земель під єдиною булавою та утвердження у державі інституту гетьманської влади — не стало пророчим, бо ж «російський царат в особі Петра I та його наступників повністю підкорив собі Україну, розглядаючи її як складову Російської імперії»²¹.

Отже, з відомих уже причин, Конституція Пилипа Орлика, за словами академіка В. Смолія, «в цілому демократичний для свого часу документ, ніколи не діяла. І хоча її «плани не знайшли реального втілення в життя, та все ж вони відіграли важливу роль, бо формували в свідомості багатьох українців ідею, яким саме шляхом за інших обставин міг би піти державотворчий процес в Україні»²².

Після 1710 р. Пилип Орлик, залишаючись і надалі в Молдавії, мріяв про проведення військової операції з метою звільнення України від російських колонізаторів, проводив переговори з кримським ханом Девлет-Гіреєм, султаном Порти Агмедом III, посланцем польського короля С. Лещинського — Ю. Потоцьким. А ще були зустрічі послів Орлика з Дезаером, французьким резидентом у Стамбулі; укладення 23 січня 1711 р. українсько-татарського договору...

З 1720 р. український гетьман перебував у Австрії, Чехії, в 1722—1734 — в Греції, а потім — знову в Молдавії. Писав листи та особисто зустрічався з правителями Австрії, Англії, Ватикану, Голландії, Данії, Польщі, Пруссії, Франції. Просив одного: допомогти відновити Козацьку державу, обікрадені «братами-росіянами» споконвічні права... І ніколи, за жодних обставин, не зрікався проголошеної 1710 р. підлеглості тогочасному сюзерену — шведському королю Карлу XII Густаву. 1741 р. у своєму листі до старшого сина Григора Пилип Орлик на-

писав: «Ніколи не перестану шукати всіх легальних засобів, щоб заявити мої права й права моєї нації на Україну».

Це трапилося незадовго до смерті. 24 травня 1742 р. український гетьман-вигнанець, автор першої у світі Конституції помер у молдавській столиці Яссах. Помер у бідності, але не обеславлений...

Його мету, за визначенням польського історика В. Конопчинського, «збудувати незалежну Україну під протекторатом Швеції, відірвано від Польщі і Москви», перейняв син Григій Орлик (1702—1759) — український політичний діяч, оборонець відродження запорозького козацтва та незалежності України. Старший син українського гетьмана став відомим світовій історії: на його честь — видатного дипломата, французького «польового маршала», графа, генерал-поручика французької армії король Людовик XV наказував салютувати своїм військам. Григій Орлик, один з найталановитіших французьких полководців XVIII ст., встиг ще й стати генерал-ад'ютантом польського короля та польним маршалом. Та головне — він усіяко продовжував справу батька, намагаючись об'єднати європейські держави задля боротьби з колонізаторською Російською імперією. На жаль, під час Семилітньої війни після тяжкого поранення, отриманого у битві під Бергеном, Григор Орлик помер. Трапилося це 1759 р.

Перед тим, як зустрітиса зі студентами Національного університету «Києво-Могилянська академія», державний секретар США Мадлен Олбрайт завітала до кабінету президента цього навчального закладу. Залишивши запис у Книзі почесних гостей найстарішої у Східній Європі вищої школи, держсекретар зацікавилася копією одного з документів.

— Це Конституція 1710 р., яку написав гетьман Війська Запорозького Пилип Орлик, випускник нашої академії, — пояснив президент навчального закладу В.С. Брюховецький. — До речі, перша у світі...

— То що, вона з'явилася на 66 років раніше нашої, американської, «Декларації незалежності»? — не було меж здивуванню у гості з-за океану.

— Так, — відповів В'ячеслав Степанович. І не без гордості мовив:

— Та й французька «Декларація людини і громадянина» проголошена на вісімдесят літ пізніше української.

— Ось так, ми й держави не мали, а у вас уже була своя Конституція?.. — майже вигукнула від захоплення державний секретар Сполучених Штатів Америки.

¹⁹ Див.: Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньо-модерної України. — 2-ге вид. перероб. та розшир. — К., 2005. — С. 420.

²⁰ Сушинський Б.І. Козацькі вожді України: Історія України в образах її вождів та полководців XV—XIX ст. Історичні есе у 2-х томах. Том II. — Одеса, 2004. — С. 254.

²¹ Все про Україну (За ред. В. Смолія та ін.). У 2-х т. — Т. 1. — К., 1998. — С. 296.

²² Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна. — К., 1999. — С. 38.

Лист Голови Верховного Суду України В.Т. Маляренка Президенту України В.А. Ющенку

31 травня 2006 р.

Президенту України
Ющенку В.А.

Шановний Вікторе Андрійовичу!

У зверненні до Парламенту України Ви дали оцінку діяльності судової системи України. У зв'язку з цим за дорученням Ради суддів України хочу довести до Вашого відома позицію суддівського корпусу України.

Щороку суди України розглядають понад 6 млн справ та матеріалів усіх категорій. Сторони процесу погоджуються з 95 % постановлених судових рішень, визнаючи їх законність та обґрунтованість, і не оскаржують їх. Лише 5 % судових рішень оскаржуються у вищестоящих судових інстанціях. Але тільки 3—5 % з них скасовуються або змінюються апеляційною та касаційною інстанціями судів, а інші залишаються без зміни. Тобто неправильно є лише невелика частина судових рішень.

Чи можна за таких обставин вважати, що судова система несе глибинну загрозу національній безпеці України?

У кожній країні світу немає стовідсоткової бездоганності судових рішень судів першої інстанції. Для виправлення помилок існують суди вищого рівня, що забезпечує впевненість громадян у справедливості і законності судового рішення.

Поступово у відповідності з лінією, що накреслена Президентом держави, зменшується кількість осіб, яких за вчинення злочинів засуджено до позбавлення волі. Якщо в 2000 р. суди призначали покарання у виді позбавлення волі 35,9 % засуджених, то у 2005 р. — 25,8 %. Суди стали частіше застосовувати альтернативні види покарань. Судова система України дедалі більше орієнтується на європейські стандарти з цього питання.

Серйозною проблемою в судах України є тяганина при розгляді справ, яка виникає як від переважаності суддів справами, так і від чинників, що не залежать від діяльності судів. Але щорічно оперативність розгляду справ поліпшується, скорочуються строки їх розгляду. У 2005 р. з порушенням процесуальних строків було розглянуто

майже на 25 % менше кримінальних і цивільних справ. У зв'язку з цим зменшилися на 16 % залишки нерозглянутих справ порівняно з 2004 р. Цих результатів було досягнуто завдяки сумлінній та наполегливій праці абсолютної більшості суддів, а також з допомогою систематичних перевірок місцевих судів, що здійснювали апеляційні суди та Верховний Суд України з наданням суддям методичної допомоги, притягнення недобросовісних суддів до дисциплінарної відповідальності.

Слід сказати, що Вища рада юстиції України, яка на 80 % складається не із суддів, у рідкісних випадках визнає обґрунтованими скарги громадян на діяння суддів. Рішень Європейського Суду з прав людини стосовно України значно менше, ніж щодо інших країн. Крім того, ці рішення стосуються здебільшого стадії виконання судових рішень та порушень прав людини на стадіях досудового слідства. Лише поодинокі рішення Європейського Суду з прав людини стосуються порушень, допущених судами.

За таких обставин чи можна вважати, що судова система України чинить свавілля і деспотизм?

В Україні працюють 6,6 тис. суддів. У 2005 р. лише щодо чотирьох суддів порушені і розслідуються кримінальні справи, а стосовно одного судді справа розглядається судом. У цей період шість суддів звільнено з посади за порушення присяги. Боротися з корупцією потрібно. Проте звинувачувати за цими поодинокими фактами всю систему судів у глибокій корумпованості неправильно.

Безумовно, судова система потребує реформи. Але огульне, необ'єктивне звинувачення судової системи створює серед суддів атмосферу пригніченості та невпевненості, підриває авторитет самої державної влади. Дискредитація судової системи сіє серед людей зневіру у можливість захистити себе, свої права та законні інтереси в суді.

Щоб реформувати судову систему, необхідні знання глибинних її проблем. Ці проблеми більш ві-

домі суддям, ніж іншим людям. Тому без урахування думки суддів реформувати судову систему — це рівнозначно здійсненню вдосконалення кардіології зоотехніками.

Уже п'ятий рік суди працюють з великим перевантаженням. Якщо п'ять років тому суддя в місяць одержував для розгляду по 40—50 справ та матеріалів, то зараз в половині судів України на одного суддю припадає до 200 справ та матеріалів. При цьому держава не забезпечила повне комплектування суддівського корпусу. Щорічно майже 1,5 тис. посад суддів є вакантними.

У чинному законодавстві існує безліч протиріч та колізій, які породжують помилки у правозастосовній діяльності судів, неоднакове його застосування. Окремі судові процедури взагалі не врегульовані. Верховний Суд України позбавлений права законодавчої ініціативи з 1996 р., а тому не може активно впливати на процес законотворення. Навіть постанови Пленуму Верховного Суду України на сьогодні мають лише рекомендаційний характер для судів. Прецедентного значення рішення Верховного Суду теж не мають.

Через громіздку процедуру призначення багато судів тривалий час не мають голів судів та їх заступників. З тієї ж причини значна кількість суддів місяцями чекає свого звільнення з посади за віком, отримуючи при цьому заробітну плату, але не виконуючи суддівських повноважень.

Голови судів усіх рівнів та їх заступники позбавлені будь-яких важелів впливу на стан забезпечення звичайної трудової дисципліни серед суддів. Все розраховано лише на їх сумлінність та добросовісність. Але ж реалії життя зовсім інші.

В Україні ніхто спеціально не навчає фахівців для судової системи. Академія суддів проводить лише підвищення кваліфікації суддів, а питання професійної підготовки молодих суддів і дотепер не вирішено державою. Ця академія не має навіть приміщення і фінансується значно гірше, ніж інші академії правоохоронних органів. За відсутності фінансування судді місцевих судів, особливо з невеликим стажем суддівської роботи, не мають змоги стажуватися у судах вищого рівня.

Судова система не може надійно працювати без кваліфікованих працівників апарату судів. На жаль, держава не приділяє уваги цьому питанню. Заробітна плата працівників апарату судів мізерна навіть з урахуванням останнього підвищення. У зв'язку з

цим у судах висока плінність кадрів апарату. Високопрофесійні фахівці не йдуть працювати у судову систему.

Чи можна за таких обставин забезпечити на належному рівні роботу судів та чемне ставлення працівників суду до відвідувачів?

Упродовж 15 років судова влада недофінансовується державою. Значна кількість приміщень судів не відповідає вимогам здійснення судочинства. В аварійних приміщеннях працюють 11 судів. У судах не вистачає 1284 зали судових засідань. Судді змушені вирішувати справи у порядку черговості, що веде до порушення строків їх розгляду та надходження скарг громадян.

За відсутності необхідного фінансування майже 1000 суддів не мають житла.

Чи можна за обставин хронічного недофінансування судової системи, перевантаженості справами та неукомплектованості чекати від суддів, з яких кожен третій є молодим фахівцем, абсолютної якості постановлених ними судових рішень?

Для забезпечення незалежності суддів у відповідності зі ст. 11 Закону України «Про статус суддів» усі державні органи, установи та організації, органи місцевого самоврядування, громадяни та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судових органів і не посягати на неї. Це міжнародна норма.

Але всупереч цьому правилу в Україні нагнітається ненависть до судів та суддів, навіть органи державної влади та посадові особи вдаються до шельмування суддів, їх образ і принижень. Судді вбачають у цих діях намагання підкорити їх, зробити ручними та слухняними, що недопустимо. На наш погляд, протистояння між судовою владою та іншими гілками влади нічого крім шкоди державі не приносить.

Шановний Вікторе Андрійовичу!

Свого часу Ж.-Ж. Руссо писав, що хула є дуже зручною річчю: нападають за допомогою одного слова, а для захисту потрібні сторінки.

Мені б дуже не хотілося, щоб мій лист було сприйнято як намагання захистити «честь мундира» суду. У судовій системі України дійсно нагромадилося багато невирішених проблем, але вирішувати їх потрібно не шляхом огульних звинувачень, а згуртованими діями усіх трьох гілок влади.

**Голова
Верховного Суду України В.Т. Маляренко**

З повагою

ЗАЯВА Ради суддів України

26 травня 2006 р.

м. Київ

Президент України Віктор Ющенко 25 травня 2006 р. у своєму виступі на відкритті першої сесії Верховної Ради України п'ятого скликання заявив, що глибока корумпованість судів, на його думку, є критичною, глибинною загрозою національній безпеці України, а також зазначив, що викривлене сприйняття судової незалежності переростає у суддівське свавілля, нерідко перетворюється у явище судового деспотизму.

Рада суддів України не сприймає подібних оцінок та заявляє про таке.

Незалежність та недоторканність суддів при здійсненні судочинства є фундаментальним принципом функціонування судової влади у демократичних державах. Забезпечення кожному громадянину права на справедливий та неупереджений суд загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, іншими міжнародними актами визнається однією з основних ознак демократичної держави.

Приймаючи рішення, судді повинні бути вільними від будь-якого контролю з боку виконавчих чи законодавчих органів, а також впливу громадської думки. Судді зобов'язані вирішувати справи неупереджено, на основі фактів та відповідно до чинного законодавства, без будь-яких обмежень, спонукань, тиску, погроз або втручання, покладаючись на своє внутрішнє переконання.

Суддя у зв'язку зі своєю професійною діяльністю має особливий соціальний статус, який зобов'язані поважати всі державні установи, а правоохоронні органи — оберігати його від будь-яких посягань з метою формування впевненості суспільства в неупередженості та справедливості суду. Це положення є настільки важливим, що ст. 34 Конституції України задля підтримання авторитету і неупередженості правосуддя передбачено можливість обмеження одного з найважливіших конституційних прав людини — права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Справедливим і неупередженим суд може бути лише тоді, коли незалежність судів і суддів не тільки декларується, а й реально забезпечується державою.

Рада суддів вважає, що зазначена позиція вищих посадових осіб держави і публічне проголошення ними заяв, у яких поодинокі негативні факти узагальнюються і поширюються на весь суддівський корпус, заяв, котрі ображають суддів України і завдають шкоду їх честі та гідності, не сприяє існуванню неупередженого судочинства, підтриманню авторитету суду і держави, а також упевненості суспільства у спроможності судів захистити права і свободи громадян та державні інтереси.

Рада суддів України

ЗАЯВА Ради суддів України

Про концептуальні підходи Ради суддів України до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні

26 травня 2006 р.

м. Київ

Заслухавши й обговоривши інформацію заступника голови Ради суддів України Волкова О.Ф. щодо ситуації, яка склалася у зв'язку із затвердженням Указом Президента України від 20 березня 2006 р. № 242/2006 Плану заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленням Указом від 10 травня 2006 р. № 361/2006 Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, а також підготовкою Міністерством юс-

тиції України проекту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» щодо вдосконалення законодавства про судоустрій», Рада суддів України вважає за необхідне заявити таке.

1. Рада суддів України підтримує ідею розроблення і затвердження Концепції подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні (далі — Концепція), оскільки відповідна Концепція, затверджена Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. № 2296-XII, втратила значення програмного документа, а заходи найвищого законодавчого органу в напрямі розбудови

судової влади та судочинства відзначаються не-
послідовністю й суперечливістю.

Нова Концепція має бути розроблена за участю професійних суддів і затверджена Верховною Радою України як єдиним державним органом, який відповідно до пунктів 5, 6 ч. 1 ст. 85 Конституції України визначає правову політику держави, приймає закони та визначає режим фінансування їх реалізації.

2. У Концепції необхідно передбачити першочергові та перспективні заходи, спрямовані на забезпечення ефективної діяльності судової влади як незалежної і самостійної складової державної влади.

До першочергових належать заходи, які можна здійснити без внесення змін до Конституції України. Насамперед це заходи, спрямовані на подолання кризових явищ у судочинстві, зокрема:

1) реформування процесуального законодавства з метою істотного зменшення навантаження на суди;

2) удосконалення законодавства, яке регулює добір і навчання суддівських кадрів, призначення й обрання суддів, призначення їх на адміністративні посади, заохочення та притягнення до відповідальності;

3) істотне поліпшення матеріально-технічного забезпечення діяльності судів, надання їм належних приміщень, необхідних нормативних матеріалів;

4) удосконалення і законодавче закріплення системи оплати праці суддів та працівників апаратів судів.

До перспективних мають бути віднесені ті заходи, здійснення яких пов'язане із внесенням змін до Конституції України, зокрема, спрямованих на усунення нечіткості й суперечливості окремих її положень щодо побудови і функціонування судової системи.

3. Існуюча система судів загальної юрисдикції потребує вдосконалення з метою реалізації основних засад судочинства, визначених Конституцією України, а також виконання вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо забезпечення права на судовий захист.

Реформування судової системи доцільно провести в два етапи. На першому необхідно вжити заходів, спрямованих на поліпшення вже існуючої системи: завершити створення окружних та апеляційних адміністративних судів; створити Апеляційний суд України; скоротити в розумних межах кількість військових судів і суддів; удосконалити законодавство, яке регулює внутрішню (непроцесуальну) діяльність судів.

Другий етап слід розпочати із внесення змін до Конституції України. На розвиток чинних положень ч. 2 ст. 6 Основного Закону треба визначити систему органів судової влади: суди, органи суд-

дівського самоврядування, Державна судова адміністрація України, Вища рада юстиції, кваліфікаційні комісії суддів, Академія (Вища національна школа) суддів України.

Після внесення відповідних змін до ст. 125 Конституції України має бути створена в законодавчому порядку триланкова судова система, яка за принципами побудови відповідатиме всім стандартам і традиціям абсолютної більшості європейських країн (суди першої інстанції, апеляційні суди, Верховний Суд України як касаційний суд).

Зі статей 124, 127, 129 Конституції України необхідно виключити положення про участь у судочинстві присяжних, оскільки ця процедура є малоефективною і до того ж пов'язана зі значними витратами. Водночас доцільно зберегти інститут народних засідателів, що відповідатиме не тільки вітчизняним традиціям, а й практиці більшості європейських держав, які допускають участь представників народу у здійсненні правосуддя на тих же засадах.

4. Рада суддів України вважає неможливим реформувати судову систему без внесення змін до Конституції України.

Ідея щодо суцільної спеціалізації цієї системи і перетворення її на чотириланкову не узгоджується з положеннями ст. 125 Основного Закону. Доказів на користь того, що така система функціонуватиме більш ефективно, ніж існуюча, немає. Навпаки, у разі її запровадження буде обмежено доступ громадян до правосуддя.

Пропозиція про створення Вищого цивільного і Вищого кримінального судів України, які здійснюватимуть касаційні повноваження замість Верховного Суду України, є деструктивною. Її реалізація поряд з іншими негативними наслідками призведе до того, що найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції не зможе забезпечити однакове застосування ними законів.

Не підтримує Рада суддів України і ідею створення щонайменше 27 окружних кримінальних судів з одночасним позбавленням апеляційних судів повноважень із розгляду справ по першій інстанції та ліквідацією Апеляційного суду України. Втілення цієї ідеї в життя спричинить погіршення якості розгляду найбільш складних справ та значні фінансові витрати.

За судами обласного рівня треба залишити право на розгляд по першій інстанції окремих категорій кримінальних справ. При цьому буде збережено кадровий потенціал, набутий позитивний досвід, не кажучи вже про істотну економію фінансових ресурсів. На думку більшості членів Ради суддів України, до підсудності цих судів необхідно віднести й окремі, найбільш складні категорії цивільних справ, які місцеві суди з організа-

ційних чи кадрових причин не можуть розглянути на належному рівні.

5. Рада суддів України визнала передчасною ліквідацію військових судів. Вирішення цього питання можливе лише після глибокого вивчення й обговорення, з урахуванням не тільки рівня навантаження на зазначені суди, а й можливої потреби у здійсненні правосуддя в екстремальних умовах (наприклад, в умовах надзвичайного стану, війни і т. ін.).

Пропозиція про ліквідацію системи господарських судів шляхом об'єднання їх із судами, які розглядають цивільні справи, також не знайшла підтримки у членів вищого органу суддівського самоврядування.

6. У Концепції слід передбачити істотне посилення ролі Верховного Суду України. Лише за цієї умови правосуддя в країні здійснюватиметься на високому рівні і права та свободи людини, а також інтереси держави будуть надійно захищені.

Зокрема, судові повноваження мають здійснювати не тільки судові палати, а й Пленум Верховного Суду України (в окремих чітко визначених процесуальних законодавством випадках). У Пленуму має бути право надавати судовим рішенням у конкретних справах прецедентне значення, тлумачити правові норми і визначати не врегульовані законом процедури розгляду справ судами. При цьому його роз'яснення повинні мати обов'язковий характер.

Необхідно надати можливість ініціювати перегляд судових справ не тільки учасникам процесу, а й суддям Верховного Суду України (наприклад, у разі виявлення фактів постановлення судами явно незаконних судових рішень).

Шляхом внесення змін до Конституції України Верховному Суду України треба повернути право законодавчої ініціативи.

Верховний Суд України повинен виконувати і контрольну функцію, — не втручаючись у розгляд судових справ, проводити перевірки скарг, а також діяльності судів та суддів з питань дотримання законів при здійсненні правосуддя. Для цього в його складі має бути створена й діяти відповідна інспекція.

Державну судову адміністрацію необхідно вивести із системи виконавчої влади і підпорядкувати Верховному Суду України.

7. Рада суддів України висловилася проти збереження наявних у Міністерства юстиції України повноважень щодо формування та функціонування судової системи і надання йому додаткових, а також проти звуження або позбавлення відповідних повноважень Верховного Суду України і вищих судів. Пропозиції про розширення таких повноважень Міністерства юстиції є порушенням принципу поділу влади, намаганням відродити практику керування судами з боку виконавчих органів, тобто

кроком назад на шляху до європейських і світових стандартів функціонування судової влади.

Не сприймають члени вищого органу суддівського самоврядування і ідеї про звільнення голів судів від обов'язку вирішувати ряд питань, пов'язаних з організацією діяльності суду, про ліквідацію президій судів, посад заступників голів у місцевих і апеляційних судах.

8. Належно організовані добір і навчання суддівських кадрів, призначення й обрання суддів на посади, їх заохочення і притягнення до відповідальності є важливими засобами подолання кризових явищ у судочинстві. У зв'язку з цим у Концепції мають бути передбачені конкретні фінансово й організаційно обґрунтовані заходи щодо вдосконалення відповідного законодавства та існуючої практики. Треба істотно підвищити статус Академії суддів України і підпорядкувати її Верховному Суду України.

Пропозиція щодо проходження кандидатом у судді обов'язкової дворічної підготовки в Академії суддів України є неприйнятною.

Не заслуговують на підтримку також пропозиції про те, що рекомендувати до призначення (обрання) суддів усіх рівнів повинна виключно Вища кваліфікаційна комісія суддів України і що єдиним органом, який здійснюватиме дисциплінарне провадження щодо них, має бути Дисциплінарна комісія суддів України. Адже немає впевненості у тому, що в разі реалізації цих пропозицій, яка потребує значних фінансових витрат, кадрове забезпечення судової діяльності поліпшиться.

Рада суддів України вважає найбільш оптимальною розбудову органів, які вирішують зазначені питання, за такими принципами. У кожній області, містах Києві та Севастополі створюються і діють кваліфікаційно-дисциплінарні комісії, а на загальнодержавному рівні — Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія суддів України. До складу цих комісій входять судді загальних і спеціалізованих судів (більше 50 відсотків) та представники інших органів влади (менше 50 відсотків). Кожну комісію очолює суддя, котрого звільняють від виконання професійних обов'язків зі збереженням заробітної плати та інших виплат, які він одержував. За головою комісії зберігається також право після закінчення строку, на який його обрано, повернутися на посаду судді. Комісії діють у відповідності з процедурами, затвердженими Радою суддів України. Для забезпечення їх діяльності у кожній із них створюються і діють інспекції. Рішення комісії може бути оскаржене, у тому числі до Вищої ради юстиції та до суду. Вища рада юстиції формується на засадах, чинних у більшості європейських країн, — судді становлять більше половини її складу.

9. На думку Ради суддів України, державну виконавчу службу доцільно підпорядкувати Державній судовій адміністрації України.

10. Чільне місце в Концепції має бути відведено заходам щодо подолання кризових явищ у судочинстві. Зокрема, зважаючи на те, що такі явища значною мірою зумовлені неадекватно високим навантаженням на суди (передусім на місцеві і на Верховний Суд України), необхідно чітко визначити шляхи його зменшення. Цієї мети можна досягти насамперед за допомогою внесення змін до процесуального законодавства (запровадження скорочених судових процедур, конференцзв'язку; передачі окремих категорій справ на розгляд іншим органам; обмеження доступу до касаційної інстанції шляхом підвищення вимог до касаційних скарг і звуження кола осіб, які вправі їх подати, а також встановлення штрафів за подання завідомо безпідставних скарг тощо); використання альтернативних (позасудових) способів урегулювання спорів, у тому числі самими сторонами — як самостійно, так і за участю посередників (медіація); розвитку третейських судів та розширення їх компетенції.

У кримінальному судочинстві необхідно запровадити досвід демократичних країн зі здійснення відновного (реституційного) правосуддя, істотно розширити можливості суду щодо закриття справ із nereабілітуючих підстав (у зв'язку з примиренням, дійовим каяттям, відшкодуванням збитків тощо).

11. Варто посилити відповідальність учасників процесу за несумлінне використання процесуальних прав та невиконання процесуальних обов'язків, за неявку до суду і неповагу до нього, за невиконання судових рішень, а також установити її за умисне зволікання розгляду справи, ігнорування вимог суду. Необхідно удосконалити процедури притягнення до відповідальності учасників процесу.

12. Рада суддів України вважає за необхідне оприлюднити зміст цієї заяви в засобах масової інформації з метою широкого обговорення концептуальних підходів до подальшого здійснення судової реформи в Україні.

Рада суддів України

Українська юстиція на шляху до європейських стандартів

С.В. Ківалов,

народний депутат України,

член Вищої ради юстиції,

доктор юридичних наук, професор,

академік Академії правових наук України

Прагнення прискорити реалізацію планів Президента України, спрямованих на подальше реформування судової влади, отримало відображення в Концепції вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів (далі — Концепція), розробленої Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права. На її основі видано Указ Президента України від 20 березня 2006 р., яким затверджено План заходів щодо реалізації цієї Концепції.

У зазначених документах зроблено акцент саме на пристосуванні української юстиції до стандартів європейських країн.

При вирішенні пов'язаних з цим питань необхідно насамперед чітко визначитися в тому, що означає термін «стандарт». Якщо виходити з визначення поняття, наведеного в «Юридичній енциклопедії»¹, то це — «документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі».

Як такі стандарти можуть використовуватися міжнародні нормативно-правові акти у сфері забезпечення прав і свобод, документи Ради Європи, членом якої є Україна. Але вони не містять прямих вказівок стосовно структури судової системи, правил судочинства та інших питань, які належить вирішити в національному законодавстві.

Дотримуватися європейських стандартів — означає забезпечити реалізацію деяких основоположних вимог: забезпечення поваги до суду, незалежності суддів, зрозумілої і чіткої системи заміщення суддівських посад, створення довшеної інфраструктури, що забезпечує потреби судової влади, доступності правосуддя, чіткості процесуального порядку розгляду справ на основі принципів верховенства права і законності. Решта питань судової влади і судочинства мають вирішуватися з урахуванням особливостей, потреб і традицій кожної країни, включаючи й Україну.

Використання Україною європейського досвіду не можна ототожнювати з його абсолютизацією, тим більше через істотні відмінності судових систем європейських країн. Якщо вже орієнтува-

¹ Див.: Юридична енциклопедія: В 6 т. — К., 2003. — Т.5. — С. 614.

тися на певні конкретні моделі, то необхідно чітко уявляти собі, на які саме і в яких питаннях, що, наприклад, запозичити з досвіду Великої Британії, Франції або Німеччини з урахуванням конкретних умов нашої країни.

При виробленні стратегії цієї реформи потрібно враховувати, що вдосконалення судової системи і правосуддя має узгоджуватися з перебігом реформування суспільних відносин у цілому на основі їх послідовної демократизації. Було б ілюзорним розраховувати на створення досконалої судової системи за умов розбалансування суспільного організму.

Останнім часом набула поширення думка про те, що держава повинна повністю задовольняти всі запити судової влади у сфері фінансового і матеріально-технічного забезпечення. Але в сучасних умовах і навіть у недалекому майбутньому це навряд чи можливо, а тому не варто особливо сподіватися на реалізацію таких надій.

А стосовно судової реформи, то, як показав попередній досвід, її проведення обов'язково спричиняє великі додаткові витрати з державного бюджету на додаток до виділення необхідних коштів на поточні потреби судів. Їх відсутність уже призвела до того, що деякі реформаторські заходи або не були здійснені, або здійснені неповністю. Очевидно, доцільно, щоб у майбутньому кошти на здійснення судової реформи в державному бюджеті виділялися окремим рядком і не зливалися із задоволенням поточних потреб судів. При цьому варто було б дотримуватися, можливо, в чомусь спрощеного, але чіткого правила: «Спочатку гроші, а потім — реформи», а не навпаки, як це було досі.

Слід підтримати принципову позицію Ради суддів України про неприпустимість келійного вирішення питань, що стосуються судової реформи. Вважаю ненормальною таку ситуацію, коли у розробці проекту вищеназваної Концепції не брали участі судді, а Верховний Суд України й органи суддівського самоврядування абсолютно відсторонені від реалізації положень Указу Президента від 20 березня 2006 р.

Хотілося б тепер зупинитися на деяких практичних аспектах реалізації судової реформи.

Насамперед треба визнати, що її успіх вирішальною мірою залежить від рівня професійної підготовки суддів. При цьому потрібно виходити не з вузького розуміння професіоналізму як сукупності спеціальних знань і навичок, а з усієї сукупності людських якостей, що дають моральне право тій чи тій особі обіймати посаду судді.

Треба визнати, що в цій сфері основний наголос робився не на підготовку майбутніх суддів, а на добір кандидатів у судді, що, звичайно, теж

важливо. Поглиблена професійна підготовка осіб, які бажають присвятити себе служінню правосуддю, досі здійснювалася безсистемно.

Вважаю, що основні зусилля в цьому напрямі повинні здійснюватися провідними юридичними вузами і факультетами країни. Становлення майбутнього професійного судді має стати логічним продовженням і певною мірою завершенням його юридичної освіти. Природно, що майбутні судді обов'язково повинні досягти рівня магістрів. Цьому, зокрема, сприяє навчання на факультетах професійних суддів, зокрема і в Одеській національній юридичній академії. Покладання цих обов'язків винятково на Академію суддів України було б, очевидно, недостатнім.

Планом заходів передбачено «забезпечити розроблення та запровадження з 2007 року концептуально нових навчальних програм для вищих юридичних навчальних закладів та юридичних факультетів вищих навчальних закладів (відповідно до рівня їх акредитації) на основі доктрини верховенства права».

Така постановка питання викликає деякі сумніви. Чи не занадто вона радикальна? Адже йдеться, по суті, про цілковите оновлення цих програм. Але ж багато чого в цьому напрямі вже зроблено. Всі ми чудово розуміємо значення принципу верховенства права і відповідно до цього організуємо підготовку фахівців, до того ж приєдналися до Болонського процесу.

Звісно, немає меж удосконаленню і треба постійно йти в ногу з вимогами життя. Але навряд чи є підстави для повного перегляду наявної концепції вищої юридичної освіти, зокрема, щодо підготовки майбутніх суддів.

Було б корисним запозичення європейського досвіду попередньої поглибленої професійної підготовки претендентів у судді шляхом їх досить тривалого стажування в судах, що існує в деяких європейських країнах, введення посад стажистів з подальшою рекомендацією на посади суддів за умови успішного стажування.

Заслужують на підтримку заходи, запропоновані в проекті Концепції щодо прозорості добору кадрів на посади професійних суддів, призначення суддів на конкурсних засадах, що дасть змогу обмежити вплив особистих симпатій і побажань зацікавлених осіб під час вирішення цих питань.

Важливим елементом судової реформи є оптимізація структури судової системи України. Недосконалість цієї структури полягає в її асиметричності через різну кількість ланок у системах загальних і спеціалізованих судів. В останніх є проміжна ланка у вигляді вищих спеціалізованих судів, що є судами касаційної інстанції. А в системі загальних судів у ролі касаційної інстанції висту-

пає Верховний Суд України. Наявність таких диспропорцій спричиняє неоднакові можливості для суб'єктів права відстоювати свої права через суд. Накопичення у Верховному Суді України величезної кількості нерозглянутих у касаційному порядку справ можна розглядати як своєрідний «тромб», що уповільнює функціонування судової системи в цілому.

Відвідувачі найвищого судового органу навчч переконаються, в яких умовах доводиться працювати шановним суддям і працівникам апарату. Шафами з нерозглянутими за кілька років справами «забиті» коридори, пожежні сходи й інші службові приміщення, секретарі мало не навколiшки вишукують потрібні справи. Про яку культуру судочинства тут може йтися. Та й про правила пожежної безпеки не грiх подумати, щоб уникнути непоправних наслідків. Тому привертає увагу вимога, що міститься в Плані заходів, про розробку з урахуванням положень Концепції законопроекту про створення вищих судів цивільної і кримінальної юрисдикції, а також окружних кримінальних судів. Проте вважаємо, що прийняття рішення з цього приводу є неприпустимим без урахування думки суддівського співтовариства, зокрема суддів Верховного Суду України, функції якого у такому разі можуть істотно змінитися.

У разі реалізації цієї ідеї може виникнути і досить серйозна проблема. Якщо зберегти наявну практику перегляду судових рішень у касаційному порядку, то і Вищий кримінальний суд, і Вищий цивільний суд просто поділять між собою «завали» з нерозглянутих справ, що накопичились у Верховному Суді України. Мабуть, слід виявляти велику розбірливість під час прийняття до розгляду касаційних скарг, визначивши для цього в законодавчому порядку відповідні критерії.

Створення окружних кримінальних судів для розгляду справ про тяжкі злочини призведе до появи двох ланок у системі судів першої інстанції. У принципі це відповідає європейській практиці, до того ж не лише у сфері кримінального, а й цивільного судочинства. Її сприйнято і в Російській Федерації, де функціонують мирові суди. У деяких країнах Європи суди першої інстанції вищого рівня створюються і для розгляду окремих категорій цивільних справ. Слід уважно проаналізувати доцільність закріплення такої системи і в Україні.

У п. 3 Плану заходів містяться суперечливі положення, що стосуються майбутнього військових судів. З одного боку, пропонується «розробити та подати в установленому порядку пропозиції щодо оптимізації мережі та кількісного складу суддів військових судів», а з другого (в іншому підпункті) — «забезпечити супроводження у Верховній Раді України проекту закону про внесення змін до

деяких законодавчих актів щодо ліквідації інституту військових судів».

Реалізація одного з цих заходів унеможливує реалізацію іншого.

На мою думку, ліквідація системи військової юстиції щонайменше передчасна. Її існування обумовлено особливостями правового регулювання у сфері оборони, специфікою військового середовища і правового статусу військовослужбовців.

Зрештою, усі заходи щодо подальшого реформування судової системи, як правильно зазначено й у Концепції, і в Плані заходів, мають на меті вирішення головного завдання — забезпечення справедливого судочинства. На мою думку, принцип справедливості має знайти своє місце серед інших принципів судочинства, закріплених у Конституції, бо правосуддям, виходячи зі змісту цього поняття, може вважатися лише справедливе судочинство. Ця ідея глибоко вкорінилася в глибинах суспільної правосвідомості.

Справедливість судових рішень тісно пов'язана з впровадженням у життя принципу верховенства права. При цьому вважаю неприпустимим і навіть небезпечним протиставлення принципів верховенства права і законності, до якого вдаються деякі політичні та державні діячі. Відхилення від вимог закону, що не суперечать Конституції, з посиланням на принцип верховенства права є неприпустимим і сприяє волюнтаризму і сваволі в судовій діяльності. Хотілося б, щоб у Концепції судової реформи це положення було відображене з граничною чіткістю. Добрим прикладом у цьому сенсі є зміст нещодавно прийнятого Кодексу адміністративного судочинства, окремими статтями якого передбачено і принцип верховенства права, і принцип законності.

Як вияв справедливості громадяни розглядають також вільний доступ до правосуддя й оперативний розгляд судових справ. Неприпустимо, коли в суспільній свідомості ототожнюються поняття судочинства і тяганини. Це є причиною того, що більшість громадян надають перевагу різноманітним альтернативним способам вирішення проблем, а не судовому порядку захисту своїх прав.

Є дві основні причини тяганини. По-перше, це завантаженість судів справами про адміністративні правопорушення, які цілком можуть розглядати позасудові органи, зокрема справами про порушення правил дорожнього руху. У компетенції судів треба залишити лише справи про адміністративні правопорушення, за які можна застосувати стягнення у вигляді арешту або виправних робіт і конфіскації. По-друге, це численні й системні зловживання учасників процесу своїми процесуальними правами з метою затягування розгляду

справ, неявки без досить вагомих причин у судові засідання, що можна розглядати як своєрідні прояви неповаги до суду. У результаті маємо ситуації, коли судові засідання відкладаються або переносяться десятки разів. Тому одним із завдань удосконалення судочинства є ліквідація наявних у процесуальному законодавстві «лазівок» для зловживань, посилення відповідальності за неявку в суд без поважних причин, закріплення можливості розгляду окремих справ за відсутності осіб, які не з'явилися, незалежно від причин неявки. Час звільнити суддів від написання описово-мотивувальної частини судових рішень, за винятком випадків їхнього оскарження в апеляційному порядку.

Цілком обґрунтованим вважаю передбачити в Плані заходів розробку законопроекту про внесення змін до Закону України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» з метою вдосконалення процедури конституційного судочинства. Навіть з урахуванням складності справ важко погодитися з тим, що деякі з них розглядаються роками. Тому слід, по-перше, передбачити можливість розгляду справ палатами суду, а, по-друге, встановити граничні терміни підготовки до розгляду, відсутність яких у законі є однією з основних причин тяганини.

Для підвищення рівня правосуддя необхідно вивести з «тіні» таке поняття, як судовий прецедент. Водночас я не вважаю за можливе надавати йому сили джерела права, як у країнах англо-американської правової сім'ї. Але судовий прецедент може використовуватися в Україні як орієнтир під час розгляду судами аналогічних справ. Це дасть змогу якщо не ліквідувати, то істотно обмежити факти неоднакового застосування законодавства різними судами і домогтися певної єдності законності в судовій діяльності в масштабах країни. Неоціненну допомогу суддям у цій справі покликана надати реалізація положень нещодавно прийнятого Закону України від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV «Про доступ до судових рішень» і заснування Єдиного державного реєстру судових рішень. Звичайно, здійснення цих заходів потребуватиме великих фінансових витрат. Особливо важливо, щоб рішення Верховного Суду України мали прецедентний характер при вирішенні конкретних судових справ.

І Концепція, і План заходів виходять із потреби зміцнення правового і соціального статусу суддів. Водночас для всіх очевидна потреба посилення їх відповідальності за неналежне виконання професійного обов'язку, особливо у зв'язку з виявленими останнім часом фактами грубих порушень закону і зловживань з боку деяких суддів. Проте я не вважаю, що такі явища характерні суддівському співтовариству загалом. При цьому не слід надмір-

но довіряти результатам соціологічних опитувань щодо рівня довіри до суду, враховуючи те, що сторона, яка програла в судовому процесі, природно, схильна до обмовлення своїх «кривдників». Треба враховувати і те, що більшість громадян ніколи не були учасниками судових процесів і судять про діяльність судів переважно з чуток і матеріалів засобів масової інформації. Тому потрібно дуже ретельно підійти до організації вивчення громадської думки про ефективність діяльності судів, запланованого на осінь поточного року (п. 5 Плану заходів) у частині контингенту опитуваних і переліку питань в анкетах, щоб забезпечити адекватне відображення громадської думки.

Планом заходів (п. 2) передбачено створення постійно діючої Дисциплінарної комісії суддів для здійснення дисциплінарного провадження відносно суддів місцевих та апеляційних судів. Вірогідно, що до неї повинні відійти функції, які зараз виконують міжрегіональні комісії. Не відкидаючи цієї ідеї в принципі, можна висловити побоювання, що її реалізація призведе до організаційних ускладнень. Але якщо все-таки буде прийнято рішення про створення такого органу, то діяти він має у складі Вищої ради юстиції, на яку вже покладено здійснення дисциплінарного провадження відносно суддів Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів.

Досить актуальним є також питання про створення судової інспекції для перевірки заяв, скарг та інших повідомлень про порушення законності з боку суддів. Свого часу Вища рада юстиції пропонувала створити таку інспекцію, але не одержала підтримки парламенту. Президент України В.А. Ющенко повернувся до цього питання і, виступаючи на VII з'їзді суддів України, сказав: «Вища рада юстиції має потребу в інституті інспектури, який розвантажив би членів Вищої ради юстиції в питаннях збору матеріалів з перевірки скарг. Доручаю Кабінету Міністрів України разом із зацікавленими сторонами підготувати відповідні законопроекти для внесення їх до Верховної Ради». Хочу висловити побажання, щоб Глава Держави дотримувався такої позиції і надалі.

Певні побоювання з цього приводу викликає те, що серед «зацікавлених сторін» в Плані заходів не фігурує сама Вища рада юстиції.

Для того, щоб вказаний орган дійсно мав право називатися вищим, необхідно вирішити ще одну застарілу проблему, що стосується його участі у формуванні суддівського корпусу. Відповідно до Закону України від 15 січня 1998 р. № 22/98-ВР «Про Вищу раду юстиції» саме він відповідає за вирішення пов'язаних з цим питань. Тим часом у ст. 131 Конституції України його повноваження

в цій частині штучно обмежені. Внесення подань про призначення на посади віднесено до компетенції Вищої ради юстиції, проте вона усунена від участі у вирішенні питань обрання суддів безстроково. Надання їй такого права пов'язано, звісно, з внесенням змін до ст. 131 Конституції. Але слід враховувати, що потреба в таких змінах може виникнути і під час реалізації ряду інших положень судової реформи, і всі ці питання мають бути вирішені в комплексі.

У рамках демократизації судової системи необхідно істотно розширити перелік управлінських питань, що перебувають у віданні органів суддівського самоврядування. Зокрема, до компетенції зборів суддів і Ради суддів України варто віднести призначення голів судів та їх заступників.

І насамкінець хочу приділити увагу важливій проблемі процедурного характеру.

Як відомо, Концепція судово-правової реформи, що формально чинна і нині, була затверджена Верховною Радою України в березні 1992 р. Чинна Конституція не наділила Верховну Раду правом затверджувати такі документи, як Концепція. Проте Основним Законом передбачено, що парламент визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики.

Цілком очевидно, що це стосується і правової політики держави, складовою якої є судово-правова реформа.

Документ, підготовлений Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, розроблений без участі суддів, навіть схвалений Главою Держави, не може розглядатися як остаточний правовий документ. Вважаю, що на основі всебічного його обговорення в судах усіх рівнів, ученими-юристами в галузі судоустрою та судочинства і внесених коректив його необхідно винести на розгляд парламенту.

Про подальший розвиток судово-правової реформи в Україні

11—12 травня 2006 р. у приміщенні комітетів Верховної Ради України відбулася конференція «Судова реформа в Україні. Доступ до правосуддя», яку організувала Всеукраїнська громадська організація «Фундація сприяння правосуддю» за сприяння Ради суддів України. Інформаційну підтримку заходу забезпечила газета «Юридична практика».

Метою конференції було обговорення подальшого розвитку судово-правової реформи в Україні.

У конференції взяли участь: П.П. Пилипчук — голова Ради суддів України, М.М. Полудьонний — радник Президента України, І.Б. Каліушко — радник Президента України, Є.В. Першиков — голова Ради суддів господарських судів України, І.А. Войтюк — ректор Академії

суддів України, І.Л. Самсін — голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, А.О. Селіванов — постійний представник Верховної Ради України в Конституційному Суді України, делегати від політичних партій і блоків, а саме: С.В. Ківалов — ректор Одеської національної юридичної академії, В.В. Лутковська — партнер юридичної фірми «Лаврінович та партнери», І.І. Балаклицький — голова Державної судової адміністрації України, В.І. Невідомий — директор департаменту з питань безпеки держави та правоохоронної діяльності Рахункової палати України, К.І. Тарасова — голова Всеукраїнської громадської організації «Фундація сприяння правосуддю» та ін.

На початку конференції було створено робочу групу, до складу якої

увійшли судді, науковці та представники громадських організацій. Надалі ця група на основі розроблених під час конференції рекомендацій готуватиме ряд законопроектів щодо впровадження судово-правової реформи в Україні.

Загалом представники суддівського корпусу, вищих навчальних закладів висловили стурбованість із приводу неспішності та неконструктивності розпочатих реформ у судовій системі України. Запропонований Президентом України напрям реформування судоустрою у вигляді концепції є занадто ідеалістичним та фінансово необґрунтованим.

Учасники зібрання затвердили загальну резолюцію конференції, рекомендації якої будуть враховані під час підготовки законопроектів.

Рішення у цивільних справах

Якщо особа, яка звільнена з підприємства до 1 серпня 2001 р., тобто до часу набуття чинності змін до ст. 233 КЗпП, внесених Законом України від 11 липня 2001 р. № 2620-III «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України», про зняття обмежень у строках для звернення до суду в разі порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про оплату праці, звернулася до суду з позовом про стягнення заборгованості з виплати заробітної плати, вихідної допомоги, компенсації за невикористану відпустку, середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні й відшкодування моральної шкоди, то у випадку відсутності поважних причин для поновлення тримісячного строку для звернення до суду суд повинен застосувати ст. 233 КЗпП у редакції, яка була чинна на час виникнення спірних правовідносин, та відмовити у задоволенні позову саме з цих підстав

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 27 жовтня 2005 р.
(в и т я г)*

У травні 2002 р. Т. звернувся до суду з позовом до Державного підприємства виробничого об'єднання «Луганський верстатобудівний завод» (далі — ДПВО) про стягнення заборгованості з виплати заробітної плати, вихідної допомоги, компенсації за невикористану відпустку, середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні й моральної шкоди, посилаючись на те, що з червня 1972 р. він працював у відповідача на посаді начальника відділу технічного обслуговування. 21 жовтня 1997 р. Т. був звільнений з підприємства на підставі п. 1 ст. 40 КЗпП у зв'язку зі скороченням штату працівників. Оскільки при звільненні відповідач усупереч вимогам ст. 116 КЗпП не провів із Т. розрахунок, позивач просив стягнути з ДПВО 1 тис. 236 грн заборгованості з виплати заробітної плати за 1997 р., 698 грн 12 коп. вихідної допомоги, 298 грн 32 коп. компенсації за невикористану відпустку, 12 тис. 771 грн середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та 5 тис. грн як компенсацію моральної шкоди.

Ленінський районний суд м. Луганська рішенням від 16 жовтня 2002 р., залишеним без зміни

ухвалою Апеляційного суду Луганської області від 29 травня 2003 р., позов Т. задовольнив частково: стягнув з ДПВО на користь позивача 461 грн 66 коп. вихідної допомоги, 298 грн 32 коп. компенсації за невикористану відпустку, 12 тис. 771 грн середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та 135 грн 31 коп. державного мита в дохід держави. У задоволенні інших позовних вимог Т. відмовлено.

У касаційній скарзі ДПВО просило скасувати постановлені судові рішення, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, і в задоволенні позовних вимог Т. відмовити.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Як установив суд, позивач працював у відповідача на посаді начальника відділу технічного обслуговування з 1972 р., звільнений з роботи згідно з наказом № 242-К від 21 жовтня 1997 р. на підставі п. 1 ст. 40 КЗпП у зв'язку зі скороченням штату працівників.

Відповідно до ч. 1 ст. 233 КЗпП (у редакції до 11 липня 2001 р., що була чинна на час виникнення правовідносин) працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного (міського) суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права. У разі пропуску з поважних причин цього строку згідно зі ст. 234 КЗпП районний (міський) суд може його поновити.

Позивач звернувся до суду лише у травні 2002 р., тобто з пропуском передбаченого ст. 233 КЗпП строку.

Згідно з роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, які містяться у п. 4 постанови від 6 листопада 1992 р. № 9 «Про практику розгляду судами трудових спорів» (з наступними змінами), якщо цей строк пропущено без поважних причин, у позові з цих підстав може бути відмовлено.

Проте зазначених вимог закону суд не врахував, причин пропуску позивачем строку на звернення до суду не з'ясував. Крім того, згідно зі ст. 117 КЗпП відповідальність за затримку розрахунку при звільненні настає за наявності вини власника.

Заперечуючи проти позову в цій частині, відповідач посилався на те, що затримка повного розрахунку при звільненні позивача мала місце з поважних причин, однак усупереч вимогам ст. 40 ЦПК 1963 р. суд цих пояснень не перевіряв.

За таких обставин постановлені у справі судові рішення в частині стягнення на користь Т. вихідної допомоги, компенсації за невикористану відпустку, середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та державного мита в дохід держави підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Щодо вимог позивача в частині відшкодування моральної шкоди, то можливість її відшкодування у сфері трудових правовідносин передбачена ст. 237¹ КЗпП, однак згадана норма діє лише з 13 січня 2000 р., тобто з моменту набрання чинності Законом від 24 грудня 1999 р. № 1356-ХІV «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України», й не поширюється на правовідносини, які виникли до її прийняття. Тому суд обґрунтовано відмовив у задоволенні вимог у цій частині.

Зважаючи на обставини справи та керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ДПВО задовольнила частково: рішення Ленінського районного суду м. Луганська від 16 жовтня 2002 р. та ухвалу Апеляційного суду Луганської області від 29 травня 2003 р. в частині стягнення на користь Т. вихідної допомоги, компенсації за невикористану відпустку, середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та державного мита в дохід держави скасувала; справу в цій частині направила на новий розгляд до суду першої інстанції; у решті судові рішення залишила без зміни.

Згідно з правилами п. «г» ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» учасники товариства з метою реалізації передбачених законом прав мають право одержувати інформацію про діяльність товариства.

На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати для ознайомлення чітко визначений чинним спеціальним законодавством і статутом товариства перелік документів товариства. Таке ознайомлення має здійснюватися відповідно до п. 8 роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про порядок застосування пункту г) статті 10 Закону України «Про господарські товариства», згідно з яким акціонери при ознайомленні з документами про діяльність товариства відповідно до ст. 35 Закону України «Про інформацію» мають право робити виписки з наданих їм для ознайомлення документів, фотографувати їх, записувати текст на магнітну плівку тощо.

Зобов'язання товариства в судовому порядку надати учаснику товариства у письмовому вигляді (у вигляді ксерокопій) документи про діяльність товариства є незаконним втручанням у його внутрішню господарську діяльність

*Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 грудня 2005 р.
(в и т я з)*

У січні 2003 р. С. звернулася до суду на підставі статей 248¹, 248², 248⁴ ЦПК 1963 р. зі скаргою, в якій просила визнати неправомірними дії правління відкритого акціонерного товариства «Індекс» (далі — ВАТ, товариство) і зобов'язати суб'єкта оскарження видати їй завірені належним чином копії протоколів засідання правління товариства за 2002 р., копії договорів оренди основних фондів зі всіма орендарями, довідку про фактично внесену орендну плату, баланс станом на 1 жовтня 2002 р. з розшифруванням дебіторської та кредиторської заборгованості, звіт про фінансові результати за дев'ять місяців 2002 р., довідку про виплачену заробітну плату та матеріальні заохочення членом правління, спостережної ради, ревізійної комісії за 2002 р., копію договору з реєстратором (з додатками), перелік працівників підприємства із зазначенням: посади, окладу, фактично відпрацьованого часу, довідки про час простою з вини підприємства, час простою з вини працівників, нараховану заробітну плату з 1 січня до 1 жовтня 2002 р.

Обґрунтовуючи свої вимоги, скаржниця вказувала, що 26 листопада 2002 р. вона як акціонер ВАТ направила на ім'я голови правління товариства лист з проханням надати їй згідно зі ст. 10 Закону від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» (далі — Закон № 1576-ХІІ) копії вказаних документів. Однак 26 грудня 2002 р. за підписом виконуючого обов'язки голови правління ВАТ їй відмовлено в наданні документів, чим порушено вимоги ст. 10 Закону № 1576-ХІІ, ст. 1 Закону від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР «Про звернення громадян» (далі — Закон № 393/96-ВР) та ст. 33 Закону від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ «Про інформацію» (далі — Закон № 2657-ХІІ).

Московський районний суд м. Харкова рішенням від 15 квітня 2003 р., залишеним без зміни ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 10 червня 2003 р., скаргу задовольнив: постановив визнати дії суб'єкта оскарження неправомірними та зобов'язав надати скаржниці зазначені документи.

У касаційній скарзі ВАТ просило скасувати оскаржувані судові рішення й направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції на підставі неправильного застосування норм матеріального

права, зокрема: статей 10, 48 Закону № 1576-ХІІ, ст. 9 Закону від 22 квітня 1993 р. № 3125-ХІІ «Про аудиторську діяльність» (далі — Закон № 3125-ХІІ), ст. 35 Закону № 2657-ХІІ.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Задовольняючи скаргу, суди виходили з того, що ВАТ на письмову вимогу акціонера повинне надати йому будь-яку інформацію про свою діяльність, яка його цікавить і необхідна для реалізації його прав як акціонера, крім конфіденційної інформації та інформації, що становить державну таємницю, а тому вимоги про зобов'язання надати копії документів про господарську діяльність товариства підлягають задоволенню.

Проте з такими висновками погодитися не можна. Відповідно до ст. 9 Закону № 2657-ХІІ всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України.

Спеціальним законом, який регулює порядок створення, діяльності господарських товариств, а також права і обов'язки їх учасників та засновників, є Закон № 1576-ХІІ.

Згідно з правилами п. «г» ч. 1 ст. 10 Закону № 1576-ХІІ учасники товариства з метою реалізації передбачених законом прав мають право одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів.

Учасники можуть мати також інші права, передбачені законодавством і установчими документами товариства.

Відповідно до п. 8 роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 29 жовтня 2002 р. № 5 «Про порядок застосування пункту г) статті 10 Закону України «Про господарські товариства» акціонери при ознайомленні з документами про діяльність товариства відповідно до ст. 35 Закону

№ 2657-ХІІ мають право робити виписки з наданих їм для ознайомлення документів, фотографувати їх, записувати текст на магнітну плівку тощо.

Як убачається з матеріалів справи, аналогічні права акціонерів (учасників) — отримувати для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів — передбачені п. 4.2 статуту ВАТ.

На письмовий запит С. ВАТ дало обґрунтовану відповідь про те, що вона вправі ознайомитися лише з передбаченими законом документами, зокрема: протоколами засідань правління товариства за 2002 р., балансом станом на 1 жовтня 2002 р., звітом про фінансові результати за дев'ять місяців 2002 р. та декларацією про доходи товариства за цей період за місцем його знаходження.

Ураховуючи те, що чинним спеціальним законодавством і статутом ВАТ чітко визначений перелік документів товариства, які можуть бути надані його акціонерам для ознайомлення з метою реалізації передбачених законом прав, то суд не мав законних підстав зобов'язувати ВАТ надати позивачці у письмовому вигляді (у вигляді ксерокопій) документи про діяльність товариства, що є незаконним втручанням у його внутрішню господарську діяльність.

За таких обставин постановлені при неправильному застосуванні норм матеріального права судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні скарги.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 336, 341 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ВАТ задовольнила частково: рішення Московського районного суду м. Харкова від 15 квітня 2003 р. та ухвалу Апеляційного суду Харківської області від 10 червня 2003 р. скасувала, у задоволенні скарги С. на неправомірні дії правління ВАТ відмовила.

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про заставу» договір застави повинен бути укладений у письмовій формі.

У випадках, коли предметом застави є нерухоме майно, транспортні засоби, космічні об'єкти, договір застави повинен бути нотаріально посвідчений на підставі відповідних правоустановчих документів. Нотаріальне посвідчення договору застави нерухомого майна здійснюється за місцезнаходженням нерухомого майна, договору застави транспортних засобів та космічних об'єктів — за місцем реєстрації цих засобів та об'єктів.

Недотримання вимог щодо форми договору застави та його нотаріального посвідчення тягне недійсність договору з наслідками, передбаченими законодавством України (ст. 14 Закону України «Про заставу»).

Оскільки згідно зі ст. 3 цього Закону договір застави є похідною угодою, яка укладається для забезпечення виконання іншої угоди, зокрема договору позики, і не може існувати самостійно, то правила ст. 47 ЦК 1963 р. стосовно умов дійсності угод без їх нотаріального посвідчення на нього не поширюються

*Рішення колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 14 грудня 2005 р.
(в и т я г)*

У вересні 2000 р. Ш. звернувся до суду з позовом до О. про визнання права власності на будинок і відшкодування моральної шкоди на підставі ст. 12 Закону від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність» та ст. 440¹ ЦК 1963 р.

Обґрунтовуючи свої вимоги, позивач посилався на те, що в лютому 1998 р. відповідач позичив у нього строком на три місяці 750 доларів США. В угоді, яку вони уклали, було обумовлено, що в разі неповернення відповідачем у визначений строк суми боргу він передає Ш. у власність житловий будинок у селищі Володимирівці Волноваського району Донецької області. Цю домовленість відповідач засвідчив письмовою розпискою і відразу передав позивачу всі документи на вказаний будинок. У визначений строк відповідач борг не повернув і відмовився передати Ш. права на спірний будинок, чим заподіяв останньому моральну шкоду.

Посилаючись на вказані обставини, позивач просив визнати за ним право власності на вказаний будинок і стягнути на його користь з відповідача 5 тис. грн як компенсацію моральної шкоди. Під час розгляду справи Ш. доповнив свій позов вимогами про визнання договору застави спірного будинку дійсним.

Справу суди розглядали неодноразово.

Волноваський районний суд Донецької області останнім рішенням від 18 жовтня 2001 р., залишив без зміни ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Донецької області від 15 квітня 2002 р., позов задовольнив частково: постановив визнати дійсним договір застави будинку в селищі Володимирівці Волноваського району Донецької області, укладений у формі розписки 9 лютого 1998 р. між сторонами про забезпечення повернення боргу в розмірі 750 доларів США; визнати право власності на вказаний будинок за Ш.; стягнути з відповідача на користь позивача судові витрати.

У касаційній скарзі О. просив скасувати постановлені судові рішення і направити справу на новий розгляд із підстав неправильного застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, зокрема: статей 41, 42, 45, 47, 48, 181

ЦК 1963 р., статей 11—14 Закону від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» (далі — Закон № 2654-ХІІ), ст. 301 ЦПК 1963 р., з посиланням на те, що угода, за якою він отримав кошти й написав розписку, не є договором застави, оскільки такий договір має бути укладений у письмовій формі, нотаріально посвідчений і містити всі необхідні умови для укладення цього договору.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Задовольняючи частково позов, суди виходили з того, що між сторонами було укладено договір позики у формі розписки. У цій розписці для забезпечення виконання умов договору сторони домовилися про укладення договору застави. І хоча договір застави укладений із порушенням вимог ч. 2 ст. 13 Закону № 2654-ХІІ, такий договір слід визнати дійсним і визнати право власності на спірний будинок за позивачем, оскільки відповідач ухиляється від його нотаріального посвідчення.

Проте з такими висновками погодитися не можна.

Згідно зі ст. 13 Закону № 2654-ХІІ¹ договір застави повинен бути укладений у письмовій формі.

У випадках, коли предметом застави є нерухоме майно, транспортні засоби, космічні об'єкти, договір застави повинен бути нотаріально посвідчений на підставі відповідних правоустановчих документів. Нотаріальне посвідчення договору застави нерухомого майна здійснюється за місцезнаходженням нерухомого майна, договору застави транспортних засобів та космічних об'єктів — за місцем реєстрації цих засобів та об'єктів.

Недотримання вимог щодо форми договору застави та його нотаріального посвідчення тягне недійсність договору з наслідками, передбаченими законодавством України (ст. 14 Закону № 2654-ХІІ).

Оскільки згідно зі ст. 3 Закону № 2654-ХІІ договір застави є похідною угодою, яка укладається для забезпечення виконання іншої угоди, зокрема договору позики, і не може існувати самостійно, то правила ст. 47 ЦК 1963 р. стосовно умов дійсності угод без їх нотаріального посвідчення на нього не поширюються.

За таких обставин, визнавши договір застави дійсним, суди неправильно застосували вказані норми матеріального права, а тому рішення місцевого та ухвала апеляційного судів у частині визнання договору застави дійсним і визнання права власності на будинок за позивачем підлягають скасуванню з постановленням нового рішення про відмову в задоволенні цих вимог.

¹ Мається на увазі Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» у редакції, що була чинною на час розгляду справи у суді першої інстанції.

Ураховуючи наведене та керуючись статтями 336, 341 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України вирішила касаційну скаргу О. задовольнити частково: рішення Волноваського районного суду Донецької області від 18 жовтня 2001 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 15 квітня 2002 р. в частині визнання дійсним договору застави та визнання за позивачем Ш. права власності на будинок скасувати, у задоволенні цих вимог відмовити, у решті судові рішення залишити без зміни.

Справжність підпису особи на заяві, поданій до нотаріальної контори, про прийняття спадщини повинна бути нотаріально посвідчена.

Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не посвідчена, надійшла до нотаріальної контори поштою, вона приймається державним нотаріусом, а спадкоємцю пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або прибути особисто до державної нотаріальної контори

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 грудня 2005 р. (в и т я г)

У лютому 2004 р. М.А.Й. звернулася до суду з позовом до М.Г.П., К.Г.П. та М.В.П., третя особа на стороні відповідача — Четверта київська державна нотаріальна контора (далі — Нотаріальна контора), про визнання права власності на частку квартири в порядку спадкування.

Позивачка М.А.Й. указувала, що після смерті її сина М.П.А. 14 лютого 2003 р. відкрилася спадщина на 1/2 частину квартири у м. Києві. У липні 2003 р. вона подала до Нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини, однак у грудні 2003 р. державний нотаріус відмовив їй у видачі свідоцтва про право на спадщину.

Посилаючись на зазначене, а також на те, що інших два спадкоємці — доньки покійного К.Г.П. та М.В.П. — відмовилися від належних їм часток у спадщині на її користь, просила визнати за нею право власності на 3/8 частини спірної квартири.

Подільський районний суд м. Києва рішенням від 12 листопада 2004 р. позов задовольнив частково: за позивачкою визнав право власності на 1/4 частину спірної квартири.

Апеляційний суд м. Києва рішенням від 24 лютого 2005 р. зазначене рішення скасував та ухвалив нове, яким у позові відмовив.

У касаційній скарзі М.А.Й. просила скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції з підстав неправильно-

го застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України встановила, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 202 ЦПК 1963 р., який був чинним на час розгляду спору в суді, рішення повинно бути законним і обґрунтованим.

Пленум Верховного Суду України в п. 1 постанови від 29 грудня 1976 р. № 11 «Про судові рішення» роз'яснив, що рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного процесуального законодавства і всебічно перевіривши обставини, вирішив справу відповідно до норм матеріального права, що підлягають застосуванню до цих правовідносин, а за їх відсутності — на підставі закону, що регулює такі відносини, або виходячи із загальних засад і змісту законодавства України.

Обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для цієї справи, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності й підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції виходив з того, що позивачка не прийняла спадщину після смерті сина у встановленому законом порядку, оскільки подана нею до державної нотаріальної контори заява про прийняття спадщини не була належно оформлена.

Однак з таким висновком погодитися не можна. Так, згідно зі ст. 549 ЦК 1963 р., який був чинним на час виникнення спірних правовідносин, визнається, що спадкоємець прийняв спадщину: 1) якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном; 2) якщо він подав до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Зазначені в цій статті дії повинні бути вчинені протягом шести місяців з дня відкриття спадщини.

Відповідно до п. 110 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 1994 р. № 18/5; зареєстрований в Міністерстві юстиції України 7 липня 1994 р. за № 152/361) заяви про прийняття спадщини, про відмову від неї та про видачу свідоцтва про право на спадщину повинні бути зроблені в письмовій формі.

Справжність підпису особи на заяві, поданій до нотаріальної контори, про прийняття спадщини повинна бути нотаріально посвідчена.

Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не посвідчена, надійшла до нотаріальної контори поштою, вона приймається державним нотаріусом, а спадкоємцю пропонується надіслати оформлену належним чином заяву або прибути особисто до державної нотаріальної контори.

Суд дійшов висновку, що позивачка в межах встановленого законом строку подала заяву про прийняття спадщини до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини, надіславши поштою. Справжність її підпису на заяві нотаріально посвідчена не була. Однак нотаріус, прийнявши заяву, не запропонувала позивачці надіслати оформлену належним чином заяву або ж прибути до Нотаріальної контори особисто, а після закінчення строку для прийняття спадщини відмовила у видачі свідоцтва про право на спадщину з інших підстав.

Також суд встановив, що заяву про прийняття спадщини до Нотаріальної контори подала

саме позивачка і ця заява дійсно відповідає її волевиявленню.

За таких обставин висновок суду про неприйняття позивачкою спадщини є неправильним, а ухвалене на його підставі рішення суду не можна визнати законним.

Таким чином, суд апеляційної інстанції допустив порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до вимог ч. 2 ст. 338 ЦПК це є підставою для скасування судового рішення і залишення в силі рішення суду першої інстанції, яке було помилково скасоване апеляційним судом.

Ураховуючи наведене та керуючись п. 3 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 4 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу М.А.Й. задовольнила: рішення Апеляційного суду м. Києва від 24 лютого 2005 р. скасувала і залишила в силі рішення Подільського районного суду м. Києва від 12 листопада 2004 р.

Рішення в адміністративних справах

Спир, що виникає за участю Державної податкової інспекції як суб'єкта владних повноважень, що реалізує у цих відносинах владні управлінські функції по веденню оперативного обліку податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів на підставі законодавства, є публічно-правовим, вирішення якого належать до компетенції адміністративних судів України

ПОСТАНОВА

Іменем України

21 лютого 2006 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у порядку письмового провадження скаргу Державної податкової інспекції у м. Хмельницькому (далі — ДПІ) про перегляд за винятковими обставинами ухвали Вищого адміністративного суду України від 8 листопада 2005 р. у справі за позовом ВАТ «Хмельницьке будівельно-монтажне управління по газифікації» (далі — ВАТ) до ДПІ про зобов'язання вчинити дії, **встановила:**

У березні 2005 р. ВАТ звернулося до суду з позовом про визнання недійсними податкових повідомлень-рішень ДПІ № 0005441503/0/01608, № 000543503/0/01609, № 0005401503/0/01610 від 22 квітня 2004 р. та № 0003782301/2/6415, № 0003802301/2/6416, № 0003792301/2/6417 від 19 жовтня 2004 р.

11 травня 2005 р. позивачем змінено предмет позову та поставлено питання про зобов'язання ДПІ внести зміни до картки обліку особового

рахунку платника податку шляхом виключення суми заборгованості — штрафних санкцій в розмірі 392 387,74 грн, визначених у податкових повідомленнях-рішеннях ДПІ № 0005441503/0/01608, № 000543503/0/01609, № 0005401503/0/01610 від 22 квітня 2004 р. та № 0003782301/2/6415, № 0003802301/2/6416, № 0003792301/2/6417 від 19 жовтня 2004 р., оскільки вони є погашеними відповідно до ухвали Господарського суду Хмельницької області від 27 грудня 2004 р. по справі № 2/263-Б та ч. 2 ст. 14 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Відповідач проти позову заперечував, посилячись на правомірність визначення ним податкових зобов'язань.

Рішенням Господарського суду Хмельницької області від 9 червня 2005 р., залишеним без зміни ухвалою Житомирського апеляційного

господарського суду від 4 жовтня 2005 р., позов задоволено частково: зобов'язано ДПІ внести зміни до картки обліку особового рахунку платника податку (ВАТ) шляхом виключення із обліку суми заборгованості — штрафних санкцій у розмірі 272 771,83 грн. У решті позовних вимог відмовлено.

Ухвалою Вищого адміністративного суду України від 8 листопада 2005 р. відмовлено у прийнятті касаційної скарги ДПІ на рішення Господарського суду Хмельницької області від 9 червня 2005 р. та ухвалу Житомирського апеляційного господарського суду від 4 жовтня 2005 р.

Ухвала суду касаційної інстанції мотивована тим, що спірні правовідносини не відносяться до сфери публічно-правових у відповідності до п. 1 ст. 17 КАС, а тому цей спір не підвідомчий Вищому адміністративному суду України.

У скарзі ДПІ порушено питання про перегляд за винятковими обставинами та скасування ухвали Вищого адміністративного суду України від 8 листопада 2005 р., і направлення справи на розгляд до суду касаційної інстанції. На обґрунтування скарги зроблено посилання на порушення норм процесуального права, неоднакове застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права.

Скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищим адміністративним судом України було відмовлено у прийнятті касаційної скарги ДПІ з тих мотивів, що спірні правовідносини не належать до сфери публічно-правових у відповідності з п. 1 ст. 17 КАС, а тому цей спір не підвідомчий Вищому адміністративному суду України і не може розглядатися в порядку адміністративного судочинства.

Проте з такими висновками суду касаційної інстанції погодитися не можна.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС компетенція адміністративних судів поширюється на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності.

У цій справі юридична особа—позивач звернувся до суду з позовом про зобов'язання органу державної податкової служби вчинити певні передбачені законодавством дії, оскільки бездіяльність органу державної податкової служби, на думку позивача, порушує його права та інтереси.

Пунктом 7 ч. 1 ст. 3 КАС дано визначення суб'єкта владних повноважень, згідно з яким — це

орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Як зазначено у ст. 4 Закону від 4 грудня 1990 р. № 509-ХІІ «Про державну податкову службу в Україні», Державна податкова адміністрація України є центральним органом виконавчої влади. Державні податкові адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі підпорядковуються Державній податковій адміністрації України. Державні податкові інспекції у районах, містах (крім міст Києва та Севастополя), районах у містах, міжрайонні та об'єднані державні податкові інспекції підпорядковуються відповідним державним податковим адміністраціям в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Отже, ДПІ є суб'єктом владних повноважень, який у спірних правовідносинах реалізує надані йому владні управлінські функції по веденню оперативного обліку податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів на підставі законодавства.

Наведене дає підстави для віднесення цього спору до адміністративної юрисдикції.

Також слід зазначити, що посилання касаційного суду в оскаржуваній ухвалі на ч. 6 ст. 3, ч. 3 ст. 17 та ч. 2 ст. 20 ГК на обґрунтування віднесення вирішення цього спору до компетенції господарського суду є помилковим, оскільки вказані матеріальні норми не встановлюють компетенцію судів.

Враховуючи викладене, ухвала Вищого адміністративного суду України від 8 листопада 2005 р. у зв'язку з порушенням норм процесуального права підлягає скасуванню, а справа — направленню на розгляд до суду касаційної інстанції в іншому складі для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Керуючись статтями 241—244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу ДПІ задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 8 листопада 2005 р. скасувати, а справу направити до суду касаційної інстанції для вирішення питання про прийняття касаційної скарги ДПІ.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ст. 237 КАС.

Грошова допомога прокурорам та слідчим прокуратури, передбачена ч. 15 ст. 50¹ Закону України «Про прокуратуру», при виході на пенсію за вислугою років виплачується лише особам, які виходять на пенсію після набрання чинності Законом, в якому передбачено право на таку допомогу. Особи, які вийшли на пенсію до набрання чинності зазначеною статтею, не мають законних підстав для отримання допомоги, оскільки дія нормативно-правового акта в часі починається з моменту набрання цим актом чинності та припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час якого вони настали або мали місце

ПОСТАНОВА

Іменем України

14 березня 2006 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши скаргу прокуратури Черкаської області про перегляд за винятковими обставинами ухвали Вищого адміністративного суду України від 25 жовтня 2005 р. у справі за позовом Прокопенка Владислава Івановича до прокуратури Черкаської області про стягнення грошової допомоги, **встановила:**

У лютому 2003 р. Прокопенко В.І. звернувся з позовом до прокуратури Черкаської області про стягнення грошової допомоги, передбаченої ч. 15 ст. 50¹ Закону від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» (далі — Закон № 1789-ХІІ). Він посилався на те, що з 8 червня 1961 р. працював в органах прокуратури, а 30 квітня 1988 р. його звільнено з прокурорської посади у зв'язку з виходом на пенсію за вислугою років. Прокопенко В.І. вважав, що має право на вказану грошову допомогу відповідно до ч. 18 ст. 50¹ вищезазначеного Закону, однак йому необгрунтовано відмовлено в її нарахуванні та виплаті.

Рішенням Придніпровського районного суду м. Черкас від 31 березня 2003 р., частково зміненим ухвалою судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Черкаської області від 5 червня 2003 р., позов Прокопенка В.І. задоволено. Постановлено стягнути на його користь з прокуратури Черкаської області грошову допомогу в розмірі 7 тис. 644 грн.

Ухвалою Вищого адміністративного суду України від 25 жовтня 2005 р. касаційну скаргу прокурора Черкаської області залишено без задоволення, а рішення Придніпровського районного суду м. Черкас від 31 березня 2003 р. та ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 5 червня 2003 р. — без зміни.

У скарзі прокуратури Черкаської області про перегляд судових рішень за винятковими обставинами порушено питання про скасування ухвали Вищого Адміністративного суду України від 25 жовтня 2005 р. і направлення справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції з посиланням на неоднакове застосування судом касаційної інстанції ч. 18 ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ. Скаржник вважає, що при вирішенні цього спору суди неправильно застосували норми матеріального права. Конфліктним рішенням, в якому, на думку скаржника, інакше за-

стосовано вказану норму права, визначено рішення Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 квітня 2004 р. у справі за позовом Шамрая К.П. до прокуратури Черкаської області про стягнення грошової допомоги.

Скарга прокуратури Черкаської області підлягає задоволенню з таких підстав.

Колегією суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України виявлено неоднакове застосування судом касаційної інстанції ч. 18 ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ. Конфліктним відносно оскарженого рішення є рішення Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 квітня 2004 р., яким Шамраю К.П. відмовлено за аналогічним позовом до прокуратури Черкаської області про стягнення грошової допомоги.

Предметом спору в обох справах виступає право осіб, коло яких визначено ч. 18 ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ, на грошову допомогу, передбачену ч. 15 ст. 50¹ цього Закону.

Колегія суддів визнала, що оскаржені у справі рішення є незаконними і підлягають скасуванню у зв'язку з неправильним застосуванням судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій норм матеріального права.

Судами першої та апеляційної інстанцій встановлено, що Прокопенко В.І. було звільнено з органів прокуратури 30 квітня 1988 р. у зв'язку з виходом на пенсію за віком відповідно до Закону про державні пенсії, прийнятого Верховною Радою СРСР 14 липня 1956 р., та Положення про порядок призначення і виплати державних пенсій, затвердженого постановою Ради Міністрів СРСР від 3 серпня 1972 р. Грошову допомогу при виході на пенсію не отримував, оскільки вона не передбачалася чинним на той час законодавством.

Вперше спеціальним законом питання пенсійного забезпечення прокурорів і слідчих було врегульовано ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ (у редакції Закону від 26 листопада 1993 р. № 3662-ХІІ). Законом від 12 липня 2001 р. № 2663-ІІІ до ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ були внесені зміни.

Відповідно до ч. 15 ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ, яка набула чинності з 26 липня 2001 р., прокурорам

і слідчим у разі виходу на пенсію за вислугою років чи по інвалідності виплачується грошова допомога без сплати податку у розмірі місячного заробітку, з якого обчислена пенсія за кожен повний рік роботи прокурором, слідчим прокуратури чи на посадах у науково-навчальних закладах прокуратури.

Згідно із ч. 18 ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ положення цієї статті поширюються також на пенсіонерів з числа працівників прокуратури, яким до набрання чинності цим Законом призначена пенсія за віком, вислугою років або за інвалідністю безпосередньо з прокурорсько-слідчих посад і посад у науково-навчальних закладах, незалежно від часу виходу на пенсію, за умови наявності у них стажу роботи, передбаченого цією статтею.

Разом із тим системний аналіз змісту ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ, вимоги Конституції України та чинного законодавства не дають підстав для поширення вказаного положення ч. 18 ст. 50¹ зазначеного Закону, зокрема, на ч. 15 ст. 50¹ щодо виплати грошової допомоги при виході на пенсію.

Відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 зазначено, що дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце.

Задовольняючи позов, суд неправильно застосував до правовідносин, які виникли між позивачем та відповідачем, ч. 18 ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ щодо виплати грошової допомоги працівникам, які звільнилися до введення в дію Закону «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про прокуратуру», оскільки зі змісту закону вбачається, що зазначена грошова допомога виплачується особам, які виходять на пенсію після вступу в законну силу Закону, що передбачає право на таку допомогу.

Таку практику застосування судами положень ч. 15 та ч. 18 ст. 50¹ Закону № 1789-ХІІ визнала правильною і Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, про що свідчить конфліктне відносно оскарженого судового рішення.

Зважаючи на те, що судовими інстанціями обставини справи встановлені повно й правильно, однак неправильно застосовані норми матеріального права, відповідно до правил ч. 3 ст. 243 КАС оскаржені судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням постанови про відмову в задоволенні позову.

Керуючись ст. 243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а**:

Касаційну скаргу прокуратури Черкаської області задовольнити частково.

Рішення Придніпровського районного суду м. Черкас від 31 березня 2003 р., ухвалу судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Черкаської області від 5 червня 2003 р. та ухвалу Вищого адміністративного суду України від 25 жовтня 2005 р. скасувати.

У задоволенні позову Прокопенка В.І. до прокуратури Черкаської області про стягнення грошової допомоги відмовити.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ст. 237 КАС.

Рішення у господарських справах

Суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 26 квітня 2005 р. (витяг)

У червні 2003 р. Славутицька міська рада (далі — Миськрада) звернулася до Господарського суду Чернігівської області з позовом до Недан-

чицької сільської ради (далі — Сільрада) про визнання недійсними рішень виконкому Сільради від 17 травня 2001 р. № 32 «Про затвердження технічної документації та видачу державних актів на право користування землею», від 18 червня 2001 р. № 40 «Про надання земельної ділянки ТОВ «Сіверь» с. Неданчиці для організації ринку та автостоянки» (товариство з обмеженою відповідальністю «Сіверь» — третя особа у справі; далі — ТОВ) та рішення 18 сесії Сільради ХХІІІ скликання від 26 червня 2001 р. «Про затвердження рішення виконкому від 18 червня 2001 р. № 40 та продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення». Позивач зазначав, що вказані рішення не відповідають вимогам чинного

законодавства та порушують права і охоронювані законом його інтереси.

Відповідач позов не визнав, посилаючись на те, що зазначені рішення відповідають вимогам чинного законодавства та прийняті Сільрадою та її виконкомом в межах своєї компетенції. На обґрунтування своїх заперечень він вказав на те, що відповідно до проведеної судової експертизи, призначеної ухвалою Господарського суду Чернігівської області від 14 травня 2002 р. у справі № 10/85 між тими ж сторонами про визнання недійсними державних актів про право власності на землю, встановлено належність спірних земельних ділянок на праві комунальної власності Сільради.

Сільрада подала зустрічний позов про визнання недійсними рішень Міськради від 15 березня 2002 р. № 420-42 ХХІІІ «Про передачу об'єктів житла та соціальної інфраструктури міста у комунальну власність територіальної громади міста» та від 14 жовтня 2002 р. № 88-08-ІV «Про комунальну власність територіальної громади м. Славутич». Зустрічний позов обґрунтований тим, що Міськрада, прийнявши вказані рішення, перевищила свої повноваження.

Міськрада заперечувала проти зустрічних позовних вимог, вважаючи їх необґрунтованими та такими, що не підлягають задоволенню.

Господарський суд Чернігівської області рішенням від 6 серпня 2004 р. у задоволенні першого позову відмовив, а зустрічний позов задовольнив частково. Визнано частково недійсним рішення Міськради від 15 березня 2002 р. № 420-42 ХХІІІ «Про передачу об'єктів житла та соціальної інфраструктури міста у комунальну власність територіальної громади міста» в частині надання згоди на прийняття у комунальну власність територіальної громади м. Славутича об'єктів соціальної інфраструктури міста — речового ринку, металевих кіосків — 44 шт. (п. 25 додатку № 1 до цього рішення).

Також визнано частково недійсним рішення Міськради від 14 жовтня 2002 р. № 88-08-ІV «Про комунальну власність територіальної громади м. Славутич» в частині надання повноважень комунальному підприємству «Славутич-Чорнобильторг» щодо управління майном — речовим ринком, металевими кіосками — 44 шт. та передачі йому на баланс цих необоротних активів (п. 2 та п. 3 додатку № 3 до рішення).

Рішення господарського суду мотивоване тим, що рішення виконкому Сільради та рішення Сільради, прийняті у відповідності з чинним на момент їх прийняття законодавством, та у межах компетенції цих органів місцевого самоврядування.

Задовольняючи частково зустрічний позов, суд виходив з того, що Міськрада при прийнятті рішень

щодо речового ринку з металевими кіосками, розташованими на території Сільради, перевищила повноваження, надані їй чинним законодавством.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 11 жовтня 2004 р. рішення Господарського суду Чернігівської області від 6 серпня 2004 р. залишив без зміни.

Вищий господарський суд України постановою від 9 лютого 2005 р. рішення Господарського суду Чернігівської області від 6 серпня 2004 р. та постанову Київського апеляційного господарського суду від 11 жовтня 2004 р. скасував, позов Міськради задовольнив; у задоволенні зустрічного позову відмовив.

Колегія суддів Верховного Суду України ухвалою від 31 березня 2005 р. за касаційними скаргами Сільради та ТОВ порушила провадження з перегляду у касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України від 9 лютого 2005 р. з мотивів неправильного застосування судом норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, розглянувши доводи касаційних скарг, перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає задоволенню.

Відповідно до ст. 9 ЗК 1990 р. до відання сільських рад народних депутатів у галузі земельних відносин на їх території належить, зокрема, вилучення земель відповідно до ст. 31 цього Кодексу, передача земельних ділянок у власність, надання їх у користування, в тому числі на умовах оренди у порядку, встановленому ст. 17 і ст. 19 Кодексу.

Указ Президента України від 12 липня 1995 р. № 608/95 «Про приватизацію та оренду земельних ділянок несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності», який був чинним на час прийняття оскаржуваних рішень, передбачав, що юридичні особи, у статутному фонді яких відсутня будь-яка частка майна, що перебуває у загальнодержавній власності, мають право на приватизацію земельних ділянок несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності.

Приватизацію земельних ділянок несільськогосподарського призначення для заняття підприємницькою діяльністю згідно п. 2 вказаного Указу здійснюють відповідні державні адміністрації, виконавчі комітети місцевих рад шляхом продажу у приватну власність.

Як вбачається із матеріалів справи та встановлено господарськими судами першої та апеляційної інстанцій, на час укладання договору купівлі-продажу земельної ділянки та видачі Державного акта на право власності на землю, спірні земельні ділянки пере-

бували у віданні Сільради, оскільки розташовані на землях, вилучених у Південно-Західної залізниці на території Сільради, за межами населених пунктів і адміністративно-територіально їй підпорядковані.

Виходячи з наведеного, апеляційний господарський суд дійшов правильного висновку про те, що рішення виконкому Сільради від 17 травня 2001 р. № 32 і від 18 червня 2001 р. № 40 та рішення сесії Сільради ХХІІІ скликання від 26 червня 2001 р. прийняті у відповідності з чинним законодавством та у межах їх компетенції.

Згідно зі ст. 111⁷ ГПК, переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанцій норм матеріального і процесуального права.

Касаційна інстанція не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази.

Вищий господарський суд України, скасовуючи судові рішення першої та апеляційної інстанцій, виходив з тих мотивів, що при їх ухваленні суди не взяли до уваги подані позивачем докази і вдався до переоцінки доказів.

Відповідно до ч. 2 ст. 35 ГПК факти, встановлені рішенням господарського суду під час розгляду однією справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в яких беруть участь ті ж самі сторони.

Суд касаційної інстанції не звернув увагу, що господарські суди обґрунтовували відмову в задоволенні первісного позову і задоволення зустрічного позову тим, що рішенням Господарського суду Чернігівської області від 9 жовтня 2002 р. у справі № 10/85 встановлено, що укладання між Сільрадою та ТОВ договору купівлі-продажу земельних ділянок та видача Державних актів на право власності на землю відбулося відповідно до вимог законодавства.

Господарський суд Чернігівської області та Київський апеляційний господарський суд на підставі зібраних належним чином доказів повно встановили всі обставини справи, які мають значення для правильного вирішення розглядуваного спору та правомірно задовольнили зустрічний позов, відмовивши у задоволенні первісного позову.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Верховний Суд України постанову Вищого господарського суду України від 9 лютого 2005 р. скасував, постанову Київського апеляційного господарського суду від 11 жовтня 2004 р. залишив у силі.

Розпорядження Київської міської державної адміністрації, яким 102 квадратних метра нежитлової площі передані у комунальну власність міста та оперативне управління позивачу без згоди Оболонської районної ради, суперечить вимогам ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно з якою не допускається вилучення та передача майна іншим суб'єктам права власності без згоди безпосередньо територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 17 травня 2005 р. (витяг)

У лютому 2004 р. комунальне підприємство «Київжитлоспецексплуатація» (далі — КП) звернулося до Господарського суду м. Києва з позовом до Оболонської районної державної адміністрації в м. Києві та Оболонської районної ради в м. Києві (далі — Оболонська райрада), прохуючи зобов'язати відповідачів передати йому нерухоме майно. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що відповідач безпідставно відмовив у переданні 102 квадратних метрів загальної площі нежилого приміщення будинку на пр. Героїв Сталінграда у м. Києві, яке на підставі розпоряджень Київської міської державної адміністрації (далі — КМДА) від 22 лютого 2002 р. № 347, від 8 травня 2003 р. № 782 та від 10 вересня 2003 р. № 1692 закріплено за КП на праві повного господарського відання.

Відповідачі проти позову заперечували, посилаючись на те, що власником спірної частини нежитлового приміщення є територіальна громада Оболонського району, а балансоутримувачем — комунальне підприємство управління житлово-комунального господарства Оболонського району.

Господарський суд м. Києва рішенням від 28 квітня 2004 р. у задоволенні позову відмовив, посилаючись на невідповідність розпоряджень КМДА від 22 лютого 2002 р. № 347, від 8 травня 2003 р. № 782 та від 10 вересня 2003 р. № 1692 вимогам ст. 60 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі — Закон № 280/97-ВР).

Київський апеляційний господарський суд постановою від 30 липня 2004 р., залишеною без зміни постановою Вищого господарського суду України від 25 січня 2005 р., рішення Господарського суду м. Києва від 28 квітня 2004 р. скасував, позов задовольнив.

21 квітня 2005 р. Верховний Суд України за касаційною скаргою Оболонської райради порушив касаційне провадження з перегляду постанови

Вищого господарського суду України від 25 січня 2005 р. Скарга мотивована різним застосуванням Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону в аналогічних справах.

Заслухавши суддю-доповідача, доводи представників сторін, розглянувши доводи касаційної скарги, перевіривши матеріали справи, Верховний Суд України вирішив, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищий господарський суд України, залишаючи без зміни постанову апеляційного суду, виходив з того, що на час прийняття виконкомом Київської міської ради народних депутатів рішення від 13 січня 1992 р. № 26, воно суперечило чинному законодавству, оскільки питання про розмежування майна між комунальною власністю м. Києва та комунальною власністю районів міста могли вирішуватися виключно на пленарних засіданнях Київської міської ради народних депутатів і тому зазначене рішення не могло бути підставою набуття у комунальну власність територіальної громади Мінського району м. Києва спірного майна.

Проте з такими висновками погодитися не можна.

На виконання постанов Верховної Ради УРСР від 8 грудня 1990 р. № 534-ХІІ «Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» і від 26 березня 1991 р. № 885-ХІІ «Про введення в дію Закону Української РСР «Про власність», відповідно до ст. 7 Закону від 7 грудня 1990 р. № 533-ХІІ «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 1991 р. № 311 «Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною) власністю» (далі — Постанова) визначено, що розмежування майна між власністю областей, міст Києва, та Севастополя і власністю районів, міст обласного підпорядкування, районів міст Києва та Севастополя провадиться облвиконкомом з участю виконкомів нижчестоящих Рад народних депутатів (п. 3), затверджено перелік державного майна України, яке передається до власності адміністративно-територіальних одиниць (комунальної власності), та встановлено, що державне майно України, крім майна, яке належить до комунальної власності, є загальнодержавною (республіканською) власністю (п. 1) і зобов'язано міністерства і відомства України, органи, уповноважені управляти державним майном, здійснити до 1 січня 1992 р. передачу державного майна, яке перебуває у їх віданні, до комунальної власності згідно з переліком (п. 2).

Виконавчий комітет Київської міської Ради народних депутатів на виконання Постанови 13 січня 1992 р. прийняв рішення за № 26 «Про формування комунального майна міста та районів», пунктом 1.3 якого затверджено перелік комунального майна, яке перебуває у власності міста (додаток № 1), та переданого до комунальної власності районів (додатки № 2—15).

Зазначене рішення виконано. Майно, зокрема спірне нежитлове приміщення, перейшло у власність громади Мінського району м. Києва.

Частинами 1, 5 ст. 6 та ч. 1 ст. 10 Закону № 280/97-ВР первинним суб'єктом місцевого самоврядування є територіальні громади села, селища, у містах з районним поділом — громади районів є суб'єктами права власності, а ради є органами місцевого самоврядування з повноваженнями, визначеними Конституцією України цим Законом та іншими законами.

Відповідно до ст. 35 Закону від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність» об'єктами права комунальної власності є майно, що забезпечує діяльність відповідних рад і утворюваних ними органів.

Управління рухомим і нерухомим майном та іншими об'єктами, що належать до комунальної власності територіальних громад районів, згідно зі ст. 41 Закону № 280/97-ВР, здійснюють районні у містах ради та їх виконавчі органи відповідно до Конституції та законів України, обсяг і межі повноважень районних у містах рад та їх виконавчих органів визначаються відповідними міськими радами за погодженням з районними у містах радами, а визначений міськими радами обсяг повноважень районних у містах рад та їх виконавчих органів не може змінюватися міською радою без згоди відповідної районної у місті ради, протягом скликання.

Підставою для набуття права комунальної власності є передача майна територіальним громадам безоплатно державою, іншими суб'єктами права власності, яким вона володіє, користується, розпоряджається, і його вилучення та передача іншим суб'єктам права власності не допускається без згоди безпосередньої територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу (ст. 60 зазначеного Закону).

Тому висновок суду першої інстанції, що вилучення майна із комунальної власності громади району і його передача у комунальну власність громади міста можлива тільки за згодою ради району, є правильним.

Рішенням Київської міської ради від 6 вересня 2001 р. № 3/1437 «Про районні у місті Києві ради» утворено 10 районних рад, зокрема й Оболонську.

Існуючі на той час районні ради підлягали реорганізації відповідно до законодавства України та адміністративно-територіального устрою (п. 1 цього рішення).

12 вересня 2001 р. рішенням № 24/1 Мінська районна рада ХХІХ скликання «Про комунальну власність територіальної громади Оболонського району міста Києва» визначила, що згідно з новим адміністративно-територіальним устроєм територіальна громада Оболонського району м. Києва є правонаступником територіальної громади Мінського району м. Києва і суб'єктом права власності на об'єкти та майно комунальної власності.

На виконання розпорядження КМДА від 8 травня 2003 р. № 782 Оболонська райрада м. Києва за актом приймання-передачі від 1 березня 2002 р. передала позивачу 367,8 квадратних метра оспорюваного нежитлового приміщення в будинку по пр. Героїв Сталінграда м. Києва.

Оскільки розпорядженням КМДА від 10 квітня 2003 р., № 1692 внесені зміни в розпорядження

КМДА від 22 лютого 2002 р., № 347 та додаток № 1 і 102 квадратних метра нежитлової площі цього ж будинку передані у комунальну власність міста та оперативне управління позивачу без згоди Оболонської райради і всупереч вимогам ст. 60 Закону, тому господарський суд дійшов обґрунтованого і законного висновку про відмову в задоволенні позову.

Посилання апеляційного суду на те, що громада Мінського району не набула права власності на спірне комунальне майно, а розпорядження КМДА ніким не скасовані і мають виконуватися, безпідставні.

За таких обставин та керуючись статтями 111¹⁷—111¹⁹ ГПК, Верховний Суд України касаційну скаргу Оболонської райради у м. Києві задовольнив, постанову Вищого господарського суду України від 25 січня 2005 р. та постанову Київського апеляційного господарського суду від 30 липня 2004 р. скасував, рішення Господарського суду м. Києва від 28 квітня 2004 р. залишив у силі.

Рішення у кримінальних справах

Попередню судимість засудженого не може бути враховано при призначенні покарання, якщо її знято або погашено в установленому законом порядку

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 лютого 2006 р.
(в и т я г)*

Шевченківський районний суд м. Чернівців вироком від 18 серпня 2005 р. засудив Ш. за ч. 1 ст. 187 КК на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК його звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки та покладено на нього обов'язки, передбачені ст. 76 КК, а саме: не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу органу кримінально-виконавчої системи, повідомляти цей орган про зміну місця проживання та раз на місяць з'являтися в зазначений орган для реєстрації.

В апеляційному порядку вирок щодо Ш. не переглядався.

Ш. визнано винним у тому, що він 9 липня 2005 р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, учинив розбійний напад на Є. із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілого, і заволодів його майном на суму 415 грн.

У касаційному поданні заступник прокурора Чернівецької області порушив питання про ска-

сування вироку суду і направлення справи на новий судовий розгляд. Він мотивував це тим, що суд обрав Ш. міру покарання, порушивши вимоги закону, — недостатньо врахував ступінь суспільної небезпечності вчиненого ним злочину, даних про його особу й те, що він вже був засуджений за вчинення аналогічного злочину. У зв'язку з наведеним прокурор вважав, що суд повинен обрати Ш. міру покарання, пов'язану з реальним позбавленням волі.

Перевіривши матеріали кримінальної справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що подання задоволенню не підлягає з таких підстав.

Винність Ш. у вчиненні злочину підтверджена сукупністю зібраних у справі, правильно оцінених та обґрунтовано покладених судом в основу вироку доказів, що в касаційному поданні, по суті, не заперечується. Кваліфікація дій засудженого за ч. 1 ст. 187 КК є правильною і теж не оспорюється.

Що ж стосується обраної судом Ш. міри покарання, то її визначено правильно, з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого ним злочину, даних про його особу, а також усіх обставин справи. У вирокі достатньо вмотивовано прийняте рішення, а саме зазначено, що Ш. визнав себе винним, має на утриманні неповнолітню дитину, позитивно характеризується за місцем роботи та проживання, відшкодував заподіяну Є. шкоду.

Доводи прокурора про те, що Ш. і раніше засуджувався за аналогічний злочин, не можуть бути

враховані, оскільки його попередня судимість на підставі ст. 89 КК погашена.

Враховуючи наведене та не встановивши передбачених ст. 398 КПК підстав для скасування або зміни судових рішень щодо Ш., колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційного подання заступника прокурора Чернівецької області відмовила.

Дії засудженої особи, спрямовані на заволодіння майном потерпілого, що супроводжувалися погрозою негайного застосування насильства, що є небезпечним для його життя та здоров'я, суд правильно кваліфікував як розбій

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 7 лютого 2006 р.
(в и т я г)*

Фастівський міськрайонний суд Київської області вироком від 1 березня 2005 р. засудив Ш. за ч. 1 ст. 187 КК на три роки позбавлення волі.

Ш. визнано винною у вчиненні розбійного нападу за таких обставин.

14 січня 2005 р. вона, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, зайшла до магазину, відбила дно пляшки об прилавок та, погрожуючи продавцю П. заподіяти цією пляшкою тілесні ушкодження, вимагала 100 грн. П., реально сприймаючи погрозу, передала Ш. гроші в сумі 90 грн.

Апеляційний суд Київської області ухвалою від 18 травня 2006 р. вирок міськрайонного суду залишив без зміни.

У касаційній скарзі Ш. зазначила, що її дії були спрямовані на вимагання грошей, а тому вони підлягають перекваліфікації на ч. 1 ст. 189 КК. З урахуванням цього та обставин, що пом'якшують покарання, вона просила його призначити із застосуванням ст. 69 КК.

Перевіривши матеріали кримінальної справи та обговоривши викладені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України відмовила у задоволенні скарги з таких підстав.

Як на досудовому слідстві, так і в судовому засіданні засуджена стверджувала, що 14 січня 2005 р. вона, зайшовши до магазину, розбила об прилавок принесену із собою пляшку та, висловлюючи продавцю П. погрози знищити наявний у магазині товар, вимагала у неї 100 грн, а коли в цьому їй було відмовлено, — приставляла побиту пляшку до обличчя П., погрожуючи порізати, на що остання, злякавшись, передала їй 90 грн.

Фактичні обставини справи в судовому засіданні ніким не заперечувались і досліджувалися

судом першої інстанції в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК.

Відповідно до п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» дії, що полягають у погрозі застосування насильства, спрямовані на одержання майна в майбутньому, належить кваліфікувати як вимагання, а такі ж дії, спрямовані на заволодіння майном у момент висловлювання погрози, що і мало місце в діях Ш., — як розбій.

Отже, за встановлених у справі фактичних обставин дії засудженої кваліфіковано за ч. 1 ст. 187 КК правильно.

Покарання Ш. призначено в межах нижчої межі, встановленої санкцією ч. 1 ст. 187 КК, з урахуванням тяжкості вчиненого злочину, даних про особу засудженої, яка неодноразово засуджувалася, обставин, що обтяжують покарання (вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння) та що його пом'якшують (визнання вини, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданої шкоди).

Оскільки передбачених ст. 398 КПК підстав для перегляду судових рішень щодо Ш. не встановлено, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України відмовила їй у задоволенні касаційної скарги.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 6 КПК України кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю щодо особи, стосовно якої не скасовано постанову органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи за тим же обвинуваченням

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 лютого 2006 р.
(в и т я г)*

Кіровський районний суд м. Донецька вироком від 28 квітня 2005 р. засудив Ч. за ч. 2 ст. 125 КК на два роки обмеження волі і на підставі ст. 75 КК звільнив його від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік і поклав на нього обов'язки, передбачені ст. 76 КК.

Апеляційний суд Донецької області ухвалою від 8 липня 2005 р. вирок змінив: звільнив Ч. від призначеного покарання на підставі п. «б» ст. 1 Закону від 31 травня 2005 р. № 259-IV «Про амністію».

Ч. визнано винним у тому, що він із неприязних мотивів заподіяв Ф. умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я.

У касаційній скарзі потерпілий зазначив, що у справі неповно проведено досудове та судове слідство,

висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи, що дії Ч. необхідно було кваліфікувати як хуліганство і до кримінальної відповідальності притягнути Ч.Л. У зв'язку з цим він просив скасувати постановлені у справі судові рішення і направити її на додаткове розслідування.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скаргу не задовольнила з таких підстав.

Твердження Ф. про те, що районний суд повинен був кваліфікувати дії Ч. як хуліганство і за вчинення його мав засудити Ч.Л., визнано необґрунтованими. Ці доводи були предметом дослідження судів першої та апеляційної інстанцій і спростовані наведеними у судових рішеннях доказами.

Із постанови про притягнення Ч. як обвинуваченого та з обвинувального висновку вбачається, що його дії було кваліфіковано за ч. 2 ст. 125 КК, а щодо Ч.Л. 20 жовтня 2003 р. винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи.

Згідно із ст. 275 КПК розгляд справи проводиться тільки щодо підсудних і тільки в межах пред'явленого їм обвинувачення. Тому районний суд відповідно до цієї норми закону розглянув справу щодо Ч. в обсязі пред'явленого йому обвинувачення, а саме за ч. 2 ст. 125 КК. Суд установив, що мотивом побиття Ф. були неприязні стосунки між Ч.Л. і ним, оскільки останній не пустив її в приміщення Державної податкової інспекції, виштовхнувши звідти, про що вона повідомила Ч. Такі дії стали причиною конфлікту.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 6 КПК кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю щодо особи, стосовно якої не скасовано постанову органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи за тим же обвинуваченням.

Як убачається з матеріалів справи, органи досудового слідства 20 лютого 2004 р. винесли постанову про закриття кримінальної справи щодо Ч. за ч. 1 ст. 296 КК за фактом заподіяння ним тілесних ушкоджень у зв'язку з тим, що в його діях не встановлено хуліганського мотиву. Цю постанову у визначеному законом порядку не скасовано.

Таким чином, районний суд обґрунтовано засудив Ч. за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК.

Оскільки даних, що свідчили б про неповне чи необ'єктивне дослідження судами обставин справи щодо Ч. або про упереджене ставлення щодо Ф. у справі не встановлено, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційної скарги Ф. відмовила.

Відмова засудженого під час досудового слідства від послуг захисника, участь якого є необов'язковою, не може розцінюватися як позбавлення особи права на захист

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 7 лютого 2006 р.
(в и т я г)*

Свердловський міський суд Луганської області вироком від 17 листопада 2003 р. засудив Г. за ч. 2 ст. 187 КК на сім років шість місяців позбавлення волі з конфіскацією всього майна і на підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків остаточно призначив йому покарання у виді восьми років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, Н. — за ч. 2 ст. 187 КК на сім років шість місяців позбавлення волі з конфіскацією всього майна.

Апеляційний суд Луганської області ухвалою від 3 серпня 2004 р. вирок залишив без зміни.

Згідно з вироком суду Г. і Н. визнано винними в тому, що вони 25 травня 2003 р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, за попередньою змовою з К., вирок щодо якого не оскаржено, вчинили розбійний напад на Д., застосувавши насильство, що є небезпечним для життя і здоров'я останнього, та заволоділи його майном на загальну суму 155 грн.

У касаційній скарзі Г. просив вирок скасувати і справу направити на новий судовий розгляд у зв'язку з тим, що призначене йому покарання є суворим. Він вважав, що його дії неправильно кваліфіковано за ч. 2 ст. 187 КК, оскільки в них є склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 296 КК.

У касаційній скарзі Н. просив вирок скасувати і справу направити на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та невідповідністю висновків суду фактичним обставинам справи. Засуджений вважав, що кваліфікація його дій за ч. 2 ст. 187 КК є неправильною, оскільки він вчинив злочин без попередньої змови з іншими особами. Н. також послався на те, що на стадії досудового слідства порушено його право на захист (не надано адвоката, відмовлено у можливості ознайомитися з матеріалами справи).

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційних скаргах доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України відмовила у задоволенні скарг з таких підстав.

Висновки суду щодо винуватості Г. і Н. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК, ґрунтуються на досліджених і належно оцінених у судовому засіданні доказах, які детально викладені у вирокі. Кваліфікація дій засуджених за ч. 2 ст. 187 КК відповідає встановленим обставинам справи.

Доводи Г. і Н. про неправильну кваліфікацію їхніх дій за ч. 2 ст. 187 КК перевіряв апеляційний суд і обґрунтовано визнав такими, що не відповідають матеріалам справи.

Посилання Н. на те, що на стадії досудового слідства він був позбавлений права мати захисника, безпідставні і спростовані матеріалами справи. Зокрема Н. як підозрюваному та обвинуваченому органи досудового слідства роз'яснили право мати захисника, проте він відмовився від його послуг, про що слідчий виніс відповідні постанови.

Враховуючи, що порушень кримінально-процесуального закону у справі не виявлено, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційних скарг засуджених Г. і Н. відмовила.

Відповідно до ч. 3 ст. 299 КПК України у разі розгляду судом першої інстанції кримінальної справи за скороченим порядком особа не має можливості оскаржувати вирок цього суду щодо фактичних обставин справи

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 лютого 2006 р.
(в и т я г)*

Залізничний районний суд м. Сімферополя вироком від 4 квітня 2005 р. засудив М. за ст. 391 КК на один рік позбавлення волі та на підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків до цього покарання частково приєднав невідбуту ним частину покарання за вироком Судацького міського суду Автономної Республіки Крим від 11 жовтня 2001 р. і остаточно призначив йому покарання у виді одного року одного дня позбавлення волі.

Апеляційний суд Автономної Республіки Крим ухвалою від 24 травня 2005 р. вирок суду залишив без зміни.

Згідно з вироком суду М. визнано винним у тому, що він, відбуваючи покарання у виправній установі, неодноразово порушував режим його відбування, за що був підданий стягненню. За чергове порушення М. був поміщений в одиночну камеру. Після звільнення з камери засуджений порушив розпорядок дня та не виконав команду «підйом», за що йому було оголошено стягнення — позачергове чергування по прибиранню території, від виконання якого він категорично відмовився. Такі дії суд

кваліфікував як злісну непокору законним вимогам адміністрації виправної установи.

У касаційних скаргах засуджений та його захисник просили скасувати постановлені у справі судові рішення, вважаючи, що М. засуджено необґрунтовано, оскільки вимоги працівників адміністрації виправної установи були незаконними — останні не вправі примушувати М. працювати. Крім того, М. зазначив, що суд апеляційної інстанції розглянув справу без його участі, хоча він заявив клопотання про його виклик у судові засідання.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши викладені у касаційних скаргах доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарги не підлягають задоволенню з таких підстав.

Згідно з вимогами ст. 398 КПК у касаційному порядку не можуть бути перевірені фактичні обставини справи. Тому суд касаційної інстанції виходив з того, що було встановлено вироком районного суду.

Як під час досудового слідства, так і в судовому засіданні засуджений визнав себе винним у систематичному порушенні режиму відбування покарання. Причиною таких порушень були неприємні стосунки М. із адміністрацією виправної установи.

У зв'язку з тим, що учасники судового процесу не заперечували проти дослідження доказів щодо фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорювалися, суд відповідно до вимог ст. 299 КПК визнав недоцільним дослідження цих обставин. При цьому суд, з'ясувавши можливість розгляду справи за скороченим порядком, роз'яснив наслідки такого розгляду.

Викладені у скаргах доводи про те, що вимоги адміністрації виправної установи за порушення засудженим режиму відбування покарання були незаконними, перевірені й визнані необґрунтованими.

Дії М. кваліфіковано правильно.

Посилання засудженого на те, що суд апеляційної інстанції розглянув справу без його участі, хоча він заявив клопотання про його виклик у судові засідання, також перевірені та визнані безпідставними. У матеріалах справи було відсутнє відповідне клопотання, а тому порушень вимог кримінально-процесуального закону апеляційною інстанцією не допущено.

З огляду на наведене колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційних скарг М. та його захисника відмовила.

Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005 р. (за даними судової статистики) ¹

Діяльність судів загальної юрисдикції в 2005 р. в цілому здійснювалася відповідно до конституційних засад судочинства і була спрямована на забезпечення захисту прав громадян, інтересів суспільства і держави та підвищення ефективності функціонування незалежного і неупередженого суду.

У державі створено 789 судів, у яких фактично працював 6631 суддя. Вакантними були 1333 посади суддів. Усього в аналізованій період місцеві та апеляційні суди по першій інстанції **розглянули 6,3 млн справ та матеріалів** (див. табл. на с. 47), що в два рази більше, ніж у 2001 р.

Апеляційні суди перевірили за апеляціями 198 тис. справ та матеріалів усіх категорій, що на 2,2 % більше ². Вищий господарський суд України закінчив провадження за 25,7 тис. касаційних скарг, подань.

Верховний Суд України розглянув 52,5 тис. справ та матеріалів, із них кримінальних — 24,3 тис., що на 14,6 % менше, цивільних — 19,6 тис., що на 27,5 % більше, господарських — 7,8 тис., що також більше на 13,5 %.

В останні роки значно збільшилась кількість громадян, які зверталися в суди для захисту своїх прав та законних інтересів. Так, у 2005 р. суди першої інстанції розглянули 1 млн 648 тис. цивільних справ та матеріалів, що на 375 тис. більше, ніж у 2001 р. У минулому році суди також розглянули 21,3 тис. адміністративних справ з приводу рішень, дій чи бездіяльності посадових або службових осіб та у господарських спорах 295,5 тис. справ, що на 6,7 % більше.

На виконання рекомендацій Верховного Суду України в усіх апеляційних судах було створено мобільні робочі групи з найбільш досвідчених суддів, які впродовж минулого року оперативно вивчали в місцевих судах причини тривалого розгляду справ та надавали суддям методичну допомогу в подоланні тяганини. Завдяки вжитим заходам у багатьох судах значно **поліпшилися показники оперативності розгляду справ**, зменшилися на кінець звітнього періоду залишки нерозглянутих своєчасно справ, менше стало процесуальних порушень, які

ще допускають судді. У 2005 р. з порушенням процесуальних строків було розглянуто менше справ: кримінальних — на 28,9 % і цивільних — на 20,1 %.

На кінець звітнього періоду (без урахування справ, провадження в яких зупинено) **зменшився залишок** нерозглянутих судами справ: кримінальних — на 18,3 %, у тому числі таких, що не були розглянуті впродовж 6 місяців, — на 23,8 %, і цивільних — на 14,6 %, у тому числі не розглянутих у строк понад 3 місяці — на 34,3 %. На 20,3 % зменшилася кількість арештованих осіб, щодо яких кримінальні справи не були розглянуті судами понад 6 місяців. Господарські справи розглядалися в основному в установлені строки.

При значному перевантаженні суддів справами та матеріалами багатьма судами досягнуто поліпшення оперативності розгляду справ. У 2005 р. середньомісячне надходження на розгляд до одного судді становило майже 120 справ та матеріалів. Перевантаження місцевих судів виникло значною мірою через віднесення до їхньої компетенції розгляду адміністративних справ про порушення Правил дорожнього руху. У 2005 р. суди розглянули понад 3 млн таких справ, що становило 47,8 % від закінчених судами справ усіх категорій. Причому з року в рік кількість таких справ постійно збільшується. Так, у 2005 р. суди розглянули з постановленням рішення на чверть (25,4 %) більше таких справ про порушення, ніж у 2001 р. Вочевидь, для розгляду справ про адміністративні правопорушення необхідно повернутися до порядку, за яким інспектори патрульно-дорожньої служби на місці б вирішували питання про притягнення правопорушників до відповідальності і лише в разі виникнення спору передавали протоколи до суду.

Перевантаженість суддів справами та неуклюдованість штатів судів призвели до того, що багато суддів, особливо молодих фахівців з невеликим стажем суддівської роботи, змушені були розглядати велику кількість справ та матеріалів, тому припускалися помилок. У 2005 р. були скасовані і змінені вироки місцевих судів в апеляційному порядку стосовно 5,5 % [4,3 %] ³ засуджених, що

¹ Статистика опрацьована начальником управління узагальнення судової практики Ф.М. Марчуком і заступником начальника управління Г.І. Рудник.

² Тут і далі, якщо не зазначено інше, статистичні дані наведено у порівнянні з 2004 р.

³ Тут і далі у квадратних дужках наведено дані за 2004 р.

яких постановлено вироки, та 2,6 % [1,9 %] рішень у цивільних справах. Зазначені статистичні показники свідчать також про те, що апеляційні й Верховний Суд України з метою забезпечення законності та обґрунтованості судових рішень вимогливіше і прискіпливіше ставилися до перевірки останніх.

На поліпшення ефективності здійснення судочинства у судах загальної юрисдикції в минулому році була спрямована діяльність Верховного Суду України: для забезпечення однакового та правильного застосування судами чинного законодавства суд підготував 27 узагальнень та 15 аналізів судової практики. За цими узагальненнями **Пленум Верховного Суду України прийняв 11 постанов**, у яких містяться роз'яснення практики застосування судами кримінального, цивільного та адміністративного законодавства.

З метою підвищення оперативності та якості розгляду справ судами нижчого рівня Верховний Суд України спільно з Радою суддів України планово надавав їм методичну допомогу. Упродовж минулого року стан здійснення судочинства аналізувався в судах Вінницької, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Одеської та Полтавської областей.

Аналіз засвідчив, що недоліки у здійсненні судочинства та реальному забезпеченні судами законних прав і свобод людини пов'язані здебільшого із законодавчими проблемами правосуддя, що роками не вирішуються. Подальша невизначеність у державі щодо перспектив та етапів проведення судової реформи у вигляді цілісної системи законодавчих та нормативно-правових актів, які базувалися б на економічно обґрунтованих розрахунках, як зазначалось у рішенні VII з'їзду суддів України, що відбувся 2—3 листопада 2005 р., істотно знижує ефективність роботи судів і доступність громадян до правосуддя. Крім того, вплинула на стан здійснення судочинства й та обставина, що протягом 15 років судова влада була недофінансована державою.

1. Обсяг роботи судів та навантаження на суддів

У 2005 р. в суди першої інстанції надійшло понад 6,3 млн справ (кримінальних, цивільних, адміністративного судочинства, господарських, справ про адміністративні правопорушення) та постанов, подань, клопотань, позовних заяв (заяв), скарг (далі — справ і матеріалів), що на 0,4 % менше. Зменшилося надходження до судів цивільних справ на 340,2 тис. та кримінальних — на 18,4 тис. Водночас збільшилося надходження на розгляд до судів справ про адміністративні правопорушення на 103,3 тис., господарських справ та матеріалів — на 20,9 тис., подань слідчих у кримінальних справах — на

19,9 тис., подань і клопотань у порядку виконання вироків — на 72,8 тис.

Щомісяця до одного судді місцевого суду в минулому році у середньому надходило 119,6 [120,9] справ та матеріалів, у тому числі кримінальних — 4,2, цивільних — 32,6, справ про адміністративні правопорушення — 74,5, інших — 8,3. Однак у деяких місцевих судах цей показник значно більший. Так, у Овідіопольському районному суді Одеської області щомісяця до одного судді у середньому надходило на розгляд 315 справ та матеріалів, Сихівському районному суді м. Львова — 283.

Кількість справ і матеріалів, що надходили щомісяця на розгляд до кожного судді військового суду гарнізону, зменшилася з 27 до 22.

У 2005 р. до кожного судді апеляційного суду щомісяця надходило на розгляд у середньому 8,5 справ і матеріалів, як і в попередньому році; до кожного судді військового апеляційного суду — 2,5 [2,7] справ і матеріалів.

До кожного судді місцевого господарського суду щомісяця надходило на розгляд 43 [40] справи і матеріали.

На розгляд Верховного Суду України надійшло 62,5 тис. касаційних скарг, касаційних подань, справ і матеріалів, що на 7,2 % менше. Щомісяця до одного судді Верховного Суду України у середньому надходило на розгляд 65 [71,7] справ та матеріалів.

З урахуванням надходження справ, а також залишків попереднього року у провадженні судів загальної юрисдикції по першій інстанції **перебувало понад 6,7 млн справ та матеріалів усіх категорій**. У провадженні кожного судді загального місцевого суду щомісяця у середньому перебувало 137 справ і матеріалів усіх категорій, із них — 81 справа про адміністративні правопорушення. З найбільшим навантаженням працювали судді місцевих судів Одеської області, на розгляді кожного з яких щомісяця перебувало у середньому 189 справ і матеріалів, Автономної Республіки Крим — 180, м. Севастополя — 179.

2. Розгляд кримінальних справ

У 2005 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало майже 650 тис. кримінальних справ і матеріалів, із них — 252,1 тис. справ. Із постановленням вироку суди розглянули 160,8 тис. справ, що на 10,7 % менше, або 76,7 % [81,4 %] від тих, провадження в яких закінчено. З фіксуванням судового процесу за допомогою технічних засобів розглянуто 5,5 тис. справ, що на 64,1 % більше.

Протягом звітного періоду про злочини, вчинені **організованими групами** та злочинними організаціями, з постановленням вироку розглянуто 504 кримінальні справи, або 77,8 % [79,6 %]

від тих справ, провадження в яких закінчено. Суди визнали винними у вчиненні злочинів у складі організованих груп та злочинних організацій 1,5 тис. осіб, або 75,3 % [76,3 %] від кількості засуджених за вироками, що набрали і не набрали законної сили. Щодо 507 осіб, або 24,7 % [23,7 %], суди хоча й постановили обвинувальні вироки, але не підтвердили вчинення ними злочинів саме у складі організованої групи чи злочинної організації.

У 2005 р. із постановленням вироку розглянуто 12,7 тис. **справ про злочини, вчинені неповнолітніми**, або на 19,3 % менше. Оперативність розгляду справ названої категорії значно поліпшилася. Питома вага таких справ, призначених до розгляду з порушенням процесуальних строків, передбачених статтями 241 та 256 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), зменшилася з 6 до 3,7 %. На кінець року в термін понад 6 місяців не розглянуто 179 справ, що вдвічі менше.

Значна кількість справ щодо неповнолітніх була розглянута місцевими судами з порушенням вимог ст. 442 КПК без участі в судовому засіданні представників служби і кримінальної міліції у справах неповнолітніх. Причому в багатьох випадках у матеріалах кримінальних справ відсутні дані про те, що суд повідомляв зазначених представників про час і місце розгляду справи. Незважаючи на це суди звільнили від покарання з випробуванням 72,3 % неповнолітніх.

Оперативність розгляду судами кримінальних справ у минулому році істотно поліпшилася. Кількість справ, що були призначені з порушенням процесуальних строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, зменшилася в 2005 р. на 28,9 % і становила 13,7 тис. справ, або 6,5 % [8,7 %] від тих, провадження в яких закінчено. З них до попереднього розгляду призначено 3,6 тис. кримінальних справ, або 1,7 % [2,4 %], що на 34,0 % менше, а до судового розгляду — 10,1 тис., або 4,8 % [6,2 %], що на 26,9 % менше. Найбільший відсоток кримінальних справ, які були призначені до попереднього та судового розгляду із порушенням процесуальних строків, відмічено у судах областей: Дніпропетровської — 15,8 %, Харківської — 13,6 %, Львівської — 10,6 %, Полтавської — 10,5 %, а також Автономної Республіки Крим — 9,4 %.

У зв'язку з підвищенням рівня оперативності розгляду справ залишок нерозглянутих місцевими судами кримінальних справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено) зменшився на 18,4 %. На кінець минулого року залишилися нерозглянутими 29,7 тис. справ, або 11,8 % [13,5 %] від кількості справ, що перебували на розгляді в судах.

У строк понад 6 місяців суди не розглянули 5,4 тис. справ, що на 23,8 % менше. Їх питома вага серед тих, що перебували на розгляді (без ураху-

вання справ, провадження в яких зупинено) становила 2,2 % [2,6 %]. Питома вага зазначених справ більша у місцевих судах таких областей: Дніпропетровської — 5,6 % (1349 справ), Харківської — 4,7 % (942), Рівненської — 3,0 % (134), м. Севастополя — 12,3 % (266).

Майже 2 тис. кримінальних справ перебували в провадженні судів понад один рік, найбільше таких справ у судах областей: Дніпропетровської — 430, Харківської — 346, Донецької — 275, м. Севастополя — 143.

На кінець минулого року не було розглянуто 1,7 тис. справ, за матеріалами яких 2,9 тис. осіб трималися під вартою і рахувалися за судами понад 6 місяців, що на 20,3 % менше. Найбільше таких нерозглянутих справ було в судах областей: Дніпропетровської — 274, Харківської — 261, Донецької — 177, Луганської — 166, Запорізької — 129, м. Севастополя — 127.

В апеляційних судах залишилися не розглянутими по першій інстанції 230 справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено), що на 4,6 % менше.

До тривалого перебування на розгляді в судах кримінальних справ, як і в минулі роки, призводили неявка в судові засідання підсудних, потерпілих, свідків, прокурорів, захисників, інших учасників процесу, недоставлення конвойною службою органів внутрішніх справ у судові засідання підсудних, які трималися під вартою, призначення судом експертизи, зміна прокурором обвинувачення, відсутність необхідної кількості залів судових засідань, перевантаженість суддів справами, невиконання органами досудового слідства судових доручень, а також неналежна організація окремими суддями судового процесу. Усього через названі та інші причини упродовж 2005 р. суди відклали розгляд 163,6 тис. справ, або 64,9 % від кількості кримінальних справ, що перебували у провадженні. Так, протягом 2005 р. суди відкладали розгляд справ через неявку прокурорів 7,7 тис. разів, адвокатів — 21,3 тис., обвинувачених — 56,7 тис., потерпілих та свідків — понад 100 тис. З огляду на наведені дані можна дійти висновку, що суди ще недостатньо використовують заходи процесуального впливу на осіб, які перешкоджають здійсненню кримінального судочинства. Так, упродовж минулого року окремі ухвали у зв'язку зі зривом судових засідань були постановлені лише у 2,1 тис. справ. За неявку в судові засідання оштрафовано 1,6 тис. осіб, що на 17,1 % більше.

Відповідно до ч. 3 ст. 289 КПК про неявку прокурора або адвоката в судові засідання суд повідомляє відповідні органи. Однак, зважаючи на ту обставину, що зриви судових процесів через неявку прокурорів та адвокатів набули поширення, деякі

апеляційні суди ініціюють питання про необхідність передбачити в законі більш дієві заходи процесуального впливу на зазначених осіб.

Протягом минулого року суди приймали рішення про привід свідків чи потерпілих під час розгляду 43,2 тис. справ, із них органи внутрішніх справ не виконали постанови судів про привід осіб у 19,5 тис. справ, або 45,1 % від прийнятих.

У 2005 р. суди повернули на **додаткове розслідування і для усунення виявлених недоліків та істотних процесуальних порушень, а також прокурори відкликали** 17,3 тис. справ, що на 7,8 % менше. Суди повернули або прокурори відкликали кожну дванадцятую неякісно розслідувану справу, або 8,2 % від тих справ, провадження в яких закінчено. Привертають увагу випадки недбалості органів досудового слідства при розслідуванні кримінальних справ, односторонність і неповнота досудового слідства, особливо щодо перевірки пояснень обвинуваченого на свій захист, порушення процесуальних норм, у тому числі права обвинуваченого на захист. Під час перевірки прокурором справи з обвинувальним висновком у порядку, передбаченому ст. 228 КПК, недоліки слідства нерідко не усуваються.

Найпоширенішими підставами для повернення справ прокурору на додаткове розслідування були: невідповідність обвинувачення, зазначеного в постанові про пред'явлення обвинувачення, обвинувальному висновку; неконкретність пред'явленого обвинувачення; посилення в обвинувальному висновку на відсутні у матеріалах справи докази; односторонність у дослідженні обставин, які мають істотне значення для правильного вирішення справи; нездійснення перевірки доводів обвинуваченого на свій захист; порушення права обвинуваченого на захист; проведення досудового слідства за виділеними в окреме провадження матеріалами без порушення кримінальної справи; захист декількох обвинувачених, які мають протилежні інтереси, одним адвокатом тощо. Крім того, на підставі ст. 315¹ КПК суди давали органам досудового слідства доручення виконати певні слідчі дії (найчастіше — проведення обшуку, виїмки документів, відтворення обстановки та обставин події, встановлення свідків та їх допит, перевірку заяв підсудних про застосування до них незаконних методів слідства) й вимушені були повертати справи для проведення додаткового розслідування у зв'язку з тим, що органи досудового слідства не виконували судових доручень.

Найбільший відсоток справ, повернених судами по першій інстанції на додаткове розслідування та відкликаних прокурорами, зафіксовано в областях: Черкаській — 14,2 % (743 справи), Київській — 11,1 % (733), Кіровоградській — 11,1 % (559), Львівській — 10,5 % (780). Крім того, на додаткове розслідування суди повертали справи

також в апеляційному та касаційному порядку; у 2005 р. скасовано вироки з поверненням справ на додаткове розслідування стосовно 1,2 тис. осіб, що на 11,6 % більше.

Деякі місцеві суди самі допускали помилки при прийнятті рішень про повернення справ на додаткове розслідування. Упродовж 2005 р. апеляційні суди скасували ухвали (постанови) місцевих судів про повернення справ на додаткове розслідування стосовно 2,2 тис. осіб, що на 7,1 % більше, або 17,3 % [15,0 %] від кількості осіб, щодо яких справи було направлено на додаткове розслідування. Найбільша частка скасованих ухвал про повернення справ на додаткове розслідування, постановлених судами областей: Івано-Франківської — 47,5 % (щодо 19 осіб), Чернігівської — 36,4 % (56), Рівненської — 35,0 % (35), Закарпатської — 31,5 % (56), Кіровоградської — 24,5 % (112). Підставами для скасування судових рішень було недотримання місцевими судами встановленого законом порядку направлення справ на додаткове розслідування, нез'ясування думки прокурора та інших учасників судового розгляду у передбачених ст. 246 КПК випадках, передчасність повернення справи на додаткове розслідування, тоді як односторонність і неповнота судового слідства можна було усунути в судовому засіданні. При цьому деякі апеляційні суди посилалися на положення ст. 315¹ КПК і вказували, що суди першої інстанції мали можливість доручити органу досудового слідства виконати певні слідчі дії для уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства, не повертаючи справу на додаткове розслідування. Однак, наприклад, Апеляційний суд Дніпропетровської області повідомив, що місцеві суди повертали справи на додаткове розслідування на підставі ст. 281 КПК з мотивів неповноти досудового слідства, оскільки прокурори в судовому засіданні не надавали суду доказів на підтвердження пред'явленого обвинувачення.

За фактами порушення законності при провадженні дізнання чи досудового слідства суди постановили 2,7 тис. окремих ухвал, що на 7,1 % менше. Деякі суди недостатньо реагували окремими ухвалами на виявлені істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону, допущені у справах під час проведення досудового слідства. Наприклад, суди Дніпропетровської області повернули на додаткове розслідування понад 1,2 тис. справ, за якими постановили лише 196 окремих ухвал.

Результативність додаткового розслідування органами досудового слідства повернених судами справ упродовж останніх років залишається невеликою. Згідно з оперативною інформацією апеляційних судів, у минулому році лише 3,2 тис. кримінальних справ, або 37,0 %, були направлені повторно в суди після їх повернення судами першої

та апеляційної інстанцій на додаткове розслідування. У строк понад 6 місяців з часу повернення судами справ на додаткове розслідування не завершено досудове слідство у 850 справах, або 9,8 %.

У 2005 р. **скасовано і змінено вироки в апеляційному та касаційному порядку стосовно майже 11 тис. осіб**, або 5,5 % [4,3 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено вироки, із них в апеляційному порядку — 9,6 тис. осіб, касаційному — 1,4 тис. осіб. В апеляційному порядку переглянуто найбільший відсоток вироків, постановлених судами м. Севастополя, — 9,1 % [11,4 %], військовими судами гарнізонів Західного регіону — 9,0 % [6,9 %], а також областей: Закарпатської — 7,1 % [5,2 %], Полтавської — 6,9 % [6,2 %], Хмельницької — 6,3 % [6,2 %], Чернігівської — 6,3 % [4,3 %].

Скасовано вироки щодо 5,6 тис. осіб, або 2,8 % [2,2 %] від кількості постановлених вироків, із них в апеляційному порядку — 4,8 тис., або 2,5 % [1,9 %], у касаційному — 802, або 0,4 % [0,3 %]. У тому числі із закриттям провадження у справі за відсутності події або складу злочину в справах публічного обвинувачення скасовано вироки щодо 167 [50] осіб, або 3 % [1,1 %] від загальної кількості скасованих у касаційному та апеляційному порядку, із них 110 — за злочини проти власності, що пов'язано зі зміною законодавства щодо розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності.

Через неповноту досудового та судового слідства з поверненням справи публічного обвинувачення на додаткове розслідування скасовано вироки стосовно 1,1 тис. осіб, або 24,9 % [24,5 %] від усіх скасованих. Основними підставами для такого повернення справ були: порушення права на захист, недотримання принципу всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин вчинення злочину; такі недоліки не можна усунути в судовому засіданні. З направленням справи на новий судовий розгляд скасовано вироки щодо 2,6 тис. осіб, або 54,3 % [57,7 %] від усіх скасованих.

Незважаючи на запроваджену в судах спеціалізацію суддів щодо розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми, якість розгляду цих справ істотно не поліпшилась. У 2005 р. було скасовано та змінено в апеляційному порядку вироки щодо 769 неповнолітніх осіб, або 4,4 % [3,6 %] від числа засуджених, зокрема в областях: Херсонській — 9,7 % (щодо 45 осіб), Закарпатській — 9,3 % (23), Черкаській — 7,8 % (28), м. Києві — 9,7 % (48).

Найчастіше причинами скасування вироків були істотні порушення судами вимог кримінально-процесуального закону, які перешкождали повно й усебічно розглянути справу та постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок, а саме: порушення права обвинуваченого на захист; нефіксування перебігу судового процесу технічними засобами за наявності клопотання; незатвер-

дження прокурором обвинувального висновку або несвоечасне вручення останнього обвинуваченому чи неоголошення його в судовому засіданні; порушення вимог ст. 299 КПК, зокрема застосування спрощеного порядку судового слідства без допиту підсудного за всіма пунктами обвинувачення або навіть у випадках, коли підсудний оспорував фактичні обставини справи та розмір цивільного позову; ненадання підсудному права виступити в дебатах; попередній розгляд справи без участі прокурора; розгляд справи за відсутності потерпілого, якого не повідомили про місце та час судового засідання. Згідно з даними апеляційних судів, з таких підстав було скасовано понад 50 % вироків місцевих судів від загальної кількості скасованих. Апеляційні суди за виявленими фактами порушення закону, допущеними суддями місцевих судів, постановили 831 окрему ухвалу, що на 7,4 % більше.

Окремі апеляційні суди, направляючи справи на новий судовий розгляд, не використовували передбачену ч. 1 ст. 378 КПК процесуальну можливість постановлення свого вироку. Скасовуючи вирок місцевого суду, апеляційні суди постановили нові вироки щодо 666 осіб, їх частка серед осіб, щодо яких вироки скасовано, становила лише 13,8 % [14,3 %]. Найчастіше підставою для постановлення апеляційною інстанцією нового вироку була необхідність застосування більш суворого покарання. З такої підстави апеляційні суди постановили нові вироки щодо 468 осіб, або 70,3 % [71 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено нові вироки.

Змінено вироки стосовно 5,3 тис. осіб, або 2,7 % [2,2 %] від постановлених по першій інстанції, із них в апеляційному порядку — 4,8 тис. і касаційному — 554. В апеляційному порядку без зміни кваліфікації злочину з пом'якшенням покарання змінено вироки щодо 2,5 тис. осіб, або 53 % від усіх змінених, як і в попередньому році.

Виправдувальні вироки було скасовано в апеляційному порядку з направленням справи на додаткове розслідування щодо 64 осіб, або 15,6 % [24,5 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено виправдувальні вироки місцевими судами; з постановленням нового вироку у зв'язку зі скасуванням необґрунтованого виправдувального вироку — щодо 28 осіб, або 6,8 % [4,8 %]. Основними причинами скасування виправдувальних вироків були: істотні порушення вимог процесуального закону; недослідження обставин, які мають істотне значення для правильного вирішення справи; неналежна оцінка досліджених у суді та інших доказів.

У 2005 р. суди розглянули 142,3 тис. [122,6 тис.] **подань органів досудового слідства з різних питань**, що на 16,1 % більше; із них задоволено 133,6 тис. подань, або 93,9 % [94,5 %] від кількості розглянутих. Зокрема, розглянуто 50,1 тис. подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття

під варту, що на 5,2 % менше; задоволено 44,9 тис. таких подань, або 89,5 % [90,5 %]. На постанови суддів про застосування цього запобіжного заходу до апеляційних судів надійшло 3,3 тис. апеляцій від обвинувачених та їх захисників, що на 13,5 % більше; із них розглянуто 3,2 тис., із яких задоволено 554, або 1,2 % [1,1 %] від кількості винесених судами постанов про взяття під варту. Про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту надійшло 2,2 тис. апеляцій прокурорів, що також на 6,2 % більше; із них 682 задоволено. До скасування постанов про взяття під варту призвело нез'ясування судами основних підстав для обрання цього заходу, а саме: можливості ухилення підозрюваного чи обвинуваченого від слідства та суду, перешкоджання встановленню істини у справі, продовження злочинної діяльності, а також неврахування стану його здоров'я, віку, сімейного стану та інших обставин.

Розглянуто 13,1 тис. подань про продовження строків тримання під вартою; із них задоволено майже 12,8 тис., або 97,2 % [98 %].

Суди зупинили провадження в 12,2 тис. [13,1 тис.] кримінальних справ публічного обвинувачення, у тому числі у зв'язку з розшуком підсудних — 10,4 тис. На стадії досудового слідства питання про обрання цим особам запобіжного заходу у вигляді взяття під варту слідчі не вирішували.

За результатами розгляду судами справ минулого року взято під варту 11,0 тис. осіб, що на 10,7 % менше, звільнено з-під варти 9,2 тис. осіб, що на 6,0 % більше.

Під заставу суди звільнили 63 особи, що на 38,2 % менше. За порушення вимог застави суди постановили звернути на користь держави 140 тис. грн.

На 33,7 % збільшилася кількість розглянутих судами скарг на дії органів досудового слідства. Суди розглянули 10 тис. [7,5 тис.] таких скарг, з яких задоволено 4,6 тис., або 46,1 % [46,6 %] від кількості розглянутих. Також розглянуто 6,4 тис. скарг на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, що на 17,6 % більше; із них задоволено 3,0 тис., або 47,0 % [49 %] від кількості розглянутих.

На розгляді в судах у порядку, передбаченому ст. 27 КПК, перебувало **13,4 тис. скарг потерпілих про притягнення осіб до кримінальної відповідальності**, що на 1,6 % менше; із них розглянуто 12,2 тис. скарг, у тому числі за 4,9 тис. скарг порушено кримінальні справи, що на 6,1 % менше; відмовлено у задоволенні 2,7 тис. скарг, що на 6,5 % більше.

Звільнено від кримінальної відповідальності за постановами слідчих 11,9 тис. осіб, що на 14,1 % більше.

З метою усунення причин та умов, сприятливих для вчинення злочинів, а також з інших підстав

суди постановили 7,3 тис. окремих ухвал (постанов), що на 1 % менше; їх частка серед справ, провадження в яких закінчено, — лише 3,5 % [3,3 %]. За 4,3 тис. ухвал, що становить 59,3 % [63,7 %] від усіх постановлених, надійшли повідомлення про вжиті заходи. Понад третину окремих ухвал (37,2 %) суди постановили за фактами порушення законності, допущеними органами досудового слідства. Зменшилася кількість окремих ухвал, постановлених судами таких областей: Чернівецької — на 24,6 %, Тернопільської — на 21,0 %, Луганської — на 20,4 %, м. Севастополя — на 81,3 %.

За нежиття заходів за окремими ухвалами (постановами) судів, поданнями (протестами) прокурорів та органів досудового слідства до адміністративної відповідальності за ст. 185⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КпАП) суди притягнули 294 особи, що на 15,3 % більше.

У **військових місцевих судах** на розгляді по першій інстанції перебувало 999 кримінальних справ, що на 9,2 % менше. З постановленням вироку розглянуто 685 справ, або 72,3 % [76 %] від тих, провадження в яких закінчено. Залишилися нерозглянутими (без урахування справ, провадження в яких зупинено) 36 справ, або 3,6 % [4,8 %] від тих, що перебували на розгляді в судах.

В **апеляційних судах на розгляді по першій інстанції** перебувало 1,3 тис. кримінальних справ, що на 14,5 % менше. Закінчено провадження в 1 тис. кримінальних справ. Із постановленням вироку розглянуто 810 справ, або 80,4 % [80,8 %].

Апеляційні суди за апеляціями перевірили законність та обґрунтованість 36,5 тис. вироків, ухвал (постанов) місцевих судів, що на 7,8 % більше. Апеляції задоволено в 12,6 тис. кримінальних справ і матеріалів, що на 10,1 % більше. Кількість окремих ухвал, постановлених апеляційними судами, збільшилася на 18,2 % і становила 1,5 тис.

У 2005 р. на розгляді **Верховного Суду України** у порядку касаційного та виключного провадження перебувало 29 тис. касаційних скарг, подань, клопотань та кримінальних справ, що на 2,8 % менше, з яких розглянуто 24,3 тис.

У касаційному порядку перевірено судові рішення в 6,1 тис. кримінальних справ щодо 8,9 тис. осіб; із них касаційні скарги, подання задоволено у 1,2 тис. справ, що на 22,5 % більше. Скасовано і змінено вироків щодо 1,4 тис. осіб, у тому числі скасовано — стосовно 802 осіб, що на 40 % більше, і змінено — щодо 554 осіб, що також більше на 56,9 %. Найбільшу кількість скасовано та змінено вироків, що були постановлені судами таких областей: Донецької — щодо 124 осіб, Херсонської — 81, Одеської — 75, Дніпропетровської — 74, а також Автономної Республіки Крим — 110. Закрито справи щодо 24 осіб.

Привертає увагу збільшення з 91 до 241, тобто у 2,6 раза, кількості осіб, щодо яких Верховним Судом України були скасовані ухвали апеляційних судів з направленням справ на новий апеляційний розгляд. Найбільша кількість таких осіб зафіксована у судах областей: Херсонської — 24 особи, Донецької — 22, Одеської — 14, а також Автономної Республіки Крим — 21. Стосовно 173 осіб були скасовані й ухвали апеляційної інстанції, і вироки місцевих судів, що на 24,5 % більше.

Причиною скасування багатьох ухвал було невиконання апеляційними судами вимог КПК, зокрема відсутність в ухвалях відповідей на всі наведені в апеляціях доводи та переконливих мотивів прийнятого рішення.

Майже вдвічі зменшилася кількість осіб, щодо яких скасовано та змінено ухвали (постанови) в касаційному порядку. Так, усього переглянуто ухвали (постанови) щодо 232 осіб; із них скасовано 221 ухвалу (постанову), у тому числі 218 — постановлених судами першої інстанції; змінено — 11.

У Верховному Суді України було розглянуто справи щодо 164 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство за обтяжуючих обставин, із них: щодо 140 осіб вироки залишено без зміни, щодо 3 осіб — скасовано. Довічне позбавлення волі замінено на позбавлення волі на певний строк без перекваліфікації злочину 19 особам, з перекваліфікацією злочину — 2 особам. У порядку виключного провадження щодо 1 засудженого вирок залишено без зміни.

У 2005 р. за вироками, що набрали законної сили, **засуджено 176,9 тис.** [204,8 тис.] осіб, що на 13,6 % менше; із них за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів — 82,2 тис. осіб, або 46,5 % [47,5 %]. Зменшення кількості засуджених осіб пов'язано зі зменшенням на 19,3 тис. розглянутих судами кримінальних справ із постановленням вироку та зміною законодавства, зокрема збільшенням у 2005 р. до 393 грн мінімальної суми вартості викраденого чужого майна, що вважається дрібним (Закон від 2 червня 2005 р. № 2635-IV «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення»). Так, у 2005 р. за крадіжку чужого майна засуджено 60 тис. осіб, що менше на 20,4 тис. осіб, або на 25,4 %.

За вчинення злочинів проти власності засуджено 85,5 тис. осіб, що на 20,3 % менше. У структурі судимості осіб вони становили майже половину, або 48,3 % [52,4 %] від усіх засуджених. Інша велика група в структурі судимості — засуджені за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Усього за вчинення таких злочинів засуджено 32,3 тис. осіб, або 18,3 % [16,5 %], що на 4,6 % менше.

Кількість осіб, які на час вчинення злочину ніде не працювали і не навчалися або перебували

на обліку в державній службі зайнятості, минулого року зменшилася на 11 %. Усього було засуджено 114,7 тис. таких осіб, або 64,8 % [62,9 %] від кількості всіх засуджених; із них 24,3 тис. осіб — раніше судимі, 15,1 тис. осіб на час вчинення злочину перебували на обліку в службі зайнятості.

Кожний четвертий засуджений, як і в попередньому році, вчинив злочин у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Кількість таких засуджених зменшилася на 15,3 % і становила 45,8 тис. осіб.

Були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 42,9 тис. осіб, або 24,2 % [23,4 %] від загальної кількості засуджених, що на 10,5 % менше; із них раніше було звільнено умовно-достроково майже 8,6 тис. осіб, або 20,1 % [18,7 %].

За вчинення злочинів у неповнолітньому віці засуджено 17,6 тис. осіб, що на 19,5 % менше; із них 5,1 тис. неповнолітніх, або 28,8 % [29,7 %], — за вчинення злочинів у віці від 14 до 16 років. До позбавлення волі на певний строк засуджено 3,6 тис. неповнолітніх, або 20,7 % [20,1 %]. Звільнено від покарання з випробуванням 12,7 тис. таких засуджених, або 72,3 % [74,4 %]. Провадження у справі було закрито і застосовано примусові заходи виховного характеру стосовно 3,8 тис. осіб, або на 21,5 % менше.

Упродовж 2005 р. засуджено 22,7 тис. жінок, або 12,8 % [13,3 %] від загальної кількості засуджених, що на 16,5 % менше.

Провадження у справах було закрито щодо 33,3 тис. осіб [24,4 тис.], що на 36,5 % менше, у тому числі стосовно 29,7 тис. осіб — у справах публічного обвинувачення. За відсутності події або складу злочину місцеві та апеляційні суди закрили провадження у справах публічного обвинувачення щодо 1,3 тис. осіб.

Звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: зі зміною обстановки — 5,3 тис. осіб; з примиренням винного з потерпілим — 4,6 тис.; з дійовим каяттям — 2 тис.; із передачею на поруки — 2,2 тис.

Виправдано судами, у тому числі за справами приватного обвинувачення, 578 осіб, або 0,3 % від засуджених за вироками, що набрали законної сили. У справах публічного обвинувачення було виправдано 178 [190] осіб, що на 6,3 % менше. Натомість відмічена тенденція до повернення судами для додаткового розслідування справ за наявності підстав для їх розгляду і постановлення виправдувальних вироків, коли немає доказів, які б підтверджували обвинувачення, і вичерпані всі можливості одержання додаткових доказів. За оперативними даними апеляційних судів, у 2005 р. органи досудового слідства на підставі п. 1 чи п. 2 ст. 6 або ст. 213 КПК закрили справи щодо 223 осіб; із них 58 осіб три-

малися під вартою, тоді як справи щодо них були повернені судами до зазначених органів для проведення додаткового розслідування, після якого й були закриті. Найбільше таких випадків зафіксовано в областях: Дніпропетровській — щодо 45 осіб, Донецькій — 39, Рівненській — 22, Сумській і Вінницькій — по 12.

Примусові заходи медичного характеру застосовано до 1,1 тис. неосудних осіб.

У 2005 р. збереглася тенденція до гуманізації призначення судами кримінального покарання особам, визнаним винними у вчиненні злочинів. До позбавлення волі на певний строк засуджено 45,7 тис. осіб, що на 15,6 % менше, або 25,8 % [26,5 %] від загальної кількості засуджених. Найчастіше таке покарання застосовували суди Автономної Республіки Крим — 35,4 % [34,6 %], м. Києва — 38,7 % [37,6 %] та областей: Донецької — 31,1 % [31,2 %], Сумської — 28,5 % [22,8 %], Миколаївської — 27,8 % [28,7 %].

Суди здебільшого призначали покарання у виді позбавлення волі особам, засудженим за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Так, у 2005 р. частка цих осіб серед тих, до кого застосовано зазначений вид покарання, становила дві третини, або 70 % [68,5 %]. До позбавлення волі на певний строк засуджено за вчинення таких злочинів: умисне вбивство — 2 тис. осіб, або 94,8 % [97 %] від усіх засуджених за цей злочин; заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень — 2,6 тис. осіб, або 63,8 % [64,8 %]; катування — 13 осіб, або 39,4 % [55,6 %]; бандитизм — 12 осіб, або 85,7 % [86,8 %]; розбійний напад — 3,3 тис. осіб, або 75,8 % [78,7 %]; грабіж — 5,3 тис. осіб, або 39,4 % [41,9 %]; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів — 2,4 тис. осіб, або 38,5 % [43,2 %].

У структурі покарання збільшилася частка засуджених, до яких суди застосували види покарання, альтернативні позбавленню волі. Усього було засуджено до покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, 22,9 тис. осіб, їх частка у числі всіх засуджених збільшилася з 11,6 % у 2004 р. до 13,0 % у 2005 р. Зокрема, арешт застосовано до 2,0 тис. осіб, або 1,1 % [1 %] від загальної кількості засуджених; обмеження волі — до 3,5 тис. осіб, або 2,0 % [1,9 %]. Штраф як основне покарання накладено на 11,7 тис. осіб, або 6,6 % [5,6 %], що на 2,4 % більше. Громадські роботи призначено 3,4 тис. осіб, що на 0,3 % більше, і їх частка від загальної кількості засуджених становила 1,9 % [1,7 %]. Найчастіше засудженим громадянським роботам призначали в судах областей: Донецької — 379 особам, Сумської — 342, Луганської — 235, Житомирської — 223, Рівненської — 220. Найменше — в судах м. Києва — 3 та м. Севастополя — 5 особам.

Водночас зменшилася кількість засуджених осіб, до яких застосовано виправні роботи; зазначений вид покарання застосовано до 2,1 тис. осіб, що на 25,4 % менше, і становить 1,2 % [1,4 %] від загальної кількості засуджених.

У 2005 р. суди призначили більш м'яке покарання, ніж це передбачено законом, з урахуванням особи винного і наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, 18,9 тис. особам, або 10,7 % [9,5 %] від загальної кількості засуджених.

Суди звільнили від відбування покарання 108,1 тис. засуджених, або 61,1 % [61,9 %]; із них 103,6 тис. осіб — з випробуванням, що на 15,7 % менше, або 58,6 % [60 %] від загальної кількості засуджених. У тому числі за тяжкі злочини звільнено від відбування покарання з випробуванням 44,7 тис. засуджених, а за особливо тяжкі — 2,2 тис.

Додаткове покарання у виді конфіскації майна суди застосували до 5,3 тис. засуджених, що на 7,1 % менше, або 37,8 % [38,2 %] від кількості засуджених за статтями КК, санкцією яких передбачено застосування конфіскації; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю — до 3,1 тис., що на 8,2 % менше, або 1,8 % [1,7 %].

3. Розгляд цивільних справ

За захистом своїх прав і свобод у порядку цивільного судочинства в суди загальної юрисдикції звернулися в минулому році 1,6 млн громадян та юридичних осіб, що на 14,2 % менше. У структурі цивільних справ, що перебували на розгляді в судах, найбільший відсоток становили спори, що виникали із житлових правовідносин, — 539,7 тис., або 31,6 %; сімейних — 347,2 тис., або 20,3 %; трудових — 95,5 тис., або 5,6 %; щодо захисту права власності — 110,4 тис., або 6,6 %; окремого провадження — 89,5 тис., або 5,2 %.

На розгляді в судах першої інстанції у 2005 р. перебувало понад 1 млн 736 тис. цивільних справ, що на 14,5 % менше. Закінчено провадження у 1 млн 539 тис. справ, або 88,6 % [89 %] від тих, що перебували на розгляді. З ухваленням рішення розглянуто понад 1 млн 140 тис. цивільних справ, у тому числі із задоволенням позовних вимог — 1 млн 64 тис. справ.

Із фіксуванням судового процесу за допомогою технічних засобів суди розглянули 38,4 тис. цивільних справ, що в 7,8 раза більше.

За положеннями Цивільного процесуального кодексу України 2004 р. (далі — ЦПК) було видано **52,6 тис. судових наказів**, у тому числі понад строки, встановлені ЦПК, — 7,7 тис., або 14,7 %. Про стягнення нарахованої, але не виплаченої праців-

никам суми заробітної плати видано 10,7 тис. судових наказів, за винятком скасованих. Задоволено вимоги про стягнення нарахованої заробітної плати в сумі 20 млн 195 тис. грн. Водночас кількість справ, що перебували у провадженні, за позовами громадян про стягнення заробітної плати зменшилася до 73,2 тис., або на 40 %; з ухваленням рішення розглянуто 56 тис. справ, у тому числі із задоволенням позову — 53,5 тис. Присуджено до стягнення 140 млн 373 тис. грн.

У 2005 р. на розгляді перебувало 6 тис. справ за спорами про захист честі, гідності та ділової репутації, що на 4 % більше; позов задоволено в 1,2 тис. справ, або 57,3 % [53,8 %] від розглянутих із ухваленням рішення. За позовами до засобів масової інформації на розгляді перебувало 753 справи, що на 4,3 % більше. З ухваленням рішення розглянуто 246 справ, задоволено 150, або 61 % [63,2 %] від розглянутих із ухваленням рішення. Присуджено до стягнення 1 млн 68 тис. грн.

Минулого року в провадженні судів перебувало 457 цивільних справ про відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, що на 17,2 % більше. З ухваленням рішення розглянуто 178 справ, у тому числі із задоволенням позову — 110, або 61,8 % [53,4 %] від розглянутих із ухваленням рішення. Присуджено до стягнення 7 млн 600 тис. грн.

У цивільному порядку за скаргами на дії органів і службових осіб у зв'язку з накладенням адміністративних стягнень на розгляді у судах перебувало 3,2 тис. справ. З ухваленням рішення розглянуто 2,3 тис. справ, або 70,6 % [69,7 %] від тих, провадження в яких закінчено; із них задоволено 1,7 тис. скарг, або 75,8 % [74,2 %] від розглянутих із ухваленням рішення.

Суди постановили 2,6 тис. окремих ухвал у цивільних справах, що на 3,4 % менше, або 0,2 % від кількості справ, розглянутих із ухваленням рішення. Зменшення їх кількості відбулося в судах областей: Чернівецької — на 83,2 %, Харківської — на 54,1 % та Запорізької — на 51,5 %.

Оперативність розгляду судами цивільних справ у минулому році дещо поліпшилася. З порушенням процесуальних строків, передбачених нормами ЦПК, суди першої інстанції розглянули справи на 20,1 % менше; їх питома вага зменшилася з 20,1 до 18,8 % від тих, провадження в яких закінчено. Водночас із порушенням строків було розглянуто 290 тис. цивільних справ. Найбільша кількість таких випадків зафіксована в судах областей: Дніпропетровської — 39,3 тис. справ (35,9 %), Харківської — 43,7 тис. (31 %), Автономної Республіки Крим — 24,5 тис. (31,2 %), м. Києва — 17,8 тис. (30,8 %) та м. Севастополя — 5,4 тис. (29,4 %).

Залишилися нерозглянутими (без урахування справ, провадження в яких зупинено) 173 тис. справ, що на 14,6 % менше, або 10 % [10,0 %] від кількості справ, що перебували в провадженні судів.

У строк понад 3 місяці (без урахування справ, провадження в яких зупинено) не розглянуто 53,6 тис. справ, або 3,1 % [4 %] від тих, що перебували в провадженні. Найбільший відсоток не вирішених протягом 3 місяців справ зафіксовано у місцевих судах Автономної Республіки Крим — 5,7 % (5,4 тис. справ), Дніпропетровської області — 7,6 % (10,2 тис.), м. Києва — 5,2 % (4,0 тис.) та м. Севастополя — 9,2 % (2,3 тис.).

Основними причинами порушення строків розгляду цивільних справ є: неявка сторін та їх представників; ухилення осіб від одержання повісток; задоволення клопотань сторін про витребування доказів; відсутність зворотних повідомлень про вручення повісток особам, які беруть участь у справі (місцеві суди через обмеженість коштів на поштові витрати нерідко надсилали сторонам судові повістки простими листами, у зв'язку з чим у матеріалах справ не було розписок про їх отримання); тривале проведення експертиз; необґрунтовано великі перерви між судовими засіданнями; неналежні вивчення та підготовка справи до розгляду; застосування судами не в повній мірі заходів процесуального примусу до осіб, які перешкоджають здійсненню цивільного судочинства.

Кількість цивільних справ, що перебували на розгляді **військових судів** гарнізонів і провадження в яких закінчено, зменшилася до 15,5 тис. [28,2 тис.], або на 44,8 %. З ухваленням рішення розглянуто 13,9 тис. справ, або 89,1 % від тих, провадження в яких закінчено, у тому числі задоволено майже 13 тис. позовних заяв, скарг, або 93,5 % [98,3 %] від розглянутих із ухваленням рішення.

Погіршилась оперативність розгляду цивільних справ військовими місцевими судами. Так, понад строки, передбачені нормами ЦПК, закінчено провадження в 655 справах, або 4,2 % [1,8 %] від кількості розглянутих. Найчастіше порушували процесуальні строки розгляду справ військові суди гарнізонів Південного регіону — 14,7 % [5,3 %] та Військово-Морських Сил України — 9,7 % [5,2 %].

Апеляційні суди по першій інстанції закінчили провадження в 2,4 тис. справ та матеріалів, зокрема у 526 справах. Понад строки, встановлені ЦПК, розглянуто 91 справу, або 17,3 % [8,7 %] від тих, провадження в яких закінчено, у тому числі з ухваленням рішення — 268 справ, або 51,0 % [69,3 %].

На перевірці в апеляційних судах за апеляційними скаргами та поданнями прокурорів на рішення та ухвали місцевих судів перебувало 115,6 тис. цивільних справ і матеріалів, що на 0,2 % більше. Закінчено провадження у 86,4 тис. справ і матеріалів,

або 74,8 % [80,4 %] від тих, що перебували в провадженні. Залишок нерозглянутих справ і матеріалів збільшився більш ніж удвічі і становив 12,9 тис., або 11,2 % [5,4 %] від кількості справ і матеріалів, що перебували в провадженні апеляційних судів.

У 2005 р. в апеляційному і касаційному порядку **скасовано та змінено 29,3 тис. рішень у цивільних справах**, або 2,6 % [1,9 %] від постановлених, та 13,4 тис. ухвал (постанов).

В апеляційному порядку скасовано та змінено 28,4 тис. рішень місцевих судів у цивільних справах, або 2,5 % [1,9 %] від постановлених, а найбільше — судів м. Києва — 5,1 % (2203) та областей: Кіровоградської — 4,1 % (1093), Одеської — 3,8 % (2384), Закарпатської — 3,5 % (714), Чернігівської — 3,4 % (843), а також Автономної Республіки Крим — 4,1% (2353).

В апеляційному порядку скасовано 24,1 тис. рішень місцевих судів у цивільних справах, або 2,1 % [1,6 %] від ухвалених, у тому числі з направленням справи на новий судовий розгляд — 12,8 тис., що на 1,8 % менше, або 53 % [57,3 %] від усіх скасованих. Кожне третє рішення скасовано у зв'язку з розглядом справи за відсутності будь-кого з осіб, що беруть участь у справі, і яких належним чином не було повідомлено про час та місце судового розгляду. Кількість скасованих із цієї підстави судових рішень збільшилася в минулому році на 47,1 % і становила 4,2 тис., або 33,2 % [22,1 %] від усіх скасованих із направленням справи на новий судовий розгляд, що свідчить про неналежний контроль окремих суддів за своєчасним повідомленням осіб, які беруть участь у розгляді справи, про день та час її розгляду. Зокрема, найбільший відсоток скасовано з цієї підстави рішень, ухвалених місцевими судами Автономної Республіки Крим — 63,6 % (736), областей: Донецької — 54 % (688), Одеської — 51 % (679), Рівненської — 47,4 % (74), а також м. Севастополя — 60,7 % (74).

Вирішення місцевими судами питання про права й обов'язки осіб, які не брали участі в розгляді справи, стали підставою для скасування 2,8 тис. рішень, або 21,9 % [16,4 %].

Кількість постановлених апеляційними судами нових рішень становила 9,7 тис., що на 20,4 % більше, або 40,4 % [35,6 %] від усіх скасованих. Найбільший відсоток нових рішень постановлено апеляційними судами таких областей: Сумської — 60,9 % (201), Волинської — 60,7 % (179), Рівненської — 56,7 % (259), м. Києва — 48,6 % (964), а найменший — областей: Полтавської — 29,9 % (284), Харківської — 29,2 % (287).

В апеляційному порядку загалом змінено 4,3 тис. рішень місцевих судів, або 0,4 % [0,3 %].

Суди апеляційної інстанції також переглянули 13,1 тис. ухвал (постанов), або 3,6 % [3,4 %] від

постановлених місцевими судами, із них: скасовано 12,7 тис., змінено — 427. Зокрема, скасовано і змінено: 1,9 тис. ухвал місцевих судів про відмову в прийнятті позовної заяви, скарги, або 8,2 % [12,9 %] від постановлених; 653 ухвали місцевих судів про закриття провадження у справі, або 0,3 % [0,3 %] від постановлених; 2,1 тис. ухвал про залишення заяви без розгляду, або 1,6 % [1,7 %] від постановлених.

Найбільша питома вага скасованих і змінених ухвал (постанов) місцевих судів: Автономної Республіки Крим — 6,1 %, м. Києва — 8,5 %, Західного регіону — 8,4 % та областей Кіровоградської — 7,3 % і Чернівецької — 6,2 %.

На розгляді **Верховного Суду України** в 2005 р. перебувало по першій інстанції, у касаційному порядку, за нововиявленими та винятковими обставинами 55,3 тис. цивільних справ і матеріалів, що на 24,4 % більше. Закінчено провадження в 20 тис. справ і матеріалів, що на 27 % більше, або 36,2 % [35,4 %]. Недосконалість процесуального законодавства з питань перегляду в касаційному порядку судових рішень, зокрема ЦПК України 1963 р., щодо розгляду в касаційному порядку справ усім складом Судової палати у цивільних справах призвела до накопичення великої кількості нерозглянутих справ та касаційних скарг. На кінець минулого року залишилися нерозглянутими 35,3 тис. справ та матеріалів.

По першій інстанції названа Судова палата розглянула 1,4 тис. цивільних справ, із яких 98,9 % становили справи за скаргами та заявами, пов'язаними з виборами, що надійшли до суду після виборів Президента України. Із ухваленням рішення розглянуто 5 цивільних справ, позов задоволено у 2 із них.

За касаційними скаргами і поданнями суддями цієї палати закінчено провадження у 17,1 тис. справ, що на 47,6 % більше, у тому числі на розгляд палати було передано 1,1 тис. справ. Згідно з положеннями ЦПК 2004 р., у яких передбачено подання касаційних скарг безпосередньо до суду касаційної інстанції, прийнято до провадження 5,4 тис. касаційних скарг, за якими витребувано понад 4 тис. цивільних справ.

Загалом усім складом Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України до 1 вересня 2005 р. розглянуто понад 1 тис. цивільних справ, у тому числі задоволено 737 касаційних скарг, подань, або 73 % [62,5 %] від розглянутих у касаційному порядку. Крім того, згідно з положеннями ЦПК 2004 р. розглянуто 947 справ; із них у 399, або 42,1 %, касаційні скарги було задоволено.

Усього в касаційному порядку Верховний Суд України скасував та змінив 1,2 тис. рішень і ухвал місцевих та апеляційних судів у цивільних справах, у тому числі ухвалених по першій інстанції: 653 рішення і 108 ухвал місцевих судів; 9 рішень і 24

ухвали апеляційних судів. Апеляційні суди також іноді безпідставно скасовують рішення місцевих судів, повертають справи на новий розгляд до цих судів замість прийняття в апеляційному порядку нового рішення по суті позовних вимог, тому в касаційному порядку скасовано і змінено 380 судових рішень, прийнятих в апеляційному порядку, що на 22,2 % більше. Зокрема, касаційною інстанцією скасовано 140 ухвал апеляційної інстанції з поверненням цивільних справ на новий апеляційний розгляд та 64 рішення із залишенням без зміни рішень місцевих судів. У касаційному порядку постановлено 168 нових рішень.

За розгляд цивільних справ усіма судами загальної юрисдикції сплачено 62 млн 726 тис. грн державного мита, у тому числі за розгляд: судами першої інстанції — 60 млн 178 тис. грн, апеляційної інстанції — 2 млн 506 тис. грн, у касаційному порядку — 42,5 тис. грн.

4. Розгляд адміністративних справ

У провадженні судів першої інстанції з часу набрання чинності Кодексом адміністративного судочинства України (далі — КАС), тобто з 1 вересня 2005 р., перебувало 38 тис. позовних заяв та адміністративних справ, із яких у 21,3 тис. провадження закінчено. У тому числі **на розгляді цих судів перебувало 29 тис. адміністративних справ**, закінчено провадження у 15,1 тис. справ. У структурі адміністративних справ, що перебували на розгляді, найбільший відсоток становили справи за позовами щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень — 67,5 %, або 19,6 тис.

Із прийняттям постанови розглянуто 9,8 тис. адміністративних справ (із них позови задоволено в 6,7 тис. справ, або 68,5 % від розглянутих із прийняттям постанови); у тому числі 6,8 тис. справ за позовами щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, або 66,5 % від тих справ, провадження в яких закінчено. Задоволено позовні вимоги у 5 тис. справ, або 73,3 % від справ, розглянутих із прийняттям постанови. За позовами громадян з приводу прийняття їх на публічну службу, її проходження та звільнення зі служби розглянуто з прийняттям постанови 1,3 тис. справ, позовні вимоги задоволено у 438 із них, або 33,3 %.

Залишено без розгляду з підстав, передбачених ст. 155 КАС, 2,6 тис. заяв. Закрито провадження з підстав, визначених у ст. 157 КАС, у 1,8 тис. адміністративних справ. З порушенням двомісячного строку розглянуто 3 тис. справ, або 20 % від розглянутих. Найчастіше строки розгляду порушувалися місцевими судами м. Києва — 38 % і м. Севастопо-

ля — 44,8 %, Автономної Республіки Крим — 31,3 % та областей: Дніпропетровської — 31,6 %, Кіровоградської — 29,1 %, Харківської — 28,5 %.

Залишилися нерозглянутими, без урахування справ, провадження в яких зупинено, 13,2 тис. адміністративних справ, або 45,4 % від тих, що перебували в провадженні. У тому числі у строк понад 2 місяці не розглянуто 4,2 тис. справ, або 14,5 %. Найбільший відсоток невирішених понад 2 місяці справ у місцевих судах областей: Житомирської — 36,2 % (910 справ), Дніпропетровської — 25,7 % (383), Харківської — 24,6 % (291), Кіровоградської — 23,6 % (119), а також м. Севастополя — 35,7 % (190).

Із фіксуванням судового процесу технічними засобами розглянуто 1,8 тис. адміністративних справ, або 12,2 % від тих, у яких провадження закінчено.

На розгляді **апеляційних судів перебувало 6,4 тис. адміністративних справ** за апеляційними скаргами на судові рішення місцевих судів. За апеляційними скаргами розглянуто 3,8 тис. справ, або 59,9 %. Задоволено апеляційні скарги в 1,5 тис. справ, або 38,4 % від розглянутих.

У апеляційному порядку скасовано та змінено 902 постанови, або 9,2 % від ухвалених місцевими судами. Апеляційні суди скасували 850 постанов, або 8,6 % від ухвалених місцевими судами. За результатами перегляду апеляційних скарг прийнято 540 нових постанов; їх частка в числі скасованих апеляційними судами постанов становить 63,5 %. Найменший відсоток нових постанов ухвалено апеляційними судами областей: Житомирської — 33,3 % (6 постанов), Чернівецької — 33,3 % (2), а також Автономної Республіки Крим — 39,4 % (13). Скасовано з направленням справи на новий судовий розгляд 167 постанов, або 19,6 % від числа скасованих, із закриттям провадження у справі — 113, або 13,3 %. Змінено було 50 постанов, або 5,5 % від ухвалених місцевими судами.

До Вищого адміністративного суду України за період вересень—грудень 2005 р. надійшло 14,7 тис. касаційних скарг, із яких на розгляд суддів передано 2,7 тис. скарг. Відкрито провадження за 1,6 тис. скарг.

У касаційному порядку розглянуто 428 справ. У 312 справах касаційні скарги залишено без задоволення, а судові рішення — без зміни. Скасовано та змінено 90 судових рішень, із них 55 рішень судів першої інстанції. Також скасовано 35 ухвал апеляційних судів, із яких 12 — із залишенням без зміни рішень місцевих судів. За результатами скасування ухвалено 23 нових рішення. Найбільше скасовано рішень, ухвалених судами м. Києва — 10, Автономної Республіки Крим — 7 та областей: Одеської — 8, Київської, Кіровоградської — по 6. Залишилися нерозглянутими 1,1 тис. справ.

На розгляд Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України надійшло за ви-

нятковими обставинами 324 скарги про перегляд судових рішень в адміністративних справах. Розглянуто 171 скаргу, у тому числі за 23 винесено ухвали про допуск скарги до провадження. У результаті перегляду за винятковими обставинами скасовано 2 постанови.

5. Розгляд справ про адміністративні правопорушення

У 2005 р. на розгляді в судах перебувало 3 млн 777 тис. справ про адміністративні правопорушення, що на 2,8 % більше. Через неналежне оформлення суди повернули 74,2 тис. матеріалів. Усього розглянуто 3 млн 674 тис. справ стосовно 3 млн 678 тис. осіб. Суди застосували адміністративні стягнення до 3 млн 389 тис. осіб, що на 2,8 % більше.

Про порушення **Правил дорожнього руху** суди вирішили з винесенням постанов 3 млн 36 тис. справ, або на 0,7 % більше. Їх частка становила 82,6 % [84,3 %] від усіх розглянутих справ про адміністративні правопорушення. За порушення Правил дорожнього руху було накладено адміністративне стягнення на 2 млн 869 тис. осіб, із них 2 млн 282 тис., або 79,5 %, притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 122 КпАП за перевищення водіями транспортних засобів швидкості руху, невиконання сигналів регулювання дорожнього руху, порушення правил перевезення людей та інших правил дорожнього руху; позбавлено права керування транспортним засобом 62,8 тис. водіїв, що на 7,2 % менше, зокрема за керування транспортними засобами або суднами в стані сп'яніння (ст. 130 КпАП) — 52,5 тис. осіб.

Закрито провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо 282,3 тис. [276,5 тис.] осіб, що на 2,1 % більше, або 7,7 % від загальної кількості осіб, стосовно яких винесено постанови.

У зв'язку із закінченням строків для накладення адміністративного стягнення, передбачених ст. 38 КпАП та ст. 328 Митного кодексу України (далі — МК), суди закрили провадження у справах щодо 142,8 тис. осіб, що на 2,9 % більше, або 3,9 % [3,9 %] від кількості тих, стосовно яких справи розглянуто з винесенням постанов. Найбільша кількість осіб, щодо яких справи закрито із зазначених підстав, розглянута судами м. Києва — 26,3 тис. (8,3 %) та областей: Івано-Франківської — 4,5 тис. (5,4 %), Херсонської — 4,4 тис. (4,9 %).

За малозначністю правопорушення з усним зауваженням на адресу правопорушника про недопустимість подібного діяння (ст. 22 КпАП) суди звільнили від адміністративної відповідальності 91,9 тис. осіб, або 2,5 % [2,4 %] від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов, зокрема суди м. Севастополя — 8 % (2,9 тис.) та областей:

Хмельницької — 5,1 % (5,7 тис.), Полтавської — 4,8 % (5,8 тис.), Харківської — 3,9 % (7,5 тис.).

На 36,0 % збільшилася кількість справ про корупційні правопорушення, що надійшли на розгляд до судів; таких справ 6,9 тис. [5,1 тис.]. Із винесенням постанов суди розглянули 6,0 тис. справ про корупційні правопорушення. За порушення вимог Закону від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією» накладено штраф на 3,9 тис. осіб, або 64,1 % [65,7 %] від тих, щодо яких винесено постанови.

Серед осіб, на яких накладено штраф за корупційні діяння, 56,5 % [56,3 %] становили державні службовці, 23,4 % [22,6 %] — голови сільських, селищних, міських та районних рад, 11,0 % [12,5 %] — військовослужбовці. За корупційні правопорушення на винних осіб накладено штраф на загальну суму 1 млн 184 тис. грн.

Звільнено від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого корупційного правопорушення 918 осіб, або 15,2 % [15,7 %] від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов.

За порушення митних правил адміністративне стягнення накладено на 18,1 тис. осіб, що на 14,3 % менше. Зокрема, за недекларування товарів, транспортних засобів (ст. 340 МК) адміністративне стягнення накладено на 9,8 тис. осіб, або 54,4 % від усіх осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за порушення митних правил; за контрабанду товарів (статті 351, 352 МК) — на 5,4 тис. осіб, що на 12,7 % менше. Конфіскація товарів, а також транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, застосована до 5,1 тис. осіб, або 95,3 % [95,5 %].

У 2005 р. за вчинення всіх видів адміністративних правопорушень суди застосували **штраф** до 2 млн 175,4 тис. осіб, що на 1,6 % більше, або 64,2 % [65 %] від усіх притягнутих до адміністративної відповідальності. Найменше призначали стягнення у вигляді штрафу, як і в попередньому році, суди Київської області — 47,4 %, м. Києва — 46,9 %. Загальна сума накладеного судами штрафу становила 114 млн 65 тис. грн; із них добровільно сплачено 31 млн 783 тис. грн, або 27,9 %.

Попередження застосовано до 1 млн 34 тис. осіб, що на 9,6 % більше, або 30,5 % [28,6 %] від усіх притягнутих до адміністративної відповідальності; адміністративний арешт — до 99 тис. осіб, що на 20,3 % менше, або 2,9 % [3,8 %]; виправні роботи — до 881 особи, що на 30,1 % менше, або 0,02 % [0,04 %].

Конфісковано предмети, які були знаряддями вчинення або безпосередніми об'єктами адміністративного правопорушення, у 42,9 тис. осіб, що менше на 13,3 %. Оплатне вилучення предмета, що був знаряддям вчинення чи безпосереднім об'єктом

адміністративного правопорушення, суди застосували до 239 осіб. Зокрема, за керування транспортними засобами або суднами в стані сп'яніння (ч. 2 ст. 130 КпАП) цей вид адміністративного стягнення застосовано до 183 осіб, що на 33,5 % більше. Вилучено 326 одиниць вогнепальної зброї. Оплатно вилучено цінностей майже на 134 тис. грн, конфісковано товари та цінності на суму 24 млн 304 тис. грн, валюту — на суму 9 млн 392 тис. грн.

Голови апеляційних судів розглянули 6,5 тис. подань прокурорів і скарг осіб на постанови місцевих судів у справах про адміністративні правопорушення, що на 21,5 % більше. За результатами перегляду справ було скасовано та змінено постанови місцевих судів щодо 3,4 тис. осіб, що на 17,4 % більше. Основні причини, що призвели до скасування та зміни постанов: вирішення справи з порушенням вимог ст. 268 КпАП за відсутності особи, яка притягувалася до адміністративної відповідальності, а також даних про її своєчасне сповіщення про час і місце розгляду справи; неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

6. Розгляд господарських справ

Місцеві господарські суди в 2005 р. **закінчили провадження у 222,3 тис. справ, що на 7,7 % більше**. Найбільше зростає кількість таких справ у судах областей: Київської — на 33,7 %, Хмельницької — на 30,7 %, Черкаської — на 29,9 %, Житомирської — на 26,5 %, Тернопільської — на 25,3 %. Водночас відмічається зменшення кількості справ, провадження в яких закінчено, в судах м. Севастополя — на 10,0 %, Автономної Республіки Крим — на 5,8 %, Львівської області — на 16,0 %. Із прийняттям рішення розглянуто понад 180 тис. справ, у тому числі позови задоволено повністю або частково в 158,1 тис. справ, або 87,8 % [86,9 %] від розглянутих із постановленням рішення. Припинено провадження в 32,7 тис. справ, або 14,7 % [14,3 %] від кількості справ, у яких провадження закінчено, що на 10,9 % більше. Кількість справ, вирішених понад строк, передбачений Господарським процесуальним кодексом України (далі — ГПК), відображена лише у звітах місцевих господарських судів областей: Житомирської — 4, Черкаської — 3. У звітах решти господарських судів зазначені показники відсутні, що викликає сумнів у їх достовірності.

У структурі вирішених справ частка майнових спорів дещо зменшилась і становила 56,1 % [57,1 %], у тому числі розрахунки за продукцію, товари та послуги становили 44,5 % [49,9 %]. Збільшилась кількість розглянутих справ про: укладення, зміну, розірвання договорів та визнання їх недійсними — на 16,1 %; банкрутство — на 11,1 %; визнання актів недійсними — на 1,3 %.

У справах щодо майнових спорів про виконання господарських договорів та з інших підстав на користь суб'єктів господарювання за рішеннями місцевих господарських судів присуджено 14 млрд 999 млн 328 тис. грн; у справах про банкрутство, провадження в яких закінчено, загальна сума майнових (грошових) вимог кредиторів, визнаних судом, становила 9 млрд 611 млн 322 тис. грн. За невиконання вимог ГПК присуджено до стягнення з учасників господарських правовідносин до Державного бюджету України 410,1 тис. грн.

Кількість рішень, прийнятих місцевими господарськими судами у межах провадження і на стадії їх виконання, зменшилась до 23,9 тис., або на 7,9 %. За межами провадження прийнято 471 рішення, що в 2,6 раза більше; із них про вжиття запобіжних заходів до порушення провадження у справі — 173.

На кінець минулого року місцевими господарськими судами не було розглянуто 48,4 тис. справ, або 17,9 % [17,3 %] від тих, що перебували в провадженні; із них у 8,2 тис. справ провадження зупинено.

На виявлені під час розгляду господарського спору порушення законності чи недоліки в діяльності суди надіслали керівникам підприємств, установ, організацій, державного або іншого органу 1,8 тис. окремих ухвал (на 12,7 % менше) та 161 інформацію (на 21,5 % менше). Водночас кількість повідомлень, надісланих судами органам внутрішніх справ і прокурорам для вирішення питання про порушення кримінальної справи, збільшилась на 37,3 % і становила 776. Про виконання окремих ухвал, розгляд повідомлень та інформацій судів надійшло 896 відповідей, або 33,2 % [34,0 %] від усіх надісланих судами.

У 2005 р. **до апеляційних господарських судів надійшло 44,5 тис.** [41,5 тис.] апеляційних скарг, подань, що на 7,0 % більше. Розглянуто 35,3 тис. апеляційних скарг, подань, що на 10,8 % більше. Залишилися нерозглянутими 6,6 тис. апеляційних скарг, подань, або 13,3 % [16,0 %] від тих, що перебували на розгляді.

До Вищого господарського суду України надійшло на розгляд 28,6 тис. касаційних скарг, подань, що на 1,7 % більше. Відмовлено у прийнятті за 766 касаційними скаргами, поданнями, що на 32,1 % більше. Розглянуто 16,1 тис. касаційних скарг, подань, що на 6,2 % більше; не розглянуто 1 тис. касаційних скарг, подань, що в 4 рази менше і становить 3,1 % [13,6 %] від тих, що перебували на розгляді.

Дещо погіршилась **якість розгляду справ місцевими господарськими судами**. Так, у апеляційному та касаційному порядку скасовано та змінено 12,5 тис. процесуальних документів, або 4,3 % [4,1 %] від ухвалених місцевими господарськими судами. В апеляційному порядку скасовано та змі-

нено 11,4 тис. процесуальних документів, або 3,9 % [3,8 %] від постановлених, із них 8,5 тис. рішень, або 4,7 % [4,6 %] від постановлених місцевими судами. Водночас зменшилася частка скасованих і змінених процесуальних документів у зв'язку з: неповним з'ясуванням обставин, що мають значення для справи, — 1,6 тис. [1,7 тис.], або 14,1 % [16,2 %]; невідповідністю висновків, викладених у рішенні місцевого суду, обставинам справи — 1,3 тис. [1,5 тис.], або 11,4 % [14,4 %].

У касаційному порядку скасовано і змінено 6,8 тис. процесуальних документів місцевих та апеляційних судів, із них 1,1 тис. — місцевих господарських судів, або 0,4 % [0,4 %] від усіх постановлених, і 5,8 тис. ухвал, постанов апеляційних господарських судів, або 13,5 % [13,7 %] від усіх прийнятих.

Збільшилася кількість процесуальних документів, скасованих і змінених в апеляційному та касаційному порядку у зв'язку з неправильним застосуванням норм: матеріального права — до 8,9 тис. [7,1 тис.], їх питома вага від усіх скасованих та змінених становила 48,4 % [42,1 %]; процесуального права — до 6,7 тис. [4,6 тис.], їх питома вага — 36,8 % [27,0 %].

Найбільший відсоток переглянутих у апеляційному та касаційному порядку рішень, ухвал та постанов місцевих господарських судів м. Києва — 5,6 % (1998), м. Севастополя — 5,4 % (221) та областей: Одеської — 5,6 % (958), Дніпропетровської — 5,4 % (1224), Харківської — 5,4 % (961), Івано-Франківської — 5,1 % (286).

За розгляд справ місцевими судами і перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку сплачено заявниками та присуджено до стягнення державне мито на суму 97 млн 168 тис. грн, 122 тис. доларів США, 1,8 тис. євро, 66,6 тис. російських рублів та 754 тис. білоруських рублів.

До Судової палати у господарських справах Верховного Суду України надійшло 7,7 тис. касаційних скарг, касаційних подань на постанови та ухвали Вищого господарського суду України, що більше на 15,2 %. Для виконання вимог ГПК Вищому господарському суду України повернено 13 [14] справ і 203 справи передано до Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України.

На розгляді Судової палати у господарських справах перебувало 7,4 тис. справ за касаційними скаргами, поданнями на судові рішення Вищого господарського суду України, що на 10,1 % більше, у тому числі на постанови — 5,6 тис. Кількість касаційних скарг, подань, за якими відмовлено в порушенні провадження у справі, збільшилася до 6,9 тис., або на 10,8 %. Порушено касаційне провадження за 536 касаційними скаргами, поданнями. На кінець року залишилися нерозглянутими 120

касаційних скарг, або 1,5 % [1,1 %] від усіх справ, що перебували на розгляді.

Із перевірених 546 постанов та ухвал Вищого господарського суду України лише 5 [8] ухвал та 62 [68] постанови залишено без зміни. Скасовано 224 [194] ухвали та 255 [271] постанов, або 1,9 % [1,8, %] від усіх постановлених цим судом; у тому числі скасовано 84 постанови із залишенням в силі попереднього рішення місцевих та апеляційних судів, що на 24,3 % менше.

На новий судовий розгляд було направлено 392 справи, у тому числі 168 із скасуванням постанов Вищого господарського суду України. Припинено провадження у 3 справах. У зв'язку з виявленням випадків різного застосування Вищим господарським судом України закону при вирішенні аналогічних справ було скасовано 129 ухвал (постанов), або 26,9 % [30,1 %] від усіх скасованих.

За перегляд Верховним Судом України ухвал, постанов у господарських справах сплачено, а також присуджено стягнути до Державного бюджету України державне мито на суму 2 млн 491 тис. грн та 7,3 тис. доларів США.

7. Звернення до виконання рішень судів

У 2005 р. суди в основному дотримувалися строків звернення до виконання судових рішень у кримінальних, цивільних справах та справах про адміністративні правопорушення. Але згідно з інформацією Державного департаменту України з питань виконання покарань судами в минулому році не було звернено до виконання в триденний строк вироків, що набрали законної сили, стосовно 2,2 тис. засуджених, що на 7,3 % менше. Найбільше таких порушень було допущено судами областей: Дніпропетровської — щодо 362 засуджених, Запорізької — 234, Донецької — 209, Львівської — 175. Найчастіше причиною несвоєчасного звернення вироків до виконання було тривале виготовлення протоколів судових засідань.

Загальні суди в минулому році передали на виконання 3 млн 239 тис. виконавчих документів, за якими підлягало стягненню 1 млрд 313 млн 61 тис. грн, зокрема: майже 73 тис. виконавчих листів про відшкодування збитків, завданих злочинами, що на 33,9 % менше, на суму 236 млн 337,5 тис. грн; 73,1 тис. — про виконання рішень у трудових спорах, що на 35,9 % менше, на суму 180 млн 741 тис. грн; 95,3 тис. — про стягнення аліментів, що на 14,4 % більше; 7 тис. — про конфіскацію майна засуджених, що на 14,6 % менше. На виконання передано 1 млн 869 тис. постанов у справах про адміністративні правопорушення, що на 3,5 % більше, на суму 97 млн 265 тис. грн. Про стягнення державного мита передано на виконання 615,2 тис. документів на суму 44 млн 242 тис. грн.

У порядку виконання до судів надійшло 25 тис. заяв від державних виконавців та сторін виконавчого провадження, розглянуто 21,8 тис., із них задоволено 18,4 тис., або 84,2 % [79,9 %] від усіх розглянутих.

За статистичними даними Державної виконавчої служби України, в 2005 р. примусовому виконанню підлягало 6,1 млн виконавчих документів, виданих на підставі судових рішень загальних судів, але 2,2 млн цих документів залишилися невиконаними, або 36,1 % від тих, які фактично підлягали примусовому виконанню. Найбільш низька ефективність виконання судових рішень в областях: Харківській — не виконано таких документів 55,9 %, Рівненській — 47,8 %, Черкаській — 46 %, Донецькій — 44,7 %, Чернігівській — 43,6 %, Тернопільській — 40,4 %, Закарпатській — 40,1 %, м. Севастополі — 41,8 %. У зв'язку з цим нагальним є вирішення питання щодо вдосконалення процесу примусового виконання судових рішень.

Суди за вироками та рішеннями, що набрали законної сили, визначили шкоду, заподіяну розкраданням та іншими злочинами, в розмірі 336 млн 378 тис. грн. Відшкодовано добровільно на стадії досудового слідства, в суді до постановлення вироку, а також після прийняття судового рішення 105 млн 194 тис. грн, або 31,3 % [33,3 %] від розміру завданої шкоди, що була визначена судом. Державній власності, зокрема, заподіяно шкоду на суму 88 млн 216 тис. грн, відшкодовано 35 млн 273 тис. грн, або 40 % [37,4 %]; комунальній власності — на суму 7 млн 252 тис. грн, відшкодовано 3 млн 671 тис. грн, або 50,6 % [16,2 %].

Завданням подальшої діяльності системи судів загальної юрисдикції має бути утвердження верховенства права, забезпечення доступу до правосуддя та реального судового захисту прав і свобод людини.

Таблиця

Розглянуто справ та матеріалів *		РОКИ				
		2001	2002	2003	2004	2005
Судами першої інстанції справ та матеріалів, усього		3 128 423	4 903 734	5 885 691	6 381 475	6 348 257
У тому числі	кримінальних	527 442	607 101	610 680	518 464	601 107
	цивільних	1 272 955	1 457 321	1 607 927	1 896 866	1 648 038
	адміністративних **	—	—	—	—	21 292
	про адміністративні правопорушення	1 158 482	2 662 538	3 421 930	3 656 192	3 749 481
	господарських	197 471	227 210	218 164	276 956	295 491
Апеляційними судами справ та матеріалів за апеляціями, усього		111 863	136 647	158 151	193 799	198 002
У тому числі	кримінальних	36 011	34 457	36 869	40 278	42 769
	цивільних	70 578	68 953	79 289	109 142	102 650
	адміністративних **	—	—	—	—	4 417
	про адміністративні правопорушення	Облік не вівся	4 316	4 627	5 564	6 736
	господарських	5 274	28 921	37 366	38 815	41 436
Вищим господарським судом України справ за касаційними скаргами, поданнями		2 124	16 988	23 549	25 703	25 698
Вищим адміністративним судом України справ за касаційними скаргами, поданнями **		—	—	—	—	1 025
Верховним Судом України справ та матеріалів, усього		17 336	31 812	39 694	51 289	52 493
У тому числі	кримінальних	5 956	14 626	24 408	28 506	24 331
	цивільних	11 103	15 375	12 018	15 760	20 023
	адміністративних **	—	—	—	—	171
	про адміністративні правопорушення	Дані відсутні			246	314
	господарських	277	1 771	3 268	6 777	7 654

* Дані наведено з урахуванням повернутих та відкликаних справ і матеріалів.

** Кодекс адміністративного судочинства України набрав чинності з 1 вересня 2005 р.

Міжнародні зв'язки



Голова Верховного Суду України В.Т. Маляренко 20 квітня 2006 р. прийняв офіційну делегацію Республіки Естонія на чолі з міністром юстиції Рейном Лангом. Попередню домовленість про зустріч було досягнуто ще у 2005 р. під час переговорів Президента України Віктора Ющенка з естонським Президентом Арнольдом Рюйтелем.

Метою зустрічі було поглиблення двостороннього співробітництва між країнами та активізація міжвідомчих зв'язків між Міністерствами юстиції України й Естонії. Сторони обговорили питання, які становлять обобічний інтерес (реформування судової системи, виконання й оприлюднення судових рішень, надання безоплатної правової допомоги тощо).

В.Т. Маляренко розповів почесним гостям про структуру Верховного Суду України, специфіку судочинства України, зокрема, про створення адміністративних судів та розробку відповідного законодавства, перспективи й проблеми, що виникають під час судово-правової реформи в державі.



Рейн Ланг поінформував українських колег про судову систему Естонії: «У Верховному суді Естонії 18 суддів розглядають цивільні, кримінальні й адміністративні справи. У нашій країні не існує Конституційного суду, а отже, справи цієї категорії розглядаються в адміністративному порядку. Відсутні також і військові суди. Нині в Естонії стають популярними ідеї з приводу проведення судової реформи, зокрема судів першої та апеляційної інстанцій, створення суду присяжних, так званого «медіаційного» правосуддя та проблеми розподілу влади».

Під час зустрічі представники Верховного Суду України, серед яких також були Перший заступник Голови Верховного Суду України, Голова Ради суддів України П.П. Пилипчук, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України І.Л. Самсін та заступник начальника управління міжнародно-правового співробітництва Н.Л. Напрісно, ознайомились із естонським досвідом приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм і стандартів.

У Верховному Суді України 20 березня 2006 р. суддя цього Суду, заступник Голови Ради суддів України В.І. Гуменюк та начальник управління міжнародно-правового співробітництва В.П. Поталенко провели зустріч із представниками Швейцарського бюро співробітництва в Україні (далі — Бюро) — експертом проекту Томасом Штадельманом та координатором програм Андрієм Кавакінім. Тематику для обговорення стали оцінка ефективності та подальші перспективи роботи Центру суддівських студій (далі — Центр) у рамках проекту «Підтримка судової реформи в Україні», який здійснюється за підтримки Бюро.

Відповідаючи на запитання Томаса Штадельмана щодо співробітництва Верховного Суду України з Центром, В.І. Гуменюк наголосив, що така співпраця є постійною, надзвичайно корисною і необхідною. «Нині ми проводимо спільні заходи, що стосуються Цивільного кодексу України (голландський проект «Матра»), кримінального права (питання альтернативних видів покарань) та проблем, пов'язаних із незалежністю судової влади. У майбутньому плануємо розширити коло спільних питань та займатися дослідженням проблем судової реформи, органів суддівського самоврядування та їх взаємодії з го-

ловами апеляційних і місцевих судів. Необхідно також зазначити, — підкреслив В.І. Гуменюк, — що «першою ластівкою» для таких спільних дій було підписання відповідного Меморандуму між Радою суддів України та Центром».

В.П. Поталенко акцентував увагу на тому, що Верховний Суд України співпрацює з багатьма країнами світу. Насамперед із США, Канадою, Німеччиною, Нідерландами і, звичайно, Швейцарією. Усі заходи, заплановані у попередніх проектах, були виконані. За участю суддів Верховного Суду України проводилися спеціальні конференції й семінари, на яких обговорювалися проблеми здійснення судочинства в Україні. «Сподіваємось, що завдяки Центру та за умови інвестиційної підтримки Бюро ми організуємо й запустимо у світ новий проект, присвячений новелам адміністративного судочинства в Україні» — сказав він.

Сторони також обговорили питання взаємодії Центру з Академією суддів України (далі — Академія). Вона працює відповідно до затверджених навчальних планів та щорічних наборів потоків слухачів. Центр є неурядовою й відкритою для спілкування організацією, до основних обов'язків якої належить оперативне вирішення акту-

альних питань, пов'язаних із судовою системою. Тобто, перед тим, як формувати програму спільних заходів, необхідно врахувати різницю та специфіку, що наявна в їх діяльності. Сторони висловили сподівання на подальшу співпрацю Бюро з українськими представниками судової системи (Верховним Судом України, Радою суддів України, Академією, Центром), яка буде такою ж продуктивною та сприятиме подальшому розвитку судочинства в Україні.

У 1997 р. Швейцарія та Україна уклали двосторонню угоду про технічну співпрацю, в межах якої у м. Києві було відкрито Бюро. Воно працює від імені двох державних організацій — Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії (Swiss Development and Cooperation), яка входить до складу Міністерства закордонних справ Швейцарії, та Державного секретаріату з економічних пи-

тань (SECO), який є частиною Федерального Департаменту з економічних питань Швейцарії.

Основними функціями Бюро є: підтримка перехідних процесів в Україні шляхом сприяння демократичним реформам, забезпечення сталого економічного розвитку, впровадження принципів рівноправного суспільства, допомога у поглибленні інтеграційних процесів.

Швейцарські програми співробітництва в Україні спрямовані на підтримку чотирьох основних напрямів: соціальний розвиток і турбота про здоров'я, реформування державного управління та сфери юстиції, стале використання природних ресурсів, розвиток приватного сектору економіки та підтримка малого і середнього бізнесу.

На запрошення Німецького фонду міжнародно-правового співробітництва (далі — Фонд) делегація Верховного Суду України та Вищого адміністративного суду України з 5 по 10 березня 2006 р. перебувала у Німеччині й брала участь у робочій зустрічі, присвяченій питанням допуску засобів правового оскарження в адміністративних і цивільних справах. Захід відбувся в рамках консультативної програми «Трансформ» за дорученням Федерального міністерства юстиції та організаційної підтримки Фонду.

Верховний Суд України представляли: голова Судової палати в адміністративних справах В.В. Кривенко, судді А.В. Гнатенко, І.Л. Самсін, Ю.Л. Сенін, О.О. Терлецький. Представниками Вищого адміністративного суду України були судді С.В. Білуга й А.Ф. Завгородній.

Під час зустрічей, мета яких — обговорення питань допуску засобів правового оскарження в цивільних і адміністративних справах

та питань права адміністративних договорів — із доповідями виступили судді Верховного Суду України.

В.В. Кривенко ознайомив іноземних колег із порядком прийняття та розгляду засобів правового оскарження в адміністративному процесі України, а також поінформував про нинішній стан права адміністративних договорів в Україні.

Колеги з Німеччини охарактеризували законодавчі мотиви для змін у порядку подання засобів правового оскарження в цивільному процесі їхньої країни, а також питання допуску до апеляції та ревізії в цивільному процесі.

Проведені зустрічі та здійснений аналіз проблемних питань допомогли визначити перспективи розвитку цивільного і адміністративного процесу та можливості подальшого співробітництва з Фондом у галузі вдосконалення цивільного й адміністративного процесу.

30 травня 2006 р. до Верховного Суду України з робочим візитом прибув керівник відділу співпраці з правоохоронними органами Посольства США в Україні Майкл Скенлен. Зустріч із ним провели заступник голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України М.Є. Короткевич, суддя Судової палати у цивільних справах В.І. Гуменюк, суддя Військової судової колегії О.Ф. Волков і начальник управління міжнародно-правового співробітництва Верховного Суду України В.П. Потапенко.

Сторони обговорили подальші плани щодо потенційних українсько-американських проектів, спрямованих на реформування судової системи України. А саме: проблеми адміністрування; питання добору, підготовки та навчання суддівського корпусу України; поря-

док реєстрації судових рішень та доступу до них; дисциплінарні процедури відповідальності суддів; поліпшення системи виконання судових рішень; створення адміністративних судів України; попередження та профілактика корупційних дій тощо.

Представник американського посольства розповів українській стороні про те, що у рамках запланованих проектів буде розроблено пропозиції щодо кримінального судочинства. В інших напрямках удосконалення правової системи України, зокрема судової та правоохоронної, налагоджуються тісні взаємозв'язки з Міністерством внутрішніх справ України, Національною комісією з укріплення демократії та утвердження верховенства права, прикордонними службами, органами прокуратури тощо. Важлива роль у цьому буде відведена Верховному Суду України.

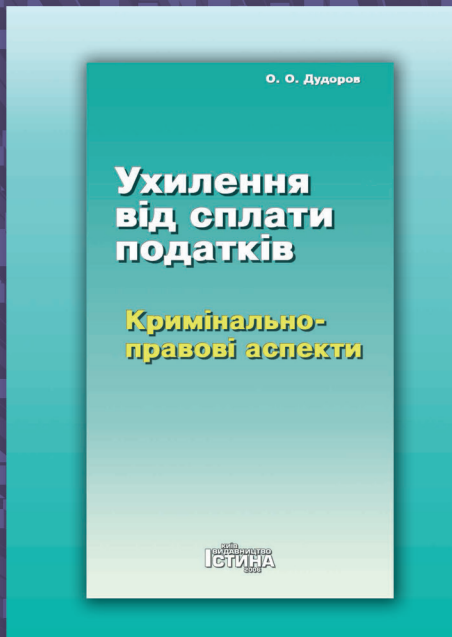
6 квітня 2006 р. Верховний Суд України з робочим візитом відвідав Роберт Байер — спеціаліст Американської асоціації юристів/Правової ініціативи в Центральній Європі та Євразії (ABA/CEELI) (далі — Асоціація). Разом із суддею Верховного Суду України В.І. Гуменюком та заступником начальника управління міжнародно-правового співробітництва Н.Л. Напрієнко він обговорив й оцінив вплив правового співтовариства і представників судової системи на виборчий процес в Україні.

В.І. Гуменюк поінформував гостя про те, що судова влада України не залишається осторонь проблем, які виникають під час виборчого процесу. Так, перед проведенням минулих президентських виборів в Україні за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні та Асоціації усі суди отримали цінне та корисне видання, присвячене виборам. Основним завданням цієї книги було надання методичної допомоги суддям у вирішенні виборчих справ.

Нині Верховний Суд України разом із Асоціацією працює над коментарем до чинного Цивільного процесуального кодексу

України. «Загалом наша співпраця спрямована на удосконалення кримінального та виборчого права. В умовах сучасного демократичного розвитку України пріоритетного значення набувають питання незалежності судової влади та проведення судової реформи. Тому вкрай необхідним є залучення до цієї роботи Ради суддів України як центрального органу суддівського самоврядування», — зазначив В.І. Гуменюк.

Відповідаючи на запитання Роберта Байера, він висловив сподівання, що майбутні виборчі процеси в Україні проходитимуть тільки демократичним шляхом. Досягненню цього сприятиме удосконалення виборчого законодавства та організація випуску збірників судових рішень в адміністративних справах, насамперед тих, що стосуються виборчих спорів. На особливу увагу також заслуговує належне забезпечення суддів адміністративних судів необхідними нормативно-правовими актами, методичними рекомендаціями Центральної виборчої комісії, узагальненнями судової практики цієї категорії справ тощо.



Дудоров О.О.

Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: Монографія. — К.: Істина, 2006. — 648 с.

У книзі із широким залученням положень податкового законодавства і матеріалів правозастосовної практики розглядаються найбільш складні та спірні питання, пов'язані з кваліфікацією порушень податкового законодавства за ст. 212 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Висвітлюються особливості звільнення від кримінальної відповідальності за цей злочин. Дається історичний нарис розвитку кримінального законодавства України про відповідальність за злочини, пов'язані з оподаткуванням. На підставі проведеного дослідження сформульовані конкретні рекомендації, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування. Книга розрахована на суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, наукових співробітників, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, підприємців, бухгалтерів, податкових консультантів.



Готується до друку

Рішення Верховного Суду України
Випуск 12 (1'2006)

До випуску увідуть витяги із судових рішень у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення, розглянутих Верховним Судом України у другому півріччі 2005 р.
Кожен витяг супроводжуватиметься правовою позицією, в якій у стислій формі викладно основний зміст рішення. Усі витяги систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.
У зв'язку з набуттям чинності з 1 вересня 2005 р. Кодексу адміністративного судочинства України судові рішення в адміністративних справах виокремлені в самостійний розділ.

Замовити ці видання можна за адресою:

04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.

Телефони: (044) 434-8406, 449-9455.

E-mail:

istina_bk@ukr.net

istina_book@rambler.ru